

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS PROGRAMI

İBN RECEP EL-HANBELÎ ve CÂMIU'L-ULÛM VE'L-HİKEM ADLI ESERİNDEKİ
HADİS ŞERHÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMET SUIÇMEZ

KASIM – 2006

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS PROGRAMI

İBN RECEP EL-HANBELÎ ve CÂMÎU'L-ULÛM VE'L-HİKEM ADLI ESERİNDEKİ
HADİS ŞERHÇİLİĞİ

MUHAMMET SUIÇMEZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce
Bilim Uzmanı (Temel İslam Bilimleri)
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye verildiği tarih : 10.10.2006
Tezin sözlü savunma tarihi : 01.11.2006

Tezin danışmanı : Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ
Jüri üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yunus MACİT
Jüri üyesi : Yrd. Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ

Enstitü müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Kasım – 2006

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

VIII. yüzyılda yaşayan İbn Receb, sahip olduğuengin bilgisi sayesinde insanların sevgisini ve takdirini kazanmış ve dini ilimlerin pek çoğu ile ilgili eser bırakmıştır. Bu eserlerin bazıları henüz yazma eser durumunda olsa da çoğu basılmıştır. Günümüzde geniş kitlelere yayılmış olan bu eserler İnternet sayfalarından da okunabilir niteliktedir. Hatta bazı eserler üzerinde doktora çalışmaları yapılmış ve bazıları üzerinde de çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye'de henüz İbn Receb ve eserleri üzerinde yüksek lisans ve doktora gibi akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Biz, sınırlı da olsa bu boşluğun giderilmesine bir yüksek lisans çalışması çerçevesinde katkıda bulunmayı düşündük ve bu amaçla tez konumuzu "İbn Receb el-Hanbelî ve *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* Adlı Eserindeki Hadîs Şerhçiliği" olarak belirledik.

Bu sayede hem İbn Receb el-Hanbelî'nin hayatına ve hadîs ilmindeki yerine vakıf olmaya, hem de onun bu değerli eserindeki şerh anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Tez olarak bu konuyu seçmemde bana yardımcı olup yol gösteren, tavsiyelerde bulunan, tez hocam Doç. Dr. Yavuz KÖKTAŞ'a ve tezi okuyarak düzeltmelerde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Yunus MACİT hocama, ayrıca tezin sayfa düzeninde bana yardımcı geçen Mustafa IRMAK'a ve kütüphanedeki çalışmalarım sırasında gereken alakayı gösteren Rize İlahiyat Fakültesi kütüphanesi personeline teşekkürlerimi sunarım.

30-Eylül 2006

Muhammet SUIÇMEZ

01. İçindekiler

0. SUNUŞ.....	III
00. Önsöz.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	VIII
03. Summary.....	IX
04. Kısaltmalar.....	X
GİRİŞ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBN RECEB EL-HANBELÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	13
10. HAYATI.....	13
101. Doğumu.....	13
102. Hocaları.....	14
103. Talebeleri.....	17
104. Ölümü.....	20
11. ESERLERİ.....	20
111. Tefsir Kitapları.....	21
112. Hadîs Kitapları.....	21
113. Fıkıh Kitapları.....	24
114. Ricâl ve Tarih Kitapları.....	26
115. Ahlak ve Vaaz Kitapları.....	27
116. Akîde Kitapları.....	29
12. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBN RECEB EL-HANBELÎ'NİN CÂMIU'L -ULÛM VE'L-HİKEM ADLI ESERDEKİ HADÎS ŞERHÇİLİĞİ	35
20. İBN RECEB'E KADAR HADÎS ŞERH FAALİYETİ.....	35
201. Bir Hadîs Kitabına Yönelik Şerhler	35
202. İhtilafî ve Müşkil Hadîsleri Anlamaya Yönelik Şerhler.....	38
203. İbn Receb'e Kadar Kırk Hadîs Şerh Çalışmaları	39
21. CÂMIU'L-ULÛM VE'L-HİKEM'İN ÖZELLİKLERİ VE KAYNAKLARI.....	42
211. Özellikleri	42
2111. Cevâmiu'l-Kelim Hadîslerini Açıklama.....	42
2112. Telif Şekli.....	44
2113. Telif Gayesi.....	46
2114. Telif Metodu.....	47
2115. Elli hadîsin konuları.....	47
212. Kaynakları.....	51
2121. Elli Hadîsin Kaynağı.....	51
2122. Eserinin Kaynakları	55
21221. Müellif ve Eseri Birlikte Zikredilen Kaynaklar.....	55
21222. Sadece Ad Vererek Nakillerde Bulunduğu Alimler	59
22. İBN RECEB'İN CÂMIU'L-ULÛM'DAKİ ŞERH ANLAYIŞI	65
221. Teknik Açından.....	65
2211. Hadîsleri Ayetlerle Açıklaması	65
2212. Hadîsleri Hadîslerle Açıklaması.....	70
22121. Hadîsleri Değişik Tarikleriyle Açıklaması.....	70
22122. Hadîsleri Aynı Manadaki Başka Hadîslerle Açıklaması.....	72
2213. Hadîsleri Sahabe Sözleriyle Açıklaması.....	75
2214. Hadîsleri Tabiûn ve Diğer Alimlerin Sözleriyle İzah Etmesi	77
2215. Hadîsleri Naklettiği Bazı Olaylarla Açıklaması	80
2216. Hadîsleri İsrailî Haberlerle İzah Etmesi.....	82
2217. Hadîsleri Açıklarken Doktorların Görüşlerine Yer Vermesi	85
2218. Hadîsleri İzahında Şiir Kullanması.....	87
2219. Hadîsleri Şerhinde Rüyalara Yer Vermesi.....	89

2220. Hadîsleri Tanımanın Usulüne Değınmesi.....	90
2221. Bazı Hadîslerin Dinin Asıllarından Oluşuna İşaret Etmesi	92
222. Sened Açısından.....	93
2221. Hadîslerin Senedlerini Zikretmekle Şerhe Başlaması	93
2222. Senedde Geçen Kapalılığı Açıklaması	94
2223. Senedde Geçen Bir İsmi Tanıtması	95
2224. Muhaddislere Yönelik Eleştirileri Değerlendirmesi.....	97
22241. Buharî Rivayetine Yönelik Eleştirileri Zikretmesi	97
22242. Müslim Rivayetine Yönelik Eleştirileri Zikretmesi.....	98
22243. Tirmîzî'nin Hadîs Hakkında Verdiği Hükümü Eleştirmesi.....	98
22244. Nevevî'nin Verdiği Bilgi Veya Değerlendirmeleri Eleştirmesi.....	99
2225. Ravileri Cerh ve Ta'dil Yönünden Değerlendirmesi	102
2226. Hadîslerin Sıhhatine Yönelik Değerlendirme İfadeleri	105
223. Muhteva Açısından.....	112
2231. Hadîslerdeki Müşkilleri Açıklaması.....	112
2231. Hadîslerdeki İhtilafları Gidermesi.....	116
2232. Hadîslerin Sebebi Vuruduna Değınmesi.....	119
2234. Hadîslerin Söyleniş Hikmetlerine Değınmesi	122
2235. Hadîslerde Geçen Garip Kelimeleri İzah Etmesi	125
2236. Hadîslerin Kelimelerini Tahlil Etmesi.....	127
2237. Hadîs Münasebetiyle Fıkıh Usûlu Konularına Değınmesi	129
22371. Alimlerin İhtilaf Etme Sebeplerine Değınmesi	129
22372. Nesih Konusuna Girmesi	130
22373. Kıyasu'l-'Aks'tan Söz Etmesi.....	133
22374. İlhamın Delil Olup Olmayacağı.....	134
22375. Dört Halîfenin İcması Meselesi.....	135
22376. Seddu'z-Zerâî' Konusuna Değınmesi	136
22377. İkra ve Hata Konusunu İşlemesi.....	137
2238. Hadîslerden Yola Çıkararak Fıkıhî Tespitler Yapması.....	138
22381. Satranç Oyunu Hakkında Fıkıhî Görüşünü Belirtmesi	138
22382. Nesep Yoluyla Haram Olanlara Değınmesi	140
22383. Hadîsteki Genel Hükümün İstisnalarını Bildirmesi.....	141
22384. İbn Ömer'in Boşadığı Hanımına Geri Dönmesini Değerlendirmesi.....	143

22385. Ayetten Fikhî Hüküm Çıkartması.....	143
22386. Miras Hukuku Konusunu İşlemesi	144
22387. Allah'ın Haram Kıldığı Şeylerin Kullanılması	145
2239. Hadîslerdeki Akîde Konularına İşaret Etmesi.....	147
22310. Hadîslerdeki Tasavvufî Konulara İşaret Etmesi.....	153
2241. Hadîslerdeki Bazı Adap Konularına İşaret Etmesi.....	156
2242. Hadîsin Konusuyla Alakalı Tasnifler Yapması.....	161
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	165
YARARLANILAN KAYNAKLAR	167
a.Kitaplar	167
b.Makaleler	171
ÖZGEÇMİŞ.....	173

02. Özet

İbn Receb el-Hanbelî (h.736/895), (m.1335/1393) yılları arasında yaşamış Bağdat'ta doğmuş ve değişik İslam beldelerinde eğitim görmüştür.

Pek çok hocadan ders almış ve önemli eserler bırakmıştır. Kendisi gibi meşhur talebeler yetiştirmiştir. Hadîs ve diğer İslam'ı ilimler alanında söz sahibi olmuştur. Eserleri üzerinde değişik ülkelerde akademik çalışmalar yapılmıştır.

Tezimizde İbn Receb'in hayatını, hocalarını, talebelerini, eserlerini ve hadîs ilmindeki yeri ile onun *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* adlı eserindeki şerh anlayışını çalışmış bulunmaktayız.

03. Summary

Ibn Receb (h.736/895), (m.1335/1393) born in Bagdat and completed his education in different Islamic countries with different scholars. He left us a lot of important books and students. He was one of the famous scholar of Hadith and other Islamic sciences at his age. Many academic works had been done on his works. In this these we have studied Ibn Racab's life and his contributions to the Islamic sciences. We took his book *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* as a core in this work and tried to find out his commentary method in this book.

04. Kısaltmalar

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.mlf.	:Aynı müellif
bkz.	:Bakınız
bt.	:Binti
c.	:Cilt
cc.	:Celle celaluhu
DİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988
h. no.	:Hadîs nosu
h.	:Hicri
Hz.	:Hazreti
haz.	:Hazırlayan
krş.	:Karşılaştır
m.	:Mîladi
nşr.	:Neşreden
(r.a.)	:Radiyallahu anhu
(s.a.v.)	:Sallallahu aleyhi vesellem
s.	:Sayfa
thk.	:Tahkik eden
trc.	:Tercüme eden
ts.	:Tarihsiz
trt.	:Tertip eden
tsh.	:Tashih
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğerleri
vs.	:Ve saire
ys.	:Yersiz

GİRİŞ

İslam'ın temel iki kaynağından birisi olan sünnetin dindeki yeri ile Hz. Peygamber'in onun öğrenilip öğretilmesi hususunda yaptığı teşvikler, emir ve tavsiyelerden hareketle hadîs öğrenim ve öğretimi dini bir görev olarak anlaşılır olmuştur. Bu görevin yerine getirilebilmesi ve sünnetin nesiller boyu aktarılması için Hz. Peygamber'den bu tarafa hadîslerle ilgili çalışmalar yapılmış, halen de yapılmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında Peygamberimizden bizlere kadar hadîslerin intikal etmesi hıfz, kitabet, tedvin ve tasnif gibi çeşitli aşamalar neticesinde olmuştur.

Bunların yanında hadîslerin anlaşılması, yorumlanması, yani şerhedilmesi yolunda da büyük çabalar ortaya konulmuştur. Hadîslerin anlaşılması ve yorumlanması bakımından şerh çalışmaları hadîs ilmi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Aslında her kitap yazarının amacı, şerhe ve ilave bir açıklamaya ihtiyaç kalmadan anlaşılmasıdır. Ancak yine de bazı sebeplerle şerhe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç bütün ilim dalları için de sözkonusudur.

Şerhler, müelliflerin lügat açısından önemli lafızları ve müşkil manaları açıklamak, hadîslerin irabını, hükümlerini ve bu hükümlerle ilgili fakihlerin görüşlerini tespit etmek düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Şerh edebiyatı ilk etapta hadîslerde bulunan garip ve nadir kullanılan sözcüklerin açıklamasıyla başlamıştır.

Hadîs ilmi dünyada yalnızca müslümanlara has bir ilimdir. Dünya tarihinde, Peygamberimiz (s.a.v.)'den başka, hayatı ve risâleti, bütün ayrıntıları ile ve çok titiz metotlarla günümüze kadar ulaşan başka hiç bir şahsiyet yoktur. Bu sebeple, hadîs ilmi müslümanların bir değeridir.

Hadîs ilimleri deyince ilk olarak akla, ilmu dirayeti'l-hadîs gelir. Bu ilim dalında hadîsin kuvvet derecesi, doğruluğu, bizlere sağlıklı bir biçimde ulaşıp ulaşmadığı araştırılır. Dirayet/Rivayet ikilisi bir bakıma kalite/kantite ikilisine benzer. Mesela tek bir kanaldan gelen, dirayeten güçlü bir hadîsin, bir kaç kanaldan gelen, yani; rivayeten güçlü gözüken bir hadîsten daha sahih olması pek ala mümkündür.

Hadîs ilimlerinden bir diğeri de ihtilafu'l-hadîs'dir. Bu ilim dalı sıhhat bakımından aynî kuvvette olup birbiri ile uyuşmayan iki hadîs arasındaki ihtilafı çözmekle meşgul olur. Bu

durumlarda muhaddisler ve fakihler cem ve te'lif, tercih, nesih ve tevakkuf denilen metotlar kullanırlar.

Hadîs rivayet eden kişilerin rivayete ehil olup olmadıklarını araştıran ilim dalına da cerh ve ta'dil veya nakd-i rical denir. Bu ilim dalı hem şahıslar hakkında bilgi toplamak, hem de bu bilginin objektifliğinin sağlanması açısından ve bu kimselerin hangi kriterlere göre hadîs rivayetine ehil olup olmayacaklarının tespiti bakımından çok zor ve çok mesuliyetlidir.

Hadîslerin doğru anlaşılıp doğru uygulanabilmesi için onların varit olduğu sebep ve şartların göz önünde bulundurulması gerekir. Zira bir hadîsin manasından koparılması, kastedilmeyen yanlış bir anlamaya sebep olacağı gibi maksadı aşan uygulamalara da neden olabilecektir. Bu konuda bize hadîslere yapılan şerh çalışmaları yardımcı olur.

Hanbelî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden olan ve tezimize konu olan allâme İbn Receb'in Nevevî'nin kırk hadîsine yazmış olduğu şerh olan *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* adlı eser, şerh olması bakımından bize hadîsleri anlamada büyük kolaylıklar sağladığı açıktır.

Bu bağlamda şerh edebiyatı ve şerh faaliyetleri hadîslerin anlaşılmasında en az tespitleri kadar önem arz eder. Nitekim İbn Receb Nevevî'nin kırk hadîsine yazmış olduğu *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* adlı şerhinde hem hadîslerin sıhhatine, hem sened ricallerine yer verdiği gibi aynı zamanda da; manalarına, vurud sebeplerine, garip kelimelerine, fıkıh, tasavvuf, akide, lügat vb. yönlerine de değinmektedir.

Yaptığımız bu çalışmada İbn Receb'in şerhinde, hadîsler üzerinde çok boyutlu, ilmî içerikli, kendisinden sonra gelen ilim adamlarına hizmet edecek, okuyucunun anlayabileceği üslupta ve sadelikte değerli bir eserini incelemiş olduk.

Çalışmamızı iki bölümden oluşturduk.

Birinci bölümde; İbn Receb el-Hanbelî'nin hayatını, eserlerini ve ilmi şahsiyetini inceledik.

İkinci bölümde ise; İbn Receb el-Hanbelî'nin *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* adlı eserindeki hadîs şerhçiliğini, başta İbn Receb'e kadar hadîs şerh faaliyetlerini çalıştık. Ardından; *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*'in özelliklerini inceledik. İbn Receb verdiği hadîslere konu başlığı koymadığından biz bu hadîslerin konu başlıklarını tespit ettik ve hadîslerin kaynaklarını inceledik. Ayrıca İbn Receb'in şerh sırasında kitap ve yazar adı verdiği ve sadece ad vererek naklettiği kaynakları tespit ettik. Daha sonra ise; İbn Receb'in *Câmiu'l-ulûm*'daki şerh anlayışını teknik, sened ve muhteva açısından ortaya koyduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBN RECEB EL-HANBELÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

10. HAYATI

101. Doğumu

“Hafız, tarihçi, va'ız, fakîh, usûlcü” olarak nitelenen¹ İbn Receb'in asıl adı, Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman b. Hasan² b. Muhammed b. Ebu'l-Berekat Mes'ud es-Salimî el-Bağdadî ed-Dımaşkî Ebu'l-Ferec el-Hanbelî'dir³. İbn Receb, Receb ayında doğmuş olan dedesine nispetle “İbn Receb” lakabıyla meşhur olmuştur⁴. Bunun yanında “Zeynuddin” diye⁵ de tanınmakta olan İbn Receb, “Ebu'l-Ferec” künyesi ile ilgili olarak hocası Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî ile ortak tanındıklarını ifade etmektedir⁶. İbn Receb el-Hanbelî olarak meşhur olmuştur⁷.

İbn Receb el-Hanbelî, h. 736 (m.1335) yılının Rebîu'l-evvel ayında Bağdat'ta dünyaya geldi⁸. h. 731 (m. 1330) yılında doğduğunu söyleyenler de bulunmaktadır⁹. Bu dönemde Daru's-Selam diye anılan Bağdat, ilmin başkenti durumundadır. Burada kurrular, hafızlar, muhaddisler, müfessirler ve edipler çokça bulunmaktaydı. Bazı kaynaklar İbn Receb'in

¹ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

² Bazı kaynaklarda Hüseyin olarak geçse de İbn Receb'in kendi bildirdiğine göre doğrusu Hasan olmasıdır. Bk. İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabakâti'l-Hanâbile, II, 213.

³ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

⁴ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

⁵ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

⁶ İbn Receb, ez-Zeyl ala tabakâti'l-Hanâbile, I, 398.

⁷ Ziriklî, el-A'lâm, IV, 67.

⁸ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine fi ağyânî'l-mie'es-sâmine, I, 130-131; a.mlf, İnbâü'l-ğumr bi ebnâi'l-umr, III, 175; İbnü'l-İmad el-Hanbelî, Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb, VIII, 396, 397.

⁹ Mustafa Şakir, et-Târîhü'l-arabî, dirâse fi tetavvuri ilmi't-târîh ve m'arifeti ricâlihî fi'l-İslam, IV, 92.

babasının doğum tarihi ile kendi doğum tarihini karıştırmıştır. Bu bakımdan bazen İbn Receb'in doğum tarihinin hicri 706 (1306-1307) olarak gösterildiğine rastlanmaktadır¹⁰.

İbn Receb hayırlı, dindar, iffetli, ilmi seven ve ilim yolunda tahsil için yolculuğa katlanan bir yuvada yetişmiştir. Kitaplarda İbn Receb'in evli olduğuna dair bilgiler mevcut olmasına rağmen çocukları hakkında açıklama bulunmamaktadır¹¹.

Babası ve dedesi zamanın âlim şahsiyetlerindedir. İlk tahsilini muhaddis olan babası¹² ve dedesinden¹³ yapmıştır. Kendisi bir çok hocadan ders almış ve önemli talebeler yetiştirmiştir¹⁴. Şimdi bunları görelim.

102. Hocaları

İlk hocası babası Şehâbüddîn Ebü'l-Abbas Ahmed b. Receb b. Hasan b. Muhammed b. Mesud'tur (ö.775/1374). Alim olduğu kadar da salih bir kimsedir¹⁵.

Diğer hocaları şunlardır:

¹⁰ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, II, 321.

¹¹ İbn Receb, ez-Zeylü alâ tabakâti'l-Hânâbile, I, 39.

¹² İbn Receb'in babası, Ahmed b. Receb b. el-Hasan b. Muhammed b. Mesud, Ebu'l-Abbas es-Sülemî el-Bağdâdî'dir. İbn Receb, "babam Ahmed b. Receb b. el-Hasan dedemden Bağdat'ta defalarca okumuştur; ben de dört-beş yaşlarında onların yanında bulunuyordum" der. Bağdat'ta doğmuş ve orada yaşamıştır. Dımaşk'e gitmiştir. Rivâyet ilmi okumuştur. Bağdat şeyhlerinden hadis dinlemiştir. Kendisine ait faydalı bir Mu'cem tasnif etmiştir. İbn Hacer'in haber verdiği göre onun babasını görmüştür. Çocuklarıyla birlikte Dımaşk'e yolculuk yapmıştır. Orada, Hicazda ve Kudüs'te onların hadis dinlemelerini sağlamıştır. Dımaşk'te öğrenci okutmak üzere kalmıştır. Dindar ve hayır sahibi birisidir. bkz; Muhammed b. Abdullah b. Hamîd en-Necdî el-Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile 'alâ darâihi'l-Hanâbile, I, 136-138.

¹³ İbn Receb'in dedesi, Ebu Ahmed Receb b. el-Hasan b. Muhammed'dir. İsmi Abdurrahman'dır. Ona Receb denmesi Receb ayında doğmasından dolayıdır. Araştırmamıza konu olan torunu ona nispet edilmiştir. İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, II, 107.

¹⁴ Cengiz Kallek, "İbn Receb" DİA, (İstanbul, 2000), XXI, 243, Ayrıca bkz. Selahuddin el-Munecid, Mu'cemu'l-muerrihîne'd-Dımaşkiyyin ve âsâruhumu'l-mahtuta ve'l-matbu'a, s. 218-219.

¹⁵ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile 'alâ darâihi'l-Hanâbile, II, 475.

1-Kadî Ebu'l-Abbas Ahmed b. Hasan b. Abdullah (ö.771/1370). “İbn Kâdî el-Cebel” diye meşhurdur. İbn Receb, mezhep konusunda özellikle Hanbelî fikhını bu hocasından almıştır¹⁶.

2-Abdümü'min b. Abdulkhak b. Abdullah b. Ali b. Mes'ud el-Kâfî'î (ö. 739/1339)¹⁷.

3-Zeynep bt. Ahmed b. Abdurrahîm Ahmed el-Makdisîyye (ö.740/1339). “Bintu'l-Kemal” diye tanınmaktadır¹⁸. Burada görüldüğü gibi, İbn Receb'in bir kadın hocadan ders almış olması İslam dünyasında önemli bir durum olarak dikkat çekmektedir.

4-Abdurrahîm b. Abdullah b. Muhammed b. Ebu Bekir b. İsmail ez-Zerîretî el-Bağdâdî (ö. 741/1340)¹⁹.

5-Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulaziz b. el-Müezzîn, el-Verrak (ö.741/1341). İbn Receb dört yaşındayken ondan *Buhari* hadîslerinin kitabı'n-nikah kısmını okumuştur²⁰.

6-Rebî' Ali b. Abdussamed b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 742/1342)²¹.

7-Şemsuddîn Muhammed b. Ebi Bekr b. en-Nekîb (ö.745/1345)²².

8-Muhammed b. İbrahim b. Abdullah Ebu Amr Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (ö.748/1347)²³.

9-Ahmed b. Abdümü'min es-Subkî, en-Nevevî (ö. 749/1358)²⁴.

10-Ali Fahr et-Tevvezi (ö. 749/1348)²⁵.

¹⁶ İbn Receb, ez-Zeylu ala tabâkâti'l-Hanâbile, IV, 453.

¹⁷ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâti'l-Hanâbile, II, 428; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 121.

¹⁸ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâti'l-Hanâbile, I, 53, 82; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, I, 53, 82, 155.

¹⁹ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâti'l-Hanâbile, II, 435.

²⁰ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâti'l-Hanâbile, II, 284.

²¹ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâti'l-Hanâbile, I, 67.

²² Eymen eş-Şevâ, “İbn Receb (Abdurrahman) h. 736-795/m. 1335-1392” el-Mevsu'a el-arabiyye, s. 802, İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579.

²³ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâti'l-Hanâbile, II, 441; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, Şezerâtü'z-zeheb, VI, 158

²⁴ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579.

11-İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)²⁶. Hadîs ilminde önemli bir yere sahiptir.

12-Cemaluddin Ebu Süleyman İbrahim b. Davud el-Attâr (ö. 752/1351)²⁷.

13-Sadruddin Ebu'l-Feth Muhammed b. İbrahim el-Meydûmî (ö. 754/1354)²⁸.

14-Yusuf b. Abdullah en-Nablusî (ö. 754/1354). Kendisinden *Sunenu İbn Mace*'yi rivayet etmiştir²⁹.

15-Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Eyyubî (ö.756/1356). “İbnu'l-Habbâzî” diye meşhur olmuştur³⁰.

16-Selahuddin Ebu Said Halil b. Keykeldî el-Alâî (ö.761/1361). Hadîsle ilgili önemli çalışmaları vardır³¹.

17-Fethuddîn Ebu'l-Harem Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Kalânîsî el-Hanbelî (ö.765/1365)³².

19-Abdurrahman b. Ebu Bekir b. Eyyûb b. Sa'd b. Harîz b. Mekkî Ebu'l-Ferec Zeynuddin ez-Zer'î (ö.769/1368). İbnu'l-Kayyim'in kardeşidir³³.

---

²⁵ Eymen eş-Şevâ, a. g. e. , s. 802.

²⁶ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâtî'l-Hanâbile, II, 448; Velîd b. Abdurrahmân el-Fereyyân, “Risâletü sadakâti's-sirri ve fazlihâ li'l-hâfiz Abdurrahman b. Receb” Alemü'l-kütüb, (Riyad, 1986), c. 7 sy. 1, s. 58; a.mlf; a. g. e. , c. 7 sy. 1, s. 58; Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile , I, 136.

²⁷ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579; İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-samine, s. 322, Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile 'alâ darâihi'l-Hanâbile, II, 475; Muhammed Umeyra Ali, “İbn Receb el-Hanbelî” Mecelletü'l-ezher, (Kahire, 1983), c. 56, sy. 3 s. 467, Şevkânî, Muhammed b. Ali, el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men be'de'l-karni's-sâbi', I, 328.

²⁸ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579; İbn Hacer, İnbâu'l-ğumr, III, 175; İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, s. 322, Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

²⁹ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IV, 341.

³⁰ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 311; İbn Hacer, İnbâu'l-ğumr bi ebnai'l-umr, III, 175; a.mlf, ed-Dürerü'l-kâmine, II, 321; Muhammed b. Abdullah b. Humeyd en-Necdî el-Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile 'alâ darâihi'l-Hanâbile, II, 475; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

³¹ İbn Receb, ez-Zeyl 'ala tabâkâtî'l-Hanâbile, II, 370; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 327.

³² İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579; İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, II, 322; Şevkânî, el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi', I, 328; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

Bunlara ilave olarak daha pek çok hocası olup, hocalarını kendi eseri olan “*ez-Zeyl ‘alâ tabâkâti’l-hanâbile*” adlı kitabında yeri geldikçe tanıtmıştır.

103. Talebeleri

İbn Receb’in yetiştirdiği pek çok talebesi bulunmaktadır. İbn Hacer de onun hakkında: “Kendisi faydalı pek çok ilim adamı yetiştirmiştir” demektedir³⁴. Bunları kaydedelim.

1-Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abbas b. Şeyban el-Ba’lî ed-Dımaşkî el-Hanbelî Alaaddin Ebu’l-Hasan (ö. 803/1401). “İbnu’l-Lehham” diye tanınmıştır. İbn Receb’e en yakın öğrencilerden birisi olmuştur³⁵.

2-Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Halil b. Muhammed b. Tağûn ed-Dımaşkî, el-Harîrî (ö. 803/1401). “İbnu’l-Munsifî” diye tanınmaktadır. İbn Receb’in İbn Teymiyye’nin fetvalarından almayı terk etmesi üzerine, İbn Receb’in taraftarlığını bırakmış ve İbn Teymiyye’nin taraftarı olarak onun fetvalarıyla fetva vermeye devam etmiştir³⁶.

3-Seracuddin Ebu Hafs Ömer b. Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (ö. 804/1402). “İbnu’l-Mulakkın” diye tanınmaktadır. İbn Receb’in yanında yetişmiştir. Telif ettiği eserleri sekiz yüzü bulmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî’nin hocalarındandır. Rivayete göre, en büyük hocalarından birisidir³⁷.

4-İsmail b. Ali b. Muhammed el-Bikâî ed-Dımaşkî (ö. 806/1404). İbn Receb’in tezimize konu olan “*Câmiu’l-ulûm ve’l-hikem*” adlı kitabını istinsah etmiştir. Meşhur kitap yazıcılarından³⁸.

5-İzzeddin Muhammed b. Behaüddîn Ali b. İzzeddîn Abdurrahman b. Muhammed b. et-Takıy Suleyman el-Makdisi, el-Hanbelî (ö. 820/1417)³⁹.

³³ İbnü’l-İmâd, Şezerâtü’z-zeheb, VI, 216.

³⁴ İbn Hacer, ed-Dürerü’l-kâmine, II, 322.

³⁵ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., s. 802 , İbnü’l-İmâd, Şezerâtü’z-zeheb, IX, 52.

³⁶ İbnü’l-İmâd, Şezerâtü’z-zeheb, IX, 58.

³⁷ İbnü’l-İmâd, Şezerâtü’z-zeheb, IX, 71-72.

³⁸ İbn Hacer, İnbâu’l-ğumr bi ebnâi’l-‘umr, V, 165.

³⁹ İbnü’l-İmâd, Şezerâtü’z-zeheb, IX, 215.

6-Şemsuddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. İbadetu's-Sa'dî el-Ensârî. (ö. 820/1417) Şam'da Hambelîlerin kadılığını yapmıştır⁴⁰.

7-Muhammed b. Ahmed b. Mu'alî el-Hebtî el-Hanbelî el-Mısırî (ö. 825/1422)⁴¹.

8-Kâdî Alauddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Mahmûd b. Ebu Bekr b. el-Mağlî (ö. 828/1425) İbn Receb'den fıkıh okumuştur. Hıfzı çok kuvvetli olduğundan pek çok eseri ezberlemiştir⁴².

9-Şemsuddîn Muhammed b. Halid b. Musa el-Hımsî (ö. 830/1427). "İbn Zuhre" olarak bilinmektedir. Humus'ta kadılık yapmıştır⁴³.

10-Ömer b. Muhammed b. Ebu Bekir es-Serrac Ebu Hafs el-Halebî (ö. 841/1438). "İbnü'l-Müzellik" diye tanınır⁴⁴.

11-Zeynuddin Abdurrahman b. Suleyman b. Ebi'l-Kerem. "Ebu Şa'r" olarak tanınmaktadır (ö. 844/1441). En küçük talebelerindendir, hadîsle meşgul olmuştur. "Tercümânü'l-Kur'an" diye lakaplandırılmış ve İbn Receb'ten en son hadîs alanlardan sayılmıştır⁴⁵.

12-Davud b. Süleyman b. Abdullah ez-Zeyn, el-Mevsilî, ed-Dımaşkî, el-Hanbelî (ö. 844/1441)⁴⁶.

13-Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Ali b. İsmail el-Hanbelî (ö. 844/1441). Haleb asıllıdır, Hanbelî mezhebine mensuptur. "İbn Ressâm" diye tanınmaktadır⁴⁷.

⁴⁰ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 216.

⁴¹ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 248.

⁴² İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 268.

⁴³ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 283.

⁴⁴ Muhammed b. Nasır el-Ucni, Beyanu fazlu ilmi's-selef ala ilmi'l-halef, adlı İbn Receb'e ait eserin tahkikinin mukaddimesinin 11. sayfasında bu ismi belirtmiştir.

⁴⁵ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 368.

⁴⁶ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile 'alâ darâih'l-hanâbile, I, 393.

⁴⁷ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 367; Eymen eş-Şevâ, a.g.e., s. 802 .

14-Şehabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebu Bekir, Kadı'l-Kudat (ö. 844/1441)⁴⁸.

15-Muhibbuddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Nasrullah b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Bağdâdî (ö. 844/1441). "İbn Nasrullah Şeyhu'l-Mezheb" diye tanınmaktadır⁴⁹.

16-Ebu Zer Abdurrahman b. Muhammed el-Mısırî (ö. 846/1443). "ez-Zerkeşî" olarak tanınmaktadır⁵⁰.

17-el-Hafız Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah ez-Zeyn Ebu Zer el-Mısırî, el-Hanbelî (ö. 846/1443). "ez-Zerkeşî" diye tanınmıştır⁵¹.

19-Ali b. Muhammed b. Ali et-Tarsusî, el-Mizzî (ö. 850/1446)⁵².

21-Zeynuddîn Ebu Muhammed Abdurrahman b. Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed b. Yusuf b. Ali 'Ayyaş ed-Dımaşkî, el-Mekkî (ö. 853/1449). Mekke asıllıdır. "İbn Ayyaş" diye tanınmaktadır⁵³.

22-Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed Se'id el-Makdisî (ö. 855/1451)⁵⁴.

23-Şihabuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed eş-Şihâm, el-Hanbelî (ö. 864/1470)⁵⁵.

Bunların dışında da yetiştirdiği ve icazet verdiği talebelerinin bulunduğu, eserlerde geçmektedir. Muhammed es-Sa'dî el-Ensârî (ö. 820/1417). İzzeddin el-Makdisî (ö. 820/1417). Muhammed b. Halid b. Nasr el-Bağdâdî (ö. 844/1440). Şehabuddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebu Bekir (ö.844/1440)⁵⁶ bunlardan bazılarıdır.

⁴⁸ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., s. 802.

⁴⁹ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 364.

⁵⁰ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., s. 802.

⁵¹ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., s. 802.

⁵² Velîd b. Abdurrahmân el-Fereyyân, a.g.m., (Riyad, 1986), VII, sy. 1, s. 58.

⁵³ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 404, 405.

⁵⁴ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 417.

⁵⁵ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, IX, 446.

⁵⁶ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., s. 802.

104. Ölümü

İbn Receb'in mezarını kazan kişi onun ölümü hakkında şöyle nakletmektedir: “İbn Receb ölmeden birkaç gün önce bana geldi ve dedi ki: ‘Bana burada –şu an metfun bulunduğu yeri göstererek- bir mezar aç!’ Ben de onun istediği yerde bir mezar açtım. Mezar açma işi bitince mezarın içine girdi ve mezara uzandı. Mezar hoşuna gitmişti. Bunun üzerine ‘bu güzel oldu!’ dedi”. Mezarı kazan: “Allah'a yemin olsun ki, konuşmamızdan birkaç gün sonraydı, bir de baktım ki onun cenazesi getirildi ve onu oraya defnettik” dedi⁵⁷.

İbn Receb, h. 795 (m. 1393) yılında⁵⁸ Dımaşk'te⁵⁹, Ramazan ayının dördünde, pazartesi gecesi, kiralık olarak alıp işlediği Humeyriyye denilen bir bahçede vefat etmiş ve vefat ettiği günün sabahında da, cenazesi kılınmıştır⁶⁰. İbn Receb'in öldüğü ayın, Receb ayı olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır⁶¹.

Şam'daki el-Babu's-Sa'ir mezarlığında, mezheb İmamı Ebul'l-Ferec eş-Şeyh Abdülvahid b. Muhammed eş-Şîrâzî'nin (ö. 486/1093) yakınında bir yere defnedilmiştir⁶².

11. ESERLERİ

Aslında İbn Receb değişik ilimlerde kendini ispat etmiş bir allâmedir. Tefsirde, hadîste, usulde, fıkhıta, akîdede ve diğer konularda yazdığı eserler, birçok defar değişik ülkelerde tahkik edilerek basılmıştır. Günümüzde de eserleri üzerinde pek çok üniversitede ciddi sayıda çalışmalar yapılmaktadır⁶³.

⁵⁷ Mer'î el-Kermî, eş-Şehadetü'z-zekiyye fî senâi'l-eimmeti ala İbn Teymiyye, thk. Necm Halef, I, 50; İbn Nasiruddîn, er-Reddü'l-vafir, thk. Zuheyr Çavuş, s. 106.

⁵⁸ Kettânî, Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'acim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât, II, 637.

⁵⁹ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifîn, V, 118, Ziriklî Hayriddin, el-A'lâm, III, 295; Salahuddin el-Muncid, Mu'cemu'l-muerrihîn ed-dimeşkiyyîn ve âsârühüm el-mahdude ve'l-matbu'a, (Lübnan), s. 218.

⁶⁰ İbnü'l-İmad, Şezerâtü'z-zehep, VIII, 580.

⁶¹ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, s. 322; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, el-Bedrü't-tâli', I, 328.

⁶² Ali b. Abdülaziz b. Ali eş-Şibil, Menhec el-Hafız İbn Receb el-Hanbelî fi'l-Akîde, s. 53.

⁶³ Velîd b. Abdurrahmân el-Fereyyân, a.g.m., VII, 1, s. 59.

Eserlerine bakıldığında rical ve tarih konusuna da hakim olduğu gözden kaçmamaktadır. İbn Receb'in, kendi mezheb imamlarının tanıtıldığı *Tabakâtu'l-hanâbile* adlı esere yazdığı zeyl, onun mezhebine olan vukufiyetini göstermektedir.

İslamî ilimlerde otorite olan İbn Receb'in pek tabîdir ki çeşitli alanlarda eserleri mevcuttur. İbn Fahd ve İbnü'l-İmad'ın kaydettiğine göre: “Onun pek çok telifi ve faydalı eseri bulunmaktadır”⁶⁴. Abdülfettah Ebu Gudde, İbn Receb'in otuz dört tane eserinin olduğundan bahseder. Otuz iki eseri olduğunu söyleyenleri *Mecelletü'l-mecmei'l-ilmî'l-Arabî* adlı dergide yayımlanmış makalesinde eleştirmektedir⁶⁵. Hatta eserlerinin sayısını otuz sekize kadar çıkartmaktadır⁶⁶. Bizim yaptığımız tespitlerde altmışa yakın eserinin bulunduğu anlaşılmıştır. Şimdi bunları kaydetmeye çalışalım.

111. Tefsir Kitapları

1- *Tefsîru sûreti'l-ihlâs*. Bu eser, Muhammed b. Nâsir el-'Ucmî tarafından tahkik edilmiş ve 1986 yılında Kuveyt'te basılmıştır.

2- *Tefsiru sûreti'n-nasr*. Bu eserde Muhammed b. Nâsir el-'Ucmî tarafından tahkik edilmiş ve 1986 yılında Kuveyt'te basılmıştır.

3- *Mevridu'z-zamân ilâ mâ'rifeti fezâilî'l-Kur'an*. Buşra Abdulğinâ el-Beşri tarafından tahkik edilmiş "Mektebetü'l-Kur'an" tarafından Mısır'da basılmıştır.

4- *Revâi'ut-tefsîr el-cami' lutefsîri'l-İmam İbn Receb el-Hanbelî Tefsîru İbn Receb el-Hanbelî*. Tarık b. İvezullah b. Muhammed tarafından tahkik edilmiş olup eser 2001 yılında Riyad'da basılmıştır.

112. Hadîs Kitapları

1- *İhtiyârü'l-evlâ fi şerhi hadîsi ihtisami'l-melei'l-a'lâ*⁶⁷. Bu kitab farklı kişiler tarafından tahkik ve tashih edilerek basılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; Hüseyin el-

⁶⁴ İbnü'l-İmad, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 578-579.

⁶⁵ Abdülfettah Ebu Gudde, “Havle zeyli tabâkâti'l-Hanâbile li'İbni Receb en-Nevevî ellezî ecâze İbn Receb”, *Mecelletü'l-mecmei'l-ilmî'l-Arabî*, (Dımaşk, 1954), XIX, s. 153.

⁶⁶ Abdülfettah Ebu Gudde, a.g.m., (Dımaşk, 1954), XIX, s. 154.

⁶⁷ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

Cemel tarafından tahkik ve tahrîç edileni "Müessetü'l-kütübi's-sekâfiyye" tarafından basılmıştır. Taha Yusuf tarafından tahkik edilen ise 1961 yılında Kahire'de "Mektebetü ensâri's-sünneti'l-Muhammediye" tarafından basılmıştır. Ayrıca, Casim el-Fuheyd ed-Devserî tarafından tahkik edilmiş ve Kuveyt'te 1985 yılında "Mektebetü Darü'l-aksâ" tarafından basılmış baskısı da bulunmaktadır⁶⁸.

2- *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'i'l-kelim*⁶⁹. Tezimize konu olan eser olup, ileride ayrıntılı olarak incelenecektir.

3-*el-Hikemü'l-cedîre bi'l-izâeti min kavli'n-nebiyyi* (s.a.v.) "bu'istü bi's-seyfi beyne yedeyi's-sa'e..."⁷⁰. Eser, Abdülkadir el-Arnâvût tarafından tahkik edilmiş ve 1990 yılında "Daru'l-me'mun li't-turas" matbaasında, Beyrut'ta basılmıştır. Ayrıca Muhammed Hamid el-Fakî tarafından tahkik edilmiş olup 1349/1926 yılında, Kahire'de "Matba'tü'l-menâr" matbaasında basılmıştır. Bunun yanında Muhammed Nasiruddin el-Albânî tarafından da tahkik edilmiş ve 1978 yılında, Kahire'de "Daru mercân" matbaasında basılmıştır⁷¹.

4- *Şerhü hadîsi* "inne ağbetu evliyâi indî..."⁷².

5- *Şerhü hadîsi Şeddâd b. Evs* "iza keneze'n-nâsu ez-zehebe ve'l-fizzate..."⁷³.

6- *Şerhü hadîsi Ammâr b. Yâsir* "Allahümme bi-ilmike'l-ğayb..."⁷⁴. Ebu Abdurrahman İbrahim b. Muhammed el 'Urf tarafından tahkik edilmiş olup 1987 yılında Cidde'de "Mektebu's-sevâdî" matbaasında basılmıştır.

7- *Şerhü hadîs* "ma zi'bâni cai'âni..." Bir başka adıyla: "Zemmü'l-câh ve'l-mal". Eser Muhammed Subhî Hasan Hallâk tarafından tahkik edilmiş olup 1992 yılında, Beyrut'ta "Müessetü'r-Reyyân" matbaasında basılmıştır.

⁶⁸ Salihî, Muhammed İsa, el-Mu'cemu's-şâmîle li't-türâsi'il-arabî, III, 37.

⁶⁹ Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek 'ala mu'cemu'l-muellifin, s. 345, Ziriklî, Hayruddin, el-A'lâm, III, 295.

⁷⁰ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁷¹ Salihî, Muhammed İsa, a.g.e., III, 39.

⁷² Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁷³ Bu eseri, İbn Receb'in, Beyânu fazlu ilmi's-selef ala ilmi'l-halef adlı eserinin muhakkiki, Muhammed b. Nasir el-Ucmî eserin mukaddimesinin 16. sayfasında İbn Receb'in eserleri bölümünde zikretmektedir.

⁷⁴ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

8- *Şerhü hadîs* “lebbeyke Allahümme lebbeyk...”⁷⁵.

9- *Şerhü hadîsi Ebi'd-Derda* “men seleke tarikan yeltemisu fihi ilmen...”⁷⁶.

10- *Şerhü hadîs* “yetbeu'l-mu'mine selasetün...”⁷⁷.

11- *Şerhü hadîs* “meselü'l-İslam...”⁷⁸.

12- *Şerhü İleli't-Tirmizî*⁷⁹. Bu kitap yaklaşık yirmi cilt halinde çok kıymetli eser olarak telif edilmiştir⁸⁰. Ancak kitap Dımaşk'te meydana gelen fitneler sırasında yanmıştır. Kitaptan geride sadece bazı sayfalar kalmıştır⁸¹. İbn Hacer bu kitapla ilgili olarak: “İbn Receb Tirmizî'yi yaklaşık on büyük kitapta şerh etmiştir” demektedir⁸². Nuruddin İtr tarafından tahkiki yapılmış olup 1978 yılında Dımaşk'te "Daru'l-mellâh" tarafından basılmıştır. Ayrıca Subhi Casim el-Hamîd tarafından tahkiki yapılmış ve 1976 yılında Bağdat'ta Evkaf Bakanlığı'nca basımı yapılmıştır⁸³.

Humâm Abdurrahîm Said, kitap üzerinde *el-İlel fi'l-hadîs* adlı bir çalışma yaparak İbn Receb'in metodunu araştırmış ve 1980 yılında bu kitap Amman'da basılmıştır.

13- *Ğayetü'n-nef' fi şerhi hadîsi* “temsilü'l-mü'mini behameti'z-zer'...” Eser h.1358/1935 yılında Mısır'da "Ensar matbaasında" basılmıştır⁸⁴.

14- *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahihi'l-buhârî*⁸⁵. Bu eser bir grup tarafından tahkik edilmiştir. Ancak İbn Receb, bu eserde Buhari'nin hadîslerinden sadece Kitabü'l-cenâize

⁷⁵ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁷⁶ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

⁷⁷ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁷⁸ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁷⁹ İbn Hacer, ed-Dürer el-kâmine, II, 322; Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636; İbnü'l- İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579; Şevkânî, el-Bedrü't-tâli', I, 328.

⁸⁰ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636; İbn Hacer, İnbâu'l-ğumr bi ebna'l-umr, I, 460.

⁸¹ Mustafa b. Abdullah el-Kustantînî er-Rûmî, Hacı Halife, Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn, I, 559

⁸² İbn Hacer, İnbâu'l-ğumr bi ebna'l-umr, III, 176.

⁸³ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 40.

⁸⁴ Ebu Gudde, a.g.m., XXIX, s. 154.

kadar olan kısmı şerhetmiştir. Medine-i Münevvere'de "Mektebetü'l-ğurebai'l-eseriyye" tarafından 1996 yılında basılmıştır.

15- *Keşfü'l-kürbe fi vasfi hali ehli'l-ğurbe*. Bu kitap; “bedee'l-islamu ğariben ...” hadîsinin şerhidir⁸⁶. Bu eser Yusrî Abdulğaniyy el-Buşrî tarafından tahkik edilmiş olup Kahire'de "Mektebetü'l-Kur'ân" tarafından basılmıştır.

16-*Nuru'l-iktibas fi mişkâti vasiyyetin-nebiyyi li-ibn Abbas*. Bu kitap; “ihfazillahe yehfezke...” hadîsinin şerhidir⁸⁷. Eser Beşîr Muhammed ‘Uyûn tarafından tahkik edilmiş olup, 1991 yılında Taif'te "Mektebetü'l-müeyyid" ve Dımaşk'te ise "Mektebetü Darü'l-beyân" tarafından basılmıştır⁸⁸. Ayrıca Muhammed b. Nasir el-'Ucmî tarafından tahkik edilmiş ve 1986 yılında Kuveyt'te Darü'l-aksâ tarafından basılmıştır.

17- *Şerhü hadîs* “ihtisâsu'l-meleil'alâ”⁸⁹.

18- *Şerhü hadîs* “el-hamsîn elleti aleyha medâru'l-islam ve ğayri zalik”⁹⁰.

19- *Şerhu'l-erba'in en-Neveviyye*⁹¹. İbnü'l-İmâd eserinde bu kitaptan bahsederken "en-Neveviyye" yerine “en-Nevâvî” kelimesini kullanmaktadır⁹².

113. Fıkıh Kitapları

1- *Ahkâmü'l-havâfîm ve ma yete'alleku biha*. Eser Abdullah el-Kâdî tarafından tashih edilmiş, 1985 yılında Beyrut'ta "Darü'l-kütübi'l-'ilmiyye" tarafından basılmıştır⁹³.

⁸⁵ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, s. 322; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579, Şevkânî, el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men be'de'l-karni's-sâbi', I, 328.

⁸⁶ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636; Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476; Hayruddin Ziriklî, el-A'lâm, III, 295; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

⁸⁷ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476; Ziriklî, Hayruddin, el-A'lâm, III, 295, Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

⁸⁸ “Kütüp sederet hadisen” Alemlî'l-kütüb, (Riyad, 1992), c. 13, s. 6.

⁸⁹ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁹⁰ Kettânî, Fehresu'l-fehâris, II, 636.

⁹¹ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476; İbn Hacer, İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-'umr, III, 176.

⁹² İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579; Ziriklî, el-A'lâm, III, 295.

⁹³ Salihî, Muhammed İsa, a.g.e., III, 37, 42.

Muhammed b. Hamûd el-Vâbilî tarafından 1987 yılında tahkik edilerek yine Medine'de basılmıştır.

2- *el-İstihrâc li ahkâmi'l-harac*⁹⁴. Eser Cundî Mahmud Şelâşi el-Heynî tarafından tahkik edilmiş olup, 1989 yılında Riyad'da "Mektebü'n-neşr" tarafından basılmıştır. Ayrıca, Abdullah es-Siddîk tarafından tahkik edilmiş, 1934 yılında Kahire'de "Matbâtü'l-İslamiyye" ve 1982 yılında Beyrut'ta "Darü'l-hadîse" tarafından tasvir suretiyle yeniden basılmıştır⁹⁵.

3- *el-Kâvâ'idü'l-kübrâ fi'l-furuk*⁹⁶.

4- *el-Kavlü's-sâvâb fi tezyîci ümmehâti'l-evlâdi'l-ğuyyâb*⁹⁷.

5- *el-Keşfü ve'l-beyân 'an hakîkati'n-nüzûri ve'l-eymân*⁹⁸.

6- *Nüzhetü'l-esmâ' fi meseleti sema'î'l-mûsikî ve'lğînâ*⁹⁹. Muhammed ez-Zahi tarafından tahkiki yapılmış ve 1982 yılında "Hayatus-sakafiyye" tarafından basılmıştır.

7- *Mes'elelu's-sâlât yevme'l-cumu'ati ba'de'z-zevâli ve kable's-salât*¹⁰⁰.

8- *el-Kavâ'idü'l-fikhyye*¹⁰¹. Eser Muhammed Emin tarafından tashih edilerek, 1933 yılında Kahire'de "Mektebetü'l-hânicî" ve Tâhâ Abdurrauf Sa'd'in teşviki ile Beyrut'ta "Darü'l-ma'rif" tarafından basılmıştır¹⁰². Bunun yanında Suudi Arabistan'da "İbn Receb el-Hanbelî ve kavâ'iduhu" adıyla yüksekisans tezi yapılmış ve h.1419/1998 yılında basılmıştır.

⁹⁴ Ziriklî, el-A'lâm, III, 295.

⁹⁵ Salihî, Muhammed İsa, a.g.e., III, 37; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3, s. 467.

⁹⁶ İbn Hacer, ed-Dürer el-kâmine, II, 322.

⁹⁷ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

⁹⁸ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

⁹⁹ Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek 'ala mu'cemi'l-muellifin, s. 345; Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹⁰⁰ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹⁰¹ İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb, VIII, 579; Ziriklî, el-A'lâm, III, 295.

¹⁰² Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 41; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

9-*Takriru'l-kavâid ve tahriru'l-vefâid*¹⁰³. Eser Ebu Ubeyde Meşhurîn Hasan Âli Selman tarafından tahkik edilmiş ve 1999 yılında Kahire'de, "Daru İbn Affân" tarafından basılmıştır.

10-*Risâle sadakatü's-sırri ve fazliha*. Riyad'da bu risale üzerinde, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesinde makale yazılmıştır¹⁰⁴.

11-*Risâle Muhtasara fîmâ revâ ehlü'l-ma'rife ve'l-hakâik fî mu'ameleti'z-zâlim es-sârik*. Eser el-Velîd b. Abdurrahman el-Fereyyân tarafından tahkik edilmiştir¹⁰⁵.

12-*Faslun fî vucûbi ihrâci'z-zekâti 'alel-fevr*. Eser Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Turaykî tarafından tahkik edilmiş ve makale olarak yayımlanmıştır¹⁰⁶.

13-*Risale fî ru'yeti'l-hilal*. Abdullah b. İbrahim er-Reşid'in teşvikiyle 1992 yılında Riyad'da "Mektebetü'l-kevser" tarafından basılmıştır.

114. Ricâl ve Tarih Kitapları

1- *ez-Zeyl ala tabâkâti'l-hanâbile*¹⁰⁷. Hanzi Lavist ve Sami ed-Dehhâ tarafından tahkik edilerek 1952 yılında, Dımaşk'te "Katolikiyye matbaasında" basılmıştır. Bunun yanında Muhammed Hamid el-Fakî tarafından da tahkiki yapılmış olup, 1952-1953 yıllarında Kahire'de "Sünnet matbaası"nda basılmıştır¹⁰⁸.

2- *Vak'atü Bedr*¹⁰⁹.

3- *Kifâyetü ev himâyetu's-şâm bimen fîha mine'l-a'lâm*¹¹⁰.

¹⁰³ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

¹⁰⁴ Velîd b. Abdurrahmân el-Fereyyân, a.g.m., (Riyad, 1986), c. 7, sy. 1, s. 58.

¹⁰⁵ Velîd b. Abdurrahman el-Fereyyân, "Risâle Muhtasara fîmâ revâ ehlü'l-ma'rifeve'l-hakâik fî mu'ameleti'z-zâlim es-sârik", Mecelletü'l-buhusi'l-'ilmiyye, (Riyad 1974), c. 16, s. 261-274.

¹⁰⁶ Abdullah b. Muhammed b. Ahmet et-Tureykî, "Faslun fî vucûbi ihrâci'z-zekâti 'alel-fevr", Mecelletü'l-buhûsi'l-islâmiyye, (Riyad, 1992), sy. 33, s. 119-142.

¹⁰⁷ İbn Hacer, ed-Dürer el-kâmine, II, 322; a.mlf, İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-'umr, III, 176; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579.

¹⁰⁸ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 40.

¹⁰⁹ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

4-*Keşfu'l-kurbeti fi vasfi hali ehli'l-'urbe*. Eser Ahmed eş-Şirbâsî'nin teşvikiyle 1953 yılında, Kahire'de "Metâbi'i Dâri'l-kitâbi'l-Arabî", 1984 yılında, Kuveyt'te "Mektebetü Darü'l-erkâm" matbaasında basılmıştır¹¹¹. Ayrıca eser, Yusrî Abdulğani el-Buşrî tarafından tahkik edilmiş ve Kahire'de "Mektebetü'l-Kur'an" matbaasında basılmıştır. Muhammed Abdulaziz tarafından da tahkiki yapılan bu eser, Kahire'de "Mektebetü'l-Kayyime" tarafından da basılmıştır.

115. Ahlak ve Vaaz Kitapları

1- *İstinşâku nesimü'l-ünsi min nufahâtu riyadu'l-kuds*¹¹². Mecdi Kasım tarafından tahkik edilmiş, 1990 yılında "Darü's-se'ade" matbaasında basılmıştır. Ayrıca Riyad'da "Mektebetü'l-ehliyye" matbaasında da basılmıştır¹¹³.

2- *el-İstîdan fima ya'tasimu bihi'l-abdü min şeytan*¹¹⁴.

3- *Ahvâlü'l-kubûr ve ehvâlu ehlihâ ilen-nuşûr*¹¹⁵. Eser 1936 yılında Mekke'de Ummu'l-Kurâ matbaasınca basılmıştır¹¹⁶.

4- *el-Beşâretü'l-uzmâ fi enne hazze'l-mü'mini mine'n-nâri'l-humma*¹¹⁷.

5- *Beyânu fazlı ilmi's-selef ala ilmi'l-halef*. Eser, Muhammed b. Nasir el-Ucmî tarafından tahkik edilmiş ve 1986 yılında Kuveyt'te "Daru's-Selefiyye" matbaasında basılmıştır. Ayrıca, Mervan el-Atıyye tarafından tahkik edilmiş olup 1989 yılında Dımaşk'te "Darü'l-hicre" matbaasında basılmıştır. 1924 yılına ait Mısır baskısı da bulunmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁰ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹¹¹ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 41.

¹¹² Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476; Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

¹¹³ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 38.

¹¹⁴ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹¹⁵ Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek 'ala mu'cemu'l-muellifin, s. 345; Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476, Zirikî, Hayruddin, el-A'lâm, III, 295.

¹¹⁶ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 38.

¹¹⁷ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹¹⁸ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 40,41.

6- *et-Tahvif mine'n-nâr ve't-ta'rîf bi ahvali dâri'l-bevâr*. Eser, İnâye Beşir Muhammed Avn tarafından tahkik edilmiş ve 1979 yılında, Dımaşk'te "Mektebetü dâri'l-beyân" tarafından basılmıştır. Ayrıca, Muhammed Cemil Ğâzî tarafından tahkik edilmiş ve 1982 yılında, Beyrut'ta "Mektebetü'l-ilmiiye" matbaasında basılmıştır. Eser Muhammed Hasan el-Humusî tarafından da tahkik edilmiş ve 1984 yılında, Beyrut'ta "Darü'r-Reşîd" matbaasında basılmıştır¹¹⁹.

7- *Tesliyetü nüfûsi'n-nisai ve'r-ricâli an fıkdi'l-evlâd*. Eser 1988 yılında, Riyad'da yayımlanan bir makalede neşredilmiştir¹²⁰.

8- *Zemmü'l-hamr*¹²¹.

9- *el-Farku beyne'n-nasiheti ve't-ta'yîr*¹²². Eser, Necm Abdurrahman Halef tarafından tahkik edilerek, 1979 yılında Kahire'de "Mektebetü'l-kayyime" matbaasında basılmıştır¹²³.

10- *Fezâilü'ş-şâm*¹²⁴. On bapтан oluşan bir eserdir. Bursa'da Haraçoğlu Kütüphanesinde 1050 numarayla bir nüshası bulunmaktadır¹²⁵.

11- *Kelimetü'l-ihlas ve tahkiku ma'naha*. Bu eser, Muhammed Zehîr eş-Şâviş'in teşvikiyle 1961 yılında Dımaşk'te "Mektebü'l-islâmî" matbaasında basılmıştır¹²⁶.

12- *Letâifü'l-mearif fima li-mevasimi'l-'ami mine'l-vazâif*¹²⁷. Muhammed Züheyrî el-Ğumrâvî tarafından tashih edilmiş ve Kahire'de 1924 yılında "Darü ihyâu'l-kütüp" matbaasında basılmıştır¹²⁸.

¹¹⁹ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 38.

¹²⁰ Velîd b. Abdurrahman el-Fereyyân, "Tesliyetü nüfûsi'n-nisâi ve'r-ricâli 'inde fakdi'l-evlâd", Mecelletü'l-buhûsi'l-islâmiye, (Riyad, 1992), sy. 23, s. 159-180.

¹²¹ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹²² Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹²³ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 41.

¹²⁴ Hayruddin Zirikî, el-A'lâm, III, 295.

¹²⁵ Mustafa Şakir, et-Târîhü'l-arabî ve'l-müerrihîndirase fî tedavvu'i ilmi't-târîh ve ma'rifeti ricalihî fi'l-İslam, IV, 93.

¹²⁶ Muhammed İsa Salihî, a.g.e., III, 41.

¹²⁷ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, II, 322; a.mlf, İnbâu'l-ğumri bi ebnâi'l-'umri, III, 176; Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek 'ala mu'cemu'l-muellifin, s. 345; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579.

13- *Buğyetu'l-insan fi vezaiifi ramazan*¹²⁹. Eser Muhammed Zehîr eş-Şavîş tarafından tahkik edilmiş ve 1963 yılında Dımaşk'te "Mektebü'l-islâmî" matbaasında basılmıştır¹³⁰.

14- *Zemmu'l-mali ve'l-câh*¹³¹.

15- *el'ilmu'n-nâfi'*¹³².

16- *Sifatü'n-nâri ve't-tahzîri min dâri'l-bevâr*¹³³.

17- *el-Kelâm 'ala "lailahe illellah"*¹³⁴.

18- *el-Huşu'u fi's-salâ*. Eser, Ali Hasan Ali Abdülhamid ez-Zerkâ tarafından tahkik edilmiş olup, 1986 yılında basılmıştır. 1922 de Kahire'de "Matbaatü'n-naşir" matbaasında 1922 de yine, Hindistan'da "Mektebetü's-selefiyye" matbaasında basılmıştır¹³⁵.

19- *Mevridu'z-Zemân ilâ ma'rifeti fezâilu'l-Kur'ân*. Eser, Buşrî Abdulğânî el-Buşrî tarafından tahkik edilerek Kahire'de "Mektebetü'l-Kur'ân" matbaasında basılmıştır.

116. Akîde Kitapları

1- *et-Tevhîd*¹³⁶.

2- *Risâle fi ma'na'l-ilm*¹³⁷.

¹²⁸ Muhammed Îsâ Salihî, a.g.e., III, 41.

¹²⁹ Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek ala mu'cemu'l-muellifin, s. 345.

¹³⁰ Muhammed Îsa Salihî, a.g.e., III, 38 .

¹³¹ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹³² Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹³³ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹³⁴ Mekkî, es-Suhbu'l-vâbile, II, 476.

¹³⁵ Muhammed Îsa Salihî, a.g.e., III, 40; Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek 'ala mu'cemu'l-muellifin, s. 345.

¹³⁶ Hayruddin Ziriklî, el-A'lâm, III, 295; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467.

¹³⁷ Hayruddin Ziriklî, el-A'lâm, III, 295; Muhammed Umeyra Ali, a.g.m., c. 56, sy. 3 s. 467

İbn Receb'in eserleri üzerinde azımsanamayacak şekilde çalışmalar yapılmakta, eserleri derlenmekte, hatta pek çok eseri internet sayfalarında yayımlanmaktadır. Yaklaşık yirmi eseri internet üzerinde okunabilir olarak bulunmaktadır¹³⁸.

"*Mecmu'a resâili'l-hâfız İbn Receb el-Hanbelî*" adını taşıyan eser, İbn Receb el-Hanbelî'nin bazı eserlerini ihtiva etmektedir. Bu eser de, Ebu Mus'ab Tal'at b. Fuad el-Hulvânî tarafından tahkik edilmiş olup 2003 yılında, Kahire'de basılmıştır¹³⁹.

12. İLMÎ ŞAHSİYETİ

İlim tahsiline ilk olarak babası Şehabuddin Ahmed b. Abdurrahman'dan başlamıştır¹⁴⁰. Sonra, ilim tahsili için değişik ülkelere yolculuk yapmıştır. Babasıyla beraber h. 744 (m.1343) yılında¹⁴¹ Dımaşk'e gelmiş ve onunla birlikte Muhammed b. İsmail b. el-Habbazî'den (ö. 756/1355) ve İbrahim b. Davud el-Attar'dan (ö. 752/1350) ders almıştır. Nevevi'nin arkadaşı olan Şemsuddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Nakîb¹⁴² (ö. 749/1348)

¹³⁸<http://www.saaaid.net/book/search.php?do=all&u=%C7%C8%E4+%D1%CC%C8+%C7%E1%CD%E4%8%E1%ED>; <http://www.almeshkat.net/books/search.php?do=all&u=%C7%C8%E4+%D1%CC%C8+%C7%E1%CD%E4%8%E1%ED>; <http://www.hawahome.com/books/search.php?do=all&u=%C7%C8%E4+%D1%CC%C8+%C7%E1%CD%E4%8%E1%ED>; <http://www.islamhouse.com/ar/modules.php?name=Mybooks&doWhat=lst&authorno=42&start=0>; http://www.islamway.com/index.php?iw_s=library&iw_a=sh&lang=1&id=718; <http://www.darcoran.ma/modules.php?name=boocks&dcategory=%C7%E1%D2%E5%CF+%E6%C7%E1%D1%DE%C7%C6%DE&sortby=>; <http://www.athfer.com/kttbnar.htm> <http://www.tttt4.com/mktba/list.php?cat=2> ; <http://www.al3ez.net/vb/archive/index.php/t-504.html> <http://www.marwafk-dz.org/Majaletmasjeed/majaletmasjeed809.php>; <http://www.islammemo.cc/dros/index.asp?CatNo=2&IDCategory=270> <http://www.sahab.org/books/book.php?id=173&query=> <http://www.mekkaoui.net/ar/islam/a3yad/bida3%20chaaban.html> <http://www.hawahome.com/books/list.php?cat=> <http://www.muslim-programers.com/15/shaban.htm> <http://spaces.msn.com/yas682/blog/cns!E74F7EA656ED2CD3!204.entry> <http://www.sindbadmall.com/author.asp?authid=147>

¹³⁹ Bu eser tevhid, fıkıh, tefsir, hadis, zühd, adab, vaaz, rekâik, siyer ve tarih olmak üzere pek çok ilmi bir arada toplamaktadır. Eser İbn Receb'in değişik mahdudatlarından tahkik edilerek derlenmiştir. Ebu Mus'ab Tal'at b. Fuad el-Hulvânî tarafından da tahkik etmiştir.

¹⁴⁰ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., IX, 802.

¹⁴¹ Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-muellifin, V, 118.

¹⁴² İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579.

kendisine icazet vermiş¹⁴³, Ebu'l-Harem Muhammed b. Kalânîsi'den (ö. 765/1364) hadîs dinlemiştir.¹⁴⁴ Babasıyla beraber Mısır'a giderek orada Ebu'l-Feth el-Meydûmî'den, Ebu'l-Harem Kalânîsi (ö. 765/1364), İbnü'l-Mulûk ve İbn Neccâr'ın arkadaşlarından¹⁴⁵ ders almışlardır. Mekke'ye giderek Fahr Osman b. Yusuf'tan, Ali Fahr Tevvezî'den (ö. 749/1348)¹⁴⁶ ders almışlar. Beytü'l-Makdis'e giderek Hafız Alâî'den okumuştur¹⁴⁷. Nablus'a¹⁴⁸ giderek Hafız b. Bedran'ın talebelerinden ders almıştır¹⁴⁹. Hac yapmak üzere babasıyla h. 749 (m. 1348)'de Mekke'ye gitmiş, orada da Ali Ebu'l Hafs'tan (ö. 749/1348) "Sülesiyyâtü'l-Buhârî" okumuştur¹⁵⁰. Ayrıca h.749 (m. 1348) yılında da yine hac yapmıştır¹⁵¹. İbn Receb, Zeynüddin Irakî ile aynı mecliste birlikte bulunmuş ve¹⁵², İbnü'l-Kayyim'e de (ö. 751/1350) öğrenci olmuştur. Ondaki farklı konularda ilimler almıştır¹⁵³.

İbn Receb, Ali b. Muhammed Şehreyânî'yi tanıtırken; "ondan pek çok kişiler rivayet etmiştir" der ve bunlar içinde "Ebu Abdullah Muhammed b. Abdülaziz b. el-Müezzin el-Verrâk'ı" zikreder. el-Verrâk "Sahihu'l-Buhârî" hadîslerini Şehreyânî'den dinlemiş ve İbn Receb de dört yaşlarında "Nikah bölümünü" tamamıyla el-Verrâk'a okumuştur¹⁵⁴. Abdurrahim b. Abdullah el-Bağdâdî'yi tanıtırken: "Ben onun derslerine çok küçükken katıldım" der¹⁵⁵. Yine, Ali b. Abdussamed b. Ahmed el-Bağdâdî hakkında: "Ben henüz beş yaşındayken kıraat yoluyla bana bildirdiğine göre..." ifadesini kullanmıştır¹⁵⁶.

¹⁴³ İbnü'n-Nekîb; Şehâbüddîn Ebü'l-Abbas Ahmed İbnü Lü'lü el-Kâhirî eş-Şâfi'dir. İbnü'n-Nakîb diye tanınmıştır. h. 679 yılında 67 yaşında vefat etmiştir. Bu durumda doğum tarihi h. 702 yılı olmaktadır. bkz. Abdulfettah Ebu Gudde, "Nazretun ğabire fi zeyl tabakâti'l-Hanâbile", Mecelletü'l-mecmai'l-ilmî'l-Arabî, (Dımaşk 1957) c.17, s. 153.

¹⁴⁴ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, I, 37.

¹⁴⁵ İbn Hacer el-Askâlânî, İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l umr, III, 177.

¹⁴⁶ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., IX, 802.

¹⁴⁷ İbn Receb, ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, II, 370.

¹⁴⁸ Nablus; Filistin'de bir şehir adıdır.

¹⁴⁹ İbn Receb ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, II, 341.

¹⁵⁰ İbn Receb ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, II, 263,444.

¹⁵¹ İbn Receb ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, II, 447.

¹⁵² İbn Hacer, İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-'umr, III, 175.

¹⁵³ Eymen eş-Şevâ, a.g.e., IX, 802.

¹⁵⁴ İbn Receb, ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, II, 284.

¹⁵⁵ İbn Receb, ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, II, 436.

¹⁵⁶ İbn Receb, ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile, I, 67.

Alimlerin İbn Receb hakkında söylediklerinden hareketle, ilmi şahsiyetinin ne kadar önemli bir yere sahip olduğu hakkında bilgi edinmek mümkündür.

İbn Hacer *İnbâu'l-ğumr* adlı eserinde onun hakkında: “Hadîs ricallerinde, isimlerde, hadîs illetlerinde, hadîs tariklerinde ve hadîslerin manalarına vukufiyetinde tam manasıyla mahir birisidir” demiştir. Yine İbn Hacer onunla ilgili olarak: “Hadîste en sağlam kişi olup asrının hadîs geliş yolları ve illetleri üzerinde en bilgini olanıdır” ifadesini kullanmaktadır¹⁵⁷. İbnü'l-İmâd, İbn Receb'den bahsederken: “Hafız, Zeynüddin, Cemalüddin, Ebü'l-Ferec Abdurrahman şeyh imam, âlim, allâme, zâhid, kudve, bereke, hâfizu'l-hucce, sikatü'l-umde” diyerek ondan övgüyle söz eder¹⁵⁸. İbnü'l-İmâd, onunla ilgili başka bir ifadesinde: “O, dünya işlerinden bir şey bilmezdi. Yetkili kişilerin kapılarına gidip gelmezdi. Kasa'ayn'de Sükkeriyye medresesinde o, sadece ilimle meşgul olurdu” demektedir¹⁵⁹.

İbn Hacer onun hakkında: “Hadîs ilmine tam vakıf olmuş, asrının illetler konusunda en tanınmış şahsiyeti olmuş, hadîs tariklerini bilmiş ve arkadaşlarımızdan pek çok Hanbelî alimi, yanında yetişmiş, mezun olmuştur. İnsanların arasına karışmaz ve devamlı yanına gidip geldiği kimseler bulunmazdı” demektedir¹⁶⁰.

Ömer Rıza Kehhâle onun hakkında: “Muhaddis, fakîh, usûlî, muerrih” diye bahsederek onun değişik alanlarda mahir bir şahsiyet olduğunu vurgulamaktadır¹⁶¹.

Muhammed b. Abdullah Mekkî, İbn Receb'in babasını tanıtırken: “Hadîşçiliğiyle çok meşhur olan oğlu Zeynüddin Abdurrahman'a hadîs okutmuş” demek suretiyle oğlunun hadîsteki maharetini dile getirmektedir¹⁶².

İbn Kâdı Şehbe ondan bahsederken: “Şeyh, imam, allâme, hâfız, zâhid, vera sahibi, Hanbelîlerin ustası ve faziletlisi, hadîşçilerin bir tanesi...” şeklinde övgüyle söz eder¹⁶³.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l umr*, III, 176.

¹⁵⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 578-579.

¹⁵⁹ İbn Receb, *ez-Zeylü 'alâ tabakâti'l-Hânâbile*, VIII, 580.

¹⁶⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 580; İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-umr*, III, 176.

¹⁶¹ Kehhâle Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-muellifin*, V, 118.

¹⁶² Mekkî, *es-Suhbu'l-vâbile*, I, 136.

Bütün bunlar İbn Receb'in özellikle hadîs ilminde söz sahibi ve otorite olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında İbn Receb'in tefsir konusunda da eserler bıraktığı anlaşılmaktadır. Aslında tefsirle ilgili özel çalışmaları fazla olmasa da o zaten hadîsleri şerh ederken yeri geldiğinde adeta bir müfessir gibi ayetleri inceler, ayetlerden deliller getirir ve bu sırada da ayetleri hem rivayet alimlerine dayanarak hem de dirayet yoluyla açıklar. İbn Receb'in bu yönüyle ilgili olarak Suudi Arabistan'da Tarik b. İvazullah b. Muhammed tarafından: “*Tefsîru İbn Receb el-Hanbelî cem'an ve dirâseten*” adıyla doktora çalışması yapılmış ve 1991'de Darü'l-âsime matbaasında basılmıştır.

İbn Receb, akîde konusunda da bilgili olduğu gibi bu alanda da eserler bırakmıştır. İbn Receb'in akîdedeki metodu üzerinde Suudi Arabistan'da Ali b. Abdülaziz b. Ali eş-Şibil tarafından “*Menhecu'l-Hafiz İbn Receb el-Hanbelî fi'l-akîde*” adıyla doktora çalışması yapılmıştır. Daha sonra bu çalışma kitap olarak 2001 yılında Riyad'da Daru's-sumuy'î tarafından basılmıştır. İbn Receb'in eserleri üzerinde bunlara benzer akademik pek çok çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar değişik internet adreslerinde bulunmaktadır.¹⁶⁴

İbn Receb, aynı zamanda iyi bir davetçidir. Bu alanda da pek çok eserler bırakmıştır. Bunların başında “*Letâifü'l-meârif fima li-mevasimi'l-'ami mine'l-vazâif*”¹⁶⁵ adlı eseri gelmektedir. Bu konuda da etkili olmasından dolayı, Suudi Arabistan'da “*Menhecu'l-hâfiz İbn Receb ve cuhûduhu fi'd-da've*” adıyla yine doktora çalışması yapılmış ve bu çalışma 1997 yılında tamamlanarak kitap halinde basılmıştır.

¹⁶³ İbn Receb, Beyânu fazli ilmi's-selef', s. 12.

¹⁶⁴ <http://www.iu.edu.sa/Arabic/daleel/rasail/Browse/quran/tafsir/munakash/Doctor/18.Htm>
http://www.islamtoday.net/questions/show_ResearchScholar_content.cfm?Res_ID=158
<http://www.ibnamin.com/>
<http://www.iu.edu.sa/arabic/daleel/rasail/Browse/quran/tafsir/munakash/Doctor/18.Htm>
<http://www.iu.edu.sa/arabic/daleel/rasail/Browse/dawah/dawah/Munakash/Doctor/26.Htm>
http://www.islamtoday.net/questions/show_ResearchScholar_content.cfm?Res_ID=227
<http://www.marwafk-dz.org/Majaletmasjeed/majaletmasjeed809.php>

¹⁶⁵ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-kâmine, II, 322; a.mlf, İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-'umr, III, 176; Kehhâle Ömer Rıza, el-Mustedrek ala mu'cemu'l-muellifin, s. 345; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zeheb, VIII, 579.

Son olarak söylemek gerekirse İbn Receb, Hanbelî mezhebine mensuptur. Kettânî'nin bildirdiğine göre: İbn Receb İbn Teymiyye'nin fetvalarına uygun fetva verdiği için tenkit edilmiştir. Daha sonra bu davranışından vazgeçmiş ve verdiği fetvalardan dönünce İbn Teymiyye taraftarlarınca tenkit edilmiştir. Son zamanlarında da fetva vermekten vazgeçmiştir. Pek çok Hanbelî âlimi ondan okumuş ve ondan icazet alarak mezun olmuşlardır¹⁶⁶. Hanbelî mezhebinin yayılmasında Beytü'l-Makdis'te ve Dımaşk'te çok büyük etkisi olmuştur.

Hanbelî mezhebine mensup olduğuna ve mezhebi çok iyi bildiğine dair en büyük delil, telif ettiği, *el-Kavâidu'l-fıkhiyye* adlı eseridir. İbnü'l-İmâd bu eserin, onun mezhep konusundaki bilgisini göstermekte olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: "İbn Receb'in *el-Kavâidu'l-fıkhiyye* adlı eseri, onun Hanbelî mezhebini tam manasıyla bildiğini göstermektedir"¹⁶⁷. Eserleri hala yeni baskılar yapmakta ve çokça rağbet görmektedir. İnternet üzerinde bazı eserleri okunabilir durumda olup bazı eserlerinin de satış ve tanıtım reklamları yapılmaktadır¹⁶⁸. Ayrıca günümüzde eserlerinden seslendirilmiş olanları da vardır. Bunlardan bazıları yine internet üzerinden dinlenebilmektedir¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Kettânî, *Fehresu'l-fehâris*, II, 637; İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-'umr*, III, 176.

¹⁶⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 579, 580.

¹⁶⁸ <http://www.dar-alqassem.com/AR/Products.aspx?ParentID=133>

<http://www.almoayyad.com/index.php?p=4&id=14&l=ar>

<http://www.alghad.jo/?news=52221>

<http://www.3llm.com/main/download.php?action=view&id=314>

<http://www.mujaaded.com/data/38.html>

<http://www.alghad.jo/index.php?news=52221>

<http://www.almoayyad.com/index.php?p=4&id=14&l=ar>

<http://www.neelwafurat.com/itempage.aspx?id=lbb136256-96467&search=books>

<http://www.mujaaded.com/data/38.html>

¹⁶⁹ <http://audio.islamweb.net/audio/index.php?page=ft&ftp=alam&id=1000092&spid=35>

<http://www.liveislam.com/archiv/osaimid2.htm>

<http://www.elshabab.com/docs/mydownloads/index.php?eh=showprogram&subcategoryid=101&categoryid=3&PHPSESSID=Portal817036>

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBN RECEB EL-HANBELÎ'NİN CÂMÎU'L -ULÛM VE'L-HİKEM ADLI ESERDEKİ HADÎS ŞERHÇİLİĞİ

20. İBN RECEB'E KADAR HADÎS ŞERH FAALİYETİ

Şerh, lügatte feth, ta'lik, genişletmek, tefsir etmek, açıklamak anlamlarına gelmektedir. Genişletmek anlamında Kur'an'da da yer bulmaktadır¹⁷⁰.

Hadîs edebiyatı terimi olarak şerh; herhangi bir hadîsin veya bir çok hadîsi ihtiva eden bir hadîs kitabının Arapça kurallara ve şer'î usullere uygun olmak kaydıyla güç yettiği nispette imkanların kullanılmasıyla açıklanması sonucu meydana getirilen eserdir¹⁷¹.

Şerhler, müelliflerin lügat açısından önemli lafızları, müşkil manaları açıklamak, hadîslerin irabını, hükümlerini ve bu hükümlerle ilgili fakihlerin görüşlerini tespit etmek düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Şerh edebiyatı ilk etapta hadîslerde bulunan garip ve nadir kullanılan sözcüklerin açıklamasıyla başlamıştır.

201. Bir Hadîs Kitabına Yönelik Şerhler

Hadîs şerhleri belli başlı eserlere yönelik olduğu gibi derleme hadîslere yönelik olarak da yapılmıştır. Burada biz belli başlı eserlere yönelik şerhlerden bahsedeceğiz. Aslında sahabeden bu yana hadîsleri anlama ve yorumlama faaliyeti devam etmektedir¹⁷². Hadîsleri anlama faaliyeti her zaman aynı sebeplerle ortaya çıkmamakta ve hadîslerin anlaşılmasına aynı amaçla yaklaşılmamaktadır. Hadîsleri anlamının tarihine kısaca baktığımızda bu gerçek ortaya çıkmaktadır. Şimdi İbn Receb'e kadar belli başlı hadîs şerhlerini görelim.

¹⁷⁰ Nahl, 106; Zümer, 22; İnşirâh, 1.

¹⁷¹ Taşköprîzâde Ahmed Efendi, Mevzuâtü'l-ulûm, trc. Kemâlettin Muhammed Efendi, II, 13.

¹⁷² Detaylı bilgi için bkz. Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 153-467.

1- Hattâbî (ö. 388/998), *A'lamu's-sünen*¹⁷³ ile *Me'alimu's-Sunen*¹⁷⁴.

2- Ebu'l-Velîd el-Bâcî (ö. 494/1100), *el-Müntekâ*¹⁷⁵. *el-Muntekâ* adıyla yedi cilt halinde Mısır'da h.1331 yılında ilk kez basılmış olup, daha sonra bu baskıdan ofset neşirler yapılmıştır.

3-Ebu Abdullah Muhammed b. Ali Muhammed et-Temîmî el-Mâzerî (ö. 536), *el-Mu'lim bi fevâidi Müslim*¹⁷⁶.

4-Ebu Bekir Muhammed b. el-Arâbî, el-Me'akarî (ö. 543/1148), *Ârizatu'l-ahvezî fi şerhi't-Tirmizî*. h. 1339 yılında, Kahire'de on üç cilt olarak basılmıştır.

5-Kâdı İyâd b. Musa el-Yahsûbî (ö. 544/1150), *İkmalu'l Mu'lim bi fevâidi Müslim*. Eser ,1328 yılında Kahire'de basılmıştır¹⁷⁷.

6-Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim er-Rafî'i, el-Kazvinî (ö. 580/1184), *Şerhu Musnedi'l-imami's-Şâfi'i*¹⁷⁸.

7-Mecduddîn Ebu's-Se'adet el-Mubarek b. Muhammed, İbnu'l-Esîr, el-Cezerî (ö. 606/1209), *eş-Şâfi fi şerhi Musnedi'l-imami's-Şâfi'i*¹⁷⁹.

8-Muhammed b. Sa'id b. Yahya b. ed Dubeysî, el-Vâsîtî (ö. 637/1239), *Şerhu muşkili'l-Buhâri*¹⁸⁰.

9-Ebu Sa'id Sencer b. Abdullah el-Becâvî (ö. 745/1344), *Şerhi Musnedi'l-imami's-Şâfi'i*¹⁸¹.

¹⁷³ Kettânî, Hadis literatürü, trc. Yusuf ÖZBEK, s. 401.

¹⁷⁴ Kettânî, a.g.e., s. 403.

¹⁷⁵ İsmail Lütfî Çakan, Hadîs Edebiyatı,Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri, s. 181.

¹⁷⁶ Kettânî, a.g.e., s. 402.

¹⁷⁷ Kettânî, a.g.e., s. 403.

¹⁷⁸ Kettânî, a.g.e., s. 405.

¹⁷⁹ Kettânî, a.g.e., s. 405.

¹⁸⁰ Kettânî, a.g.e., s. 402.

¹⁸¹ Kettânî, a.g.e., s. 405.

10-Ebu'l Abbâs Ahmed b. Ömer b. İbrahim el-Kurtubî (ö. 656/1257), *el-Müfhim lima eşkele min telhîsî kitâbi Müslim*. Eser tahkik edilerek 1996 yılında, Beyrut'ta basılmıştır.

11-Abdulazim el-Munzirî (ö. 656/1257), *Uddu'l-mevdûd fi havâşî Suneni Ebi Davûd*¹⁸².

12-Muhammed b. Abdullah b. Melek (ö. 672/1273), *Şevâhidu't-tevhîd ve't-tashîh li muşkilâtî'l Cami'i's-sahîh*. Kahire'de, 1957 yılında basılmıştır.

13-Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim*. Eser 1309 yılında 4 cilt, 1271 yılında 5 cilt olarak basılmıştır¹⁸³.

14-Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), *Şerhu Sahîhi Buharî*¹⁸⁴.

15-Ebu'l-Feth Muhammed b. Seyyidinnâs (ö. 734/1334), *Şerhu Sunenu't-Tirmizî*¹⁸⁵.

16-Alaaddin Moğoltay b. Kılıç (ö. 762/1361), *el-İ'lâm bi sunnetihî Aleyhisselam*¹⁸⁶.

17-İbn Hacer (ö. 773/1371), *Fethü'l-Bârî*¹⁸⁷.

18-Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmânî (ö.786/1384), *el-Kevâkibu'd-derârî*. 1935-1945 yılları arasında Kahire'de basılmıştır¹⁸⁸.

19-Muhammed b. Mahmud el-Bâberdî (ö. 786/1384), *Şerhu Müslim*¹⁸⁹.

20-Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî (ö. 794/1393), *et-Tenkîh li elfâzî'l-Cami'i's-Sahîh*'i. h. 1351 yılında, Kahire'de basılmıştır¹⁹⁰.

---

¹⁸² Kettânî, a.g.e., s. 403.

¹⁸³ Kettânî, a.g.e., s. 403.

¹⁸⁴ Kettânî, a.g.e., s. 402.

¹⁸⁵ Kettânî, a.g.e., s. 404.

¹⁸⁶ Kettânî, a.g.e., s. 404.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire, 1987.

¹⁸⁸ Kettânî, a.g.e., s. 402.

¹⁸⁹ Kettânî, a.g.e., s. 403.

¹⁹⁰ Kettânî, a.g.e., s. 402.

Buhârî'nin “*Sahih'i*”, üzerinde en çok çalışma yapılan eser olmanın yanında, kendisine en fazla şerh yazılan kitap olma özelliğini de taşımaktadır. Katip Çelebî bu şerhlerden seksen iki tanesini saymaktadır¹⁹¹.

202. İhtilafî ve Müşkil Hadîsleri Anlamaya Yönelik Şerhler

Bir hadîs kitabına yönelik şerhlerin yanı sıra, sadece ihtilafî ve müşkil hadîslerin anlaşılmasına yönelik şerhler de yazılmıştır. Şimdi İbn Receb'e kadar bunları ve özelliklerini görelim.

Şafiî (ö. 204/819), değişik fikhî hükümlere mesned teşkil eden hadîslerin cem' ve te'vilini yapmak amacıyla *İhtilâfu'l-hadîs* adlı eseri yazmıştır¹⁹².

İhtilafî hadîslerin çözümünün yanısıra hadîslerde bulunan garîb kelimelerin anlaşılmasına dair çalışmalar da yapılmıştır. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), ve İbn Kuteybe (ö. 276/889)'ye ait *garîbu'l-hadîs* kitapları bu tür çalışmaların önemli örneklerinden olmaktadır.

İbn Kuteybe (ö. 276/889), *Te'vilu muhtelifi'l-hadîsi* yazmasının sebebini, eserin girişinde verdiği bilgilerde, bid'at fırkalarının hadîse ve hadîsçilere saldırması olarak açıklamıştır¹⁹³.

Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu ma'ani'l-âsâr*'ında, fikhî konularda mezhepler arası görüş ayrılıklarına sebep olan hadîsleri zikredip münakaşalarını yapmış ve sonunda kendi görüşünü belirtmiştir¹⁹⁴. Yine Tahâvî, fikhî bir nitelik taşımayan *Şerhu müşkilu'l-âsâr*'ı kaleme almış, burada âyet, hadîs, sahabe sözleri hakkında sebab-i nüzulden garîb kelimelere kadar varid olan her türlü müşkili çözmeye çalışmıştır¹⁹⁵.

¹⁹¹ Katip Çelebî, Keşfu'z-zunûn, I, 545-554; Kemal Sandıkçı, Sahih'i Buhârî üzerine yapılan çalışmalar, adlı eserinde 197 adet şerhten bahsetmektedir. bkz. s. 23-89.

¹⁹² Nafiz Hüseyin Hammâd, Muhtelefu'l-hadîs beyne'l-fukhâi ve'l-muhaddisîn, s. 57.

¹⁹³ İbn Kuteybe, Te'vilu muhtelifi'l-hadîs, s. 1-40.

¹⁹⁴ İsmail L. Çakan, Hadîslerde Görülen İhtilaflar, s. 44.

¹⁹⁵ İsmail L. Çakan, a.g.e., s. 44.

İbn Fûrek (ö. 406/1015) gibi âlimlerde görüldüğü üzere, farklı amaç ve farklı metotlarla hadîsleri anlamaya dayalı eserler telif edilmiş ve bu yollarla hadîsleri anlama faaliyeti devam etmiştir

Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (ö. 516/1122) tarafından yapılan şerh, herhangi bir eserin şerhi olmamakla beraber seçme hadîslerden derleme yapılmış hadîslerin bir şerhidir. Sadece sünnete ilgiyi artırmak, hadîsin yerini kavratmak amacıyla telif edilmiştir. Bunun adı, *Şerhu's-sünne'dir*¹⁹⁶.

“Rasulullah’dan sahih senetle nakledilen mütearız iki hadîs bilmiyorum”¹⁹⁷ diyen İbn Huzeyme’nin *Sahih*’i, ihtiva ettiği değerlendirmelerle muhtelifu’l-hadîs problemini oldukça açıklığa kavuşturan bir eser hüviyetindedir¹⁹⁸.

203. İbn Receb’e Kadar Kırk Hadîs Şerh Çalışmaları

Hemen hemen bütün kırk hadîs şerhlerinin önsözünde yazılma sebebi olarak bir çok sahabî tarafından rivayet edilen “Her kim ümmetimden birisine kırk hadîs ezberletirse ben kıyamet gününde ona şefaathçi ve şâhit olurum”¹⁹⁹ hadîsi zikredilir²⁰⁰.

Hadîs sahasında kaynak niteliği bulunmayan kırk hadîs edebiyatı içinde en meşhuru, üzerinde en çok durulmuş ve şerhler yazılmış olanı, Nevevî’nin (676/1277) *Erbe’un*’udur²⁰¹. Bunun içindir ki Erbe’un veya kırk hadîs denilince aklımıza hemen Nevevî gelmektedir.

Nevevî’nin kırk hadîsinde, hadîsler senetsiz olarak verilmiştir. Hadîslerin çoğu Buharî veya Müslim hadîslerinden seçilmiştir. Nevevî’nin bu kırk hadîsinden yirmi altı hadîs aynı mederesede Nevevî’den önce hocalık yapmış İbnu's-Salâh tarafından seçilmiştir. Nevevî

¹⁹⁶ İsmail L. Çakan, Hadîs edebiyatı, s. 165.

¹⁹⁷ Hatîb el-Bağdadî, el-Kifâye fi ilmi’r-rivâye, (thk. Ahmed Ömer Haşim), s. 473.

¹⁹⁸ İsmail L. Çakan, Hadîslerde Görülen İhtilaflar, s. 42.

¹⁹⁹ Şeyhe el-Ferâvî, el-Erbe’üne hadîsen mine'l-musâvât mustehrece an sikâti'r-ruvât tahrîc el-Hafız b. Asâkir, thk. Ebu Ali Tahâ Busureyh, s. 2.

²⁰⁰ Nevevî bu kırk hadîs rivayetleri hakkında “hepsinin nakil yollarının zayıf olduğunu söylemektedir.” İbn Asâkir ise, “bu hadîsler hepsi zayıf senetlerle rivayet edilmiş olmakla beraber, değişik yollarla çokça rivayet edilmiş olmaları birbirlerini kuvvetlendirmektedir” der. bkz. Şeyhe el-Ferâvî, a.g.e., s. 2.

²⁰¹ Katib Çelebî, Keşfu’z-zunûn, I, 59-60.

bu hadîsleri kırk ikiye çıkartmıştır. Daha sonra İbn Receb el-Hanbelî de (795/1393) bu hadîslere sekiz hadîs daha ilave ederek toplam elli hadîse çıkartmıştır. Daha sonra da bu hadîsleri tezimizin konusu olan eserde cem etmiş ve arkasından da şerh etmiştir²⁰².

İbn Receb'e kadar kırk hadîs şerh çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz:

1-Abdullah b. Mubarek (ö. 181/911) *Erba'ûn*.

Eser, kırk hadîs sahasında yazılan ilk eser unvanını taşımaktadır²⁰³. Bu eserin ardından, Ahmed b. Harb Ebu Abdullah en-Nîsabûrî'nin (ö. 234/856) *el-Erbe'un*'u gelmektedir. Kırk hadîs kitaplarından Ali b. el-Hasan b. Hibetullah b. Abdullah b. el-Hüseyn ed-Dımaşkî "İbn Asâkîr" (ö. 571/1177) tarafından "*el-Erbe'une hadîsen mine'l-musâvât*" telif edilmiş, Ahmed b. Abdullah b. el-Müslim el-Ezdî tarafından da h.633 m. 1236 yılına ait nüshası bulunmuştur. Eser, 1993 yılında Ebu Ali Tâha Busureyh tarafından tahkik edilerek Suudi Arabistan'da basılmıştır.

Mucteba Uğur bu hadîs kitaplarından sonra Nevevî'nin kırk hadîs kitabına kadar elli dört adet, kırk hadîs kitabını sıralamaktadır²⁰⁴. Yazılan kırk hadîs kitaplarına aynı zamanda değişik zamanlarda şerhler yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1-Muhammed İbnu'l-Huseyin, Ebu Bekir el-Âcurrî (ö. 360/1068), *Şerhu hadîsi'l-erba'in*²⁰⁵.

2-Muhammed b. Muhammed el-Havrânî (ö. 571/1177), *eş-Şerhu ve'l-beyân li-erba'in İbn Vad'an*²⁰⁶.

3-Muvaffikuddin Abdullatif b. Yusuf el-Hakîm (ö. 652/1254), *Şerhu'l-hadîs'il-erba'in fî tibbi'n-Nebevî*²⁰⁷.

4-Sadreddin Muhammed b. İshâk el-Konevî (ö 673/1286), *Şerhu'l-hadîs'il-erba'in*²⁰⁸.

²⁰² İsmail L. Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 137.

²⁰³ Uğur Mucteba, Hadis ilimleri edebiyatı, s. 81; el-Kettânî, Hadis literatürü, trc. Yusuf ÖZBEK, s. 193.

²⁰⁴ Uğur, Mucteba, a.g.e., s. 81-83.

²⁰⁵ Uğur, Mucteba, a.g.e., s. 81, Katip Çelebî, Keşfu'z-zunûn, II, 1037.

²⁰⁶ Uğur, Mucteba, a.g.e., s. 81.

²⁰⁷ Katib Çelebî, a.g.e., II, 1038.

5-Huseyin b. Ahmed b. Muhammed et-Tebrîzî (ö. 761/1360), *Şerhu'l-hadîs'il-erba'in el-Musemma bi miiftâhu'l-kunûz ve misbâhu'r-rumûz*²⁰⁹.

6-Ebu Bekir Muhammed b Abdullah el-Malikî (ö. 745/1345), *Şerhu'l-hadîs'il-erba'in*²¹⁰.

8-Davut el-Kayserî (ö. 751/1350), *Şerhu'l-hadîs'il-erba'in*²¹¹.

7-Ömer b. Mesud el-Allame Saadeddin et-Taftazânî (ö. 791/1389), *Şerhu'l-hadîs'il-erba'in*²¹².

Nevevî'nin (ö. 673/1286) *el-Erbe'un en-Nevevi'yye* adlı eseri, Kırk hadîs konusunda en tanınmış eser unvanına sahiptir. Bunun içindir ki kırk hadîs şerhleri içinde kendisine en çok şerh yazılan eser unvanını kazanmıştır²¹³. Mucteba Uğur *Hadîs İlimleri Edebiyatında* günümüze kadar Nevevî'nin Kırk hadîsî'ne yapılan şerhleri Türkçe şerhlerle beraber yüz elli altı adete kadar sıralamaktadır. Bu da bize Nevevî'nin bu konudaki çalışmasının ne kadar önemsendiğini göstermektedir²¹⁴.

İbn Receb'e kadar yapılan çalışmalardaki yaklaşım tarzları, şu şekilde özetlenebilir:

1-Hadîslerden fıkıh istinbatında bulunmak.

2-Hadîslerden yararlanarak akîde konularını izah etmek.

3-Kur'an ayetlerini izah etmek.

4-İki hadîs arasında görülen tearuzu gidermek

5-Âyet ve hadîs arasında var olan tearuzu gidermek.

²⁰⁸ Katib Çelebî, a.g.e., II, 1038.

²⁰⁹ Katib Çelebî, a.g.e., II, 1038.

²¹⁰ Katib Çelebî, a.g.e., II, 1037.

²¹¹ Katib Çelebî, a.g.e., II, 1037.

²¹² Katib Çelebî, a.g.e., II, 1038.

²¹³ Uğur, Mucteba, a.g.e., s. 81.

²¹⁴ Uğur, Mucteba, a.g.e., s. 81-90.

- 6-Bir hadîste söz konusu olan müşkili gidermek
- 7-Bir hadîste söz konusu olan garîb kelimeyi izah etmek.
- 8-Hadîste bulunan müphem isimleri izaha kavuşturmak.
- 9-Hadîslerin sıhhatine yönelik tespitler yapmak.
- 10-Hadîslerde edebi yönleri ve hikmetleri ortaya çıkartmak.

21. CÂMIU'L-ULÛM VE'L-HİKEM'İN ÖZELLİKLERİ VE KAYNAKLARI

211. Özellikleri

İbn Receb'in eserlerine yansıyan en büyük özelliği her ilim sahasında birikimi olan ve her konuda bilgin bir kişi olmasıdır. Sözelimi şerhlerinde geçmiş alimlerin sözlerini hadîsleri anlamada en güzel şekilde işlemesi hafızasının kuvvetliliğine delalet eder. Bunun yanında eserlerinde hadîs ricalini bilmesi, rical isimlerine, hadîs nakil yollarına ve hadîslerin manalarına olan vukufiyeti onun temeyyüz etmiş bariz özelliklerindedir. Eserinde bu özellikleri ziyadesiyle görülmektedir.

Eserine, bilindiği üzere "*Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmiü'l-kelim*" demiştir. Burada Cevâmiu'l-kelim tabiri söz konusudur. Dolayısıyla bu konuya değinmek gerekmektedir. Bundan başlayarak diğer özelliklerini görelim.

2111. Cevâmiu'l-Kelim Hadîslerini Açıklama

"Toplayıp bir araya getiren" anlamındaki câmi' ile "söz" anlamındaki kelimenin çoğul şekillerinden meydana gelen bu tamlama daha çok veciz sözleri ifade etmekle beraber hadîs ilminde, Hz. Peygamber'in az sözle çok mâna ifade etme özelliğini belirtmekte ve az da olsa Câmiu'l-kelâm şeklinde de kullanılmaktadır²¹⁵. İmam Nevevî cevâmiü'l-kelim hakkında; "Bize nakledildiğine göre cevâmiü'l-kelim, Allah Teâlâ'nın daha önceki

²¹⁵ M. Yaşar Kandemir, "Cevamiu'l-kelim" DİA, (İstanbul, 1993), VII, 440.

kitaplarında yazılmış bulunan bir çok emrini, Hz. Peygamber'in sadece bir, iki veya bu kadar az bir emir içinde toplaması veya özetlemesidir" demektedir²¹⁶.

Buradan hareketle, Kur'an-ı Kerîm'in tamamı bir cevâmiü'l-kelim olduğu gibi, Hz. Peygamber'in bir çok hadîsi de cevâmiü'l-kelimidir.

Hz. Peygamber, kendisinin bizzat Yüce Allah tarafından cevâmiü'l-kelim ile gönderildiğini ifade etmektedir. Buhârî'nin bir rivayetinde şöyle buyrulmaktadır: "Ben cevâmiü'l-kelim (veciz ve özlü sözler) ile gönderildim"²¹⁷. Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadîste de: "Ben ümmî bir nebî olan Muhammed'im" bunu üç defa tekrar eder ve arkasından "Benden sonra nebi yoktur. Bana kelimelerin fevâtihi (girişleri) ve havâtimleri (sonuçları) ile cevâmi'leri (veciz olanları) verildi" buyurmuştur²¹⁸. Darekutnî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadîste ise Rasulullah (s.a.v): "Bana kelimelerin cevâmi' (veciz olanları) ve özet sözlerle ifade etmem sağlanmış" buyurmuştur²¹⁹.

Kur'an-ı Kerîm cevâmiü'l-kelim ifadeleriyle dolu olup bizlere bir çok hikmetleri anlatmaktadır. Meselâ "O halde sen emr olduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir"²²⁰ âyet-i kerimesini duyan bir müşrik, Kur'an'ın böyle kısa bir ifade ile bu kadar büyük manalı bir hikmeti ifade etmesi karşısında secde etmekten kendini alıkoyamamıştır. Peygamberimiz (s.a.v.) ise, "Beni Hud Suresi ihtiyarlattı"²²¹ buyururken onun bu surede geçen "emr olduğun gibi dosdoğru ol"²²² âyetine işaret ettiği bilinmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadîslerinde de cevâmiü'l-kelim olanlar az değildir. Yine onun bizzat kendi ifadesi ile o, "Arab'ın en fasîhi idi"²²³. Bunlara şu hadîsleri örnek olarak vermek mümkündür. "Ameller niyetlere göredir..."²²⁴. "Sizi neden menettiysen ondan

²¹⁶ İbn Receb, Câmiü'l-ulûm ve'l-hikem, I, 53.

²¹⁷ Buhârî, Cihad, 199; Tirmizî, Siyer, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 250, 264.

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 172, 211.

²¹⁹ Darekutnî, IV, 144, 145.

²²⁰ Hicr, 94.

²²¹ İbn Kesîr, Tefsîru İbn Kesîr, tsh.eş-Şeyh Halil el-Meys, Beyrut, ts, II, 375.

²²² Hud, 112.

²²³ Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercümesi, I, 455.

²²⁴ Buhârî, Eyman, 23.

kaçınınız, size neyi emrettiysem, gücünüzün yettiği oranda onu yerine getiriniz... "²²⁵. "Her sarhoşluk veren şey haramdır"²²⁶. "Beyyine (delil) davacıyadır, yemin ise inkâr edene aittir"²²⁷. Bu misalleri daha da çoğaltmak mümkündür. Türkçe'ye bile açıklayarak tercüme etmek zorunda kaldığımız bu tür hadîslerin Arapça ifadeleri oldukça belîğ ve vecizdir.

Bazı âlimler cevâmiü'l-kelim niteliğinde olan kısa, veciz, fakat oldukça geniş hikmetleri ihtiva eden hadîsleri bir araya getirerek, *Erbain*'ler yazmışlardır. İbn Receb'in şerhine esas aldığı Nevevî'nin meşhur *Erbain*'i de bunların başında yer almaktadır.

2112. Telif Şekli

Cevâmi'ul-kelim konusunda kısa bilgi sahibi olduktan sonra şimdi de eserin meydana geliş aşamalarını incelemekte fayda mülâhaza ediyoruz.

İbn Receb, giriş bölümünde eserinin meydana geliş aşamalarını bildirmekte ve elli hadîsin nasıl seçildiğine değinmektedir. İbn Receb'in bildirdiğine göre; Ebu Amr İbnu's-Salah, dinin ana konularını ihtiva eden hadîsleri bir araya getiren "külli hadîsler" adı altında bir eser yazdırır. Buna geniş manalar ifade eden veciz ve külli hadîslerden de ilaveler yapar. Böylece bu hadîslerin sayısı yirmi altıyı bulur²²⁸.

Daha sonra Nevevî İbnu's-Salah'ın seçip derlediği bu hadîsleri alır ve bunlara ilaveler yaparak sayılarını kırk iki hadîse çıkarır. Daha sonra da bunları "*Erbain*" adını verdiği kitabında kaydeder. Böylece aslında kırk iki hadîsten oluşan bu kitap kırk hadîs diye tanınmış olur.

İbn Receb'in kendisinden bu kitaba şerh yazması talep edilir. O da bunun üzerine istiharesini yapar. Bu hadîsleri içine alacak ve aynı zamanda kendisine gelen talepleri de karşılayacak bir kitap yazmaya ve bu kitapla hadîslerin manasını keşfetmeye, Allah'ın ona ihsan edeceği açıklamaları yapmaya karar verir, sonra da bu işe koyulur.

²²⁵ Buhârî, İ'tisam, 3.

²²⁶ Müslim, Eşribe, 67-69.

²²⁷ Buhârî, Rehn, 6.

²²⁸ Şuayb el-Arnâvud ve İbrahim Bâcis, "Mukaddime", (İbn Receb'in Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'l-kelim adlı eserine yazdıkları mukaddime), s. 57.

Nevevî'ye, İbn Receb'ten önce seçtiği hadîsler konusunda bazı eleştiriler bulunmaktaydı. Bunlar, kitap dışında bıraktığı ama aynı zamanda kendisinin seçtiği ölçüye uygun hadîslerin terk edilmesiydi. İbn Receb bu hadîsleri de tespit ederek kitabın içine dahil etmeyi kararlaştırır. Bunlar sekiz tanedir. Bunları kaydetmekle İbn Receb, Nevevî'ye yönelik eleştirileri de gidermiş olmaktadır.

Bu sekiz hadîs şunlardır:

1- Abdullâh b. Abbâs'ın rivayet ettiği, Rasulullah (s.a.v.)'in "Ferâizi Kur'ân'da bildirilen sahiplerine veriniz. Bunlardan geri kalan mal da Asabeden -baba tarafından- en yakın olan erkek kişiye âittir"²²⁹ buyurduğu hadîs. Görüldüğü gibi bu hadîs, feraiz konusunda takip edilmesi gereken bir kaide bildirmektedir. Ferâiz ilmi ilmin yarısı kabul edilirse bu durumda bunun dinde ne kadar önemli olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu hadîsin mutlaka bu kitapta yer alması gerekmektedir.

2- Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği hadîs. "Rasulullah (s.a.v.) bana dedi ki: "Delil davacıya, yemin ise davalıya aittir"²³⁰. Hadîs mahkemelerde uyulması gereken temel bir kuralı içermektedir.

İbn Receb bu iki hadîsin Nevevî hadîsleri arasına eklenmesi taraftarıydı. Buradan hareketle hem bu iki hadîsi Nevevî hadîslerine eklemek, hem de hadîslerin sayısını elliye tamamlamak bakımından farklı altı hadîsi daha kendi kitabına uygun şartlarda seçerek ilave etmiştir.

Bu altı hadîs özetle şunlardır;

1- "Nesep sebebiyle haram kılınanlar emme sebebiyle de haram kılınır"²³¹.

2- "Allah bir şeyi haram kıldıysa onun bedelini de haram kılmıştır"²³².

3- "Sarhoş eden her içki haramdır"²³³.

²²⁹ Buhârî, Ferâiz, 8; Müslim, Ferâiz, 2.

²³⁰ Buhârî, Rehn, 116; Timizî, Ahkâm, 12.

²³¹ Buhârî, Şehadet, 149; Müslim, Reda', 1; Timizî, Reda', 1/1147.

²³² Ebu Davud, Buyu', 17/3488.

4- “Adem oğlu karnını tıka basa doldurmaktan daha şerli hiç bir kabı doldurmamıştır”²³⁴.

5-“Dört haslet kimde bulunursa o münafıktır...”²³⁵.

6-“Eğer sizler Allah’a tevekkülünüzü hakiki manada tam yaparsanız, O sizleri kuşları rızıklandığı gibi rızıklandırır”²³⁶.

İbn Receb bu açıklamalarından sonra kitabına: “*Câmiu'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'i'l-kelim*” adını verdiğini söylemiştir²³⁷.

2113. Telif Gayesi

İbn Receb şerhindeki gayesini ve yöntemini kitabının mukaddimesinde şu şekilde izah etmektedir:

“Bil ki, benim gayem, sadece küllî hadîslerin içerdiği Nebevî lafızları açıklamaktır. Bunun için Nevevî'nin sahabî ravilerle ilgili tercemelerindeki lafızlara ve kaynak olarak gösterdiği kitaplardaki ibarelere kayıtlı kalıp onlarla ilgili şerhimi uzatmayacağım. Ben sadece lafızların manalarına değineceğim. İfade ettiğim gibi burada benim maksadım, cevâmi' olan kelimelerin içerdikleri manaları ortaya çıkartmaktır. Bunun için de yapılacak iş, kelimenin içerdiği edebî manaları, hikmetleri, bilgileri, hükümleri ve kuralları tespit etmektir”²³⁸.

Görüldüğü gibi İbn Receb bu şerhinde kendine özgü bir yol izleyeceğini beyan etmektedir. Hadîsleri rivayet edildiği gibi ele alıyor, öncelikle senedle ilgili bazen kısa bazen doyurucu açıklamada bulunuyor, varsa hadîsin değişik yollarla gelen rivayetlerine değiniyor, sonra hadîsin konusuyla alakalı varsa diğer hadîslerden örnekler sunuyor ve

²³³ Buhârî, Elmeğazî, 107; Müslim, Eşribe, 106.

²³⁴ Timizî, Zühd, 47/2380; İbn Mace, Etime, 50.

²³⁵ Buhârî, İman, 14; Müslim, İman, 106.

²³⁶ Timizî, Zühd, 33.

²³⁷ Şuayb el-Arnâvud ve İbrahim Bâcis, "Mukaddime", (İbn Receb'in Câmiu'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'i'l-kelim adlı eserine yazdıkları mukaddime), s. 57.

²³⁸ Şuayb el-Arnâvud ve İbrahim Bâcis, "Mukaddime", a.g.e., s. 58.

arkasından da hadîsi açıklamaya geçiyor. Hadîsi açıklarken kelime manalarına, ihtiyaç duyulan yerlerde değiniyor, manayı genellikle ayetlerle şahitlendirmek suretiyle veya lugat konusunda İbn Ubeyde gibi dil alimlerinden yararlanarak izah ediyor. Hadîsleri bölüm bölüm ele alarak açıklıyor. Konu eğer fikhî bir kural veya hüküm içeriyorsa o konunun detayına, hatta bazen mezhep farklılıklarına bile girmek suretiyle konuyu derinlemesine işliyor. Akîde ile ilgili bir mesele gelirse bu defa akîde konusuna değinerek konuyu izaha geçiyor. Ahlaki bir konu ise bu defa da ahlaki konuda bahsi geçen meselede detaylara giriyor. Konuları açıklama sırasında bazen isimlerini vererek değişik kaynaklardan alıntılar yapıyor, bazen sadece şahısların adlarını vererek onlardan alıntılar sunuyor. Bu alıntılar içerisinde bazen özlü ve hikmetli sözleri, bazen yaşanmış olayları, zaman zaman da konunun uzmanlarından işine yarayacak bilgileri, hatta israilîyattan olduğunu belirttiği alıntıları sunmak suretiyle şerhini zenginleştiriyor.

2114. Telif Metodu

İbn Receb bu eserindeki telif metodunu bizzat kendisi şöyle ifade etmektedir: “Hadîsin şerhine geçmeden önce hadîsin sahih, kuvvetli veya zayıf olup olmadığı bilinebilmesi için hadîsin senedine genel olarak işaret ettim. Arkasından Nevevî'nin rivayeti dışında hadîse yakın aynı manada başka rivayetler varsa onları da zikrettim. Ayrıca aynı konuda başka sahih hadîs olup olmadığına dikkat çektim”²³⁹.

İbn Receb, çok özlü bir şekilde eserindeki metodunu bu şekilde ifade etmekte ise de, yaptığımız araştırma sonucunda onun bu söyleminin dışına taşıdığını görmekteyiz. Kısa ve özlü sened değerlendirmesi yapacağım derken yeri geldiğinde uzun uzadıya sened tenkidi yaptığı da bir gerçektir. Hadîsleri bazen bir fıkıhçı gibi, bazen bir kelimacı ve hatta bazen de tasavvufçu gibi yeri geldiğinde derinlemesine incelediği görülmektedir.

2115. Elli hadîsin konuları

İbn Receb'in bu eserinde bulunan hadîsler söz konusu edildiği gibi özel seçilmiş cevâmî'ul-kelim hadîsleridir. Öyleyse bu hadîslerde aslolan, manalarının geniş boyutuyla iyi anlaşılmasıdır. Az kelimeyle çok mana ifade eden hadîslerin konuları da daha kapsamlı

²³⁹ Şuayb el-Arnâvud ve İbrahim Bâcis, "Mukaddime", a.g.e., s. 57.

olacaktır. Ancak İbn Receb ele aldığı hadîslerin konu başlıklarını tespit etmemiştir. Biz eserden istifadeyi kolaylaştırmak maksadıyla elli hadîsin konusunu tespit etmek istiyoruz.

1. Hadîs: Niyet²⁴⁰
2. Hadîs: İslâm, iman ve ihsan²⁴¹
3. Hadîs: İslâm'ın şartları²⁴²
4. Hadîs: İnsanın yaratılışı²⁴³
5. Hadîs: Sünnetin önemi²⁴⁴
6. Hadîs: Helal ve haram²⁴⁵
7. Hadîs: Din nasihattir²⁴⁶
8. Hadîs: Tevhîd²⁴⁷
9. Hadîs: Kitap ve sünnete uymak²⁴⁸
10. Hadîs: Helal gıda ile beslenmek²⁴⁹
11. Hadîs: Şüpheli şeylerden sakınmak²⁵⁰
12. Hadîs: Malayaniyi (boş işleri) terketmek²⁵¹
13. Hadîs: İnsanın kendisi için sevdiğini başkası için de sevmesi²⁵²
14. Hadîs: Müslüman'ın kanının dokunulmazlığı²⁵³
15. Hadîs: Allah'a iman eden kişide bulunması gereken özellikler²⁵⁴
16. Hadîs: Müminin özelliği: Kızmamak²⁵⁵

---

²⁴⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 59.

²⁴¹ İbn Receb, a. g. e., I, 93.

²⁴² İbn Receb, a. g. e., I, 144.

²⁴³ İbn Receb, a. g. e., I, 153.

²⁴⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 176.

²⁴⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 193.

²⁴⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 215.

²⁴⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 226.

²⁴⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 238.

²⁴⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 258.

²⁵⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 278.

²⁵¹ İbn Receb, a. g. e., I, 287.

²⁵² İbn Receb, a. g. e., I, 302.

²⁵³ İbn Receb, a. g. e., I, 311.

²⁵⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 332.

²⁵⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 361.

17. Hadîs: Şefkatli olmak²⁵⁶
18. Hadîs: İnsanlarla iyi geçinmek²⁵⁷
19. Hadîs: Allah'a teslimiyet²⁵⁸
20. Hadîs: Haya²⁵⁹
21. Hadîs: Doğru olmak²⁶⁰
22. Hadîs: Farzları işlemenin önemi²⁶¹
23. Hadîs: Temizlik²⁶²
24. Hadîs: Zulüm²⁶³
25. Hadîs: Sevap kazanmada zenginlerle yarışmak²⁶⁴
26. Hadîs: Sadaka²⁶⁵
27. Hadîs: Sevap ve günah²⁶⁶
28. Hadîs: Sünnete sarılmak²⁶⁷
29. Hadîs: Cenneti kazanmanın ve cehennemden korunmanın yolu²⁶⁸
30. Hadîs: Allah'ın koyduğu sınırlar²⁶⁹
31. Hadîs: Dünyaya tamah etmemek²⁷⁰
32. Hadîs: İslam'da zarar vermenin ve zarara uğramanın olmaması²⁷¹
33. Hadîs: Mahkemede delil ve yemin²⁷²
34. Hadîs: Emri bi'l-ma'ruf ve nehyi an'l-münker²⁷³

---

²⁵⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 379.

²⁵⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 395.

²⁵⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 459.

²⁵⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 496.

²⁶⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 506.

²⁶¹ İbn Receb, a. g. e., I, 513.

²⁶² İbn Receb, a. g. e., II, 6.

²⁶³ İbn Receb, a. g. e., II, 32.

²⁶⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 56.

²⁶⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 71.

²⁶⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 93.

²⁶⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 109.

²⁶⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 134.

²⁶⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 150.

²⁷⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 174.

²⁷¹ İbn Receb, a. g. e., II, 207.

²⁷² İbn Receb, a. g. e., II, 226.

35. Hadîs: İslam kardeşliği²⁷⁴
36. Hadîs: İslam'da yardımlaşma²⁷⁵
37. Hadîs: Sevap ve günahın karşılığı²⁷⁶
38. Hadîs: Allah'a yakın olmak²⁷⁷
39. Hadîs: Hata, unutkanlık ve ikrah halinde sorumluluğun kalkması²⁷⁸
40. Hadîs: Dünyanın geçiciliği²⁷⁹
41. Hadîs: Kur'an ve sünnete uygun yaşam²⁸⁰
42. Hadîs: Dua ve istiğfar²⁸¹
43. Hadîs: Mirasın paylaşılması²⁸²
44. Hadîs: Süt kardeşliği²⁸³
45. Hadîs: Haram olan şeylerden faydalanmak²⁸⁴
46. Hadîs: İçkinin haramlığı²⁸⁵
47. Hadîs: Yemek âdabı²⁸⁶
48. Hadîs: Nifak alametleri²⁸⁷
49. Hadîs: Tevekkül²⁸⁸
50. Hadîs: Zikir yapmak²⁸⁹

---

²⁷³ İbn Receb, a. g. e., II, 243.

²⁷⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 257.

²⁷⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 284.

²⁷⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 311.

²⁷⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 330.

²⁷⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 361.

²⁷⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 376.

²⁸⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 393.

²⁸¹ İbn Receb, a. g. e., II, 400.

²⁸² İbn Receb, a. g. e., II, 419.

²⁸³ İbn Receb, a. g. e., II, 438.

²⁸⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 445.

²⁸⁵ İbn Receb, a. g. e. , II, 456.

²⁸⁶ İbn Receb, a. g. e. , II, 467.

²⁸⁷ İbn Receb, a. g. e. , II, 480.

²⁸⁸ İbn Receb, a. g. e. , II, 496.

²⁸⁹ İbn Receb, a. g. e. , II, 510.

212. Kaynakları

İbn Receb kitabına kaydettiği elli hadîsin kaynağını tespit etmesinin yanında eser içinde de ayrıca pek çok kaynak kullanmıştır. Biz İbn Receb'in kaynaklarını iki başlık altında inceleyeceğiz. İlk başlıkta İbn Receb'in konu başlığında kaydettiği hadîslerin kaynaklarını; ikinci başlıkta ise eserinin kaynaklarını tespit etmeye çalışacağız.

2121. Elli Hadîsin Kaynağı

Burada elli hadîsle ilgili olarak bizzat İbn Receb'in tespit ettiği kaynaklar kaydedilecektir. Dipnotlarda ise mezkur elli hadîsin hadîs kaynaklarındaki tam yerleri gösterilecektir.

1. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹⁰
2. Hadîs: (Müslim)²⁹¹
3. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹²
4. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹³
5. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹⁴
6. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹⁵
7. Hadîs: (Müslim)²⁹⁶
8. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹⁷
9. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)²⁹⁸

²⁹⁰ Buhârî, Eyman ve'n-nuzur, 23; Müslim, 'Îmare, 155; Timizî, Fedailu'l-cihad, 16; Nesâî, Tahare, 60; Ebu Davud, Talak, 11; İbn Mace, Zühd, 26; Ahmed b. Hanbel, I, 25, 43.

²⁹¹ Müslim, İmân, 1; Timizî, İmân, 4; Nesâî, İman ve şerâi'uhu, 6; Ebu Davud, Sunne,17; İbn Mace, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, VIII, 27,51,52,53.

²⁹² Buhari, İmân, 37; Müslim, İmân, 19; Timizî, İmân, 3; Nesâî, İmân ve şerâi'uhu, 13; Ahmed b. Hanbel, II, 26, 93, 120, 143.

²⁹³ Buhari, Bedi'l-halk, 6; Müslim, Kader, 1; Timizî, Kader. 4; Ebu Dâvûd, Sunne, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, I, 382, 430.

²⁹⁴ Buhari, Sulh, 5; Müslim, Ekdiye, 17; Ebu Davud, Sunne, 6; İbn Mace, Mukaddime, 2/14; Ahmed b. Hanbel, VI, 73.

²⁹⁵ Buhari, İmân, 39; Müslim, Musâkât, 107; Timizî, Buyu, 1; Nesâî, Buyu, 2; Ebu Davud, Buyu, 3; İbn Mâce, Fiten, 14.

²⁹⁶ Müslim, İmân, 95; Nesâî, Bey'a, 31; Ebu Davud, Edeb, 67.

²⁹⁷ Buhari, İmân, 17, Müslim, İmân, 36.

10. Hadîs: (Müslim)²⁹⁹
11. Hadîs: (Nesâî, Tirmizî)³⁰⁰
12. Hadîs: (Tirmizî ve diğeri)³⁰¹
13. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³⁰²
14. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³⁰³
15. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³⁰⁴
16. Hadîs: (Buhârî)³⁰⁵
17. Hadîs: (Müslim)³⁰⁶
18. Hadîs: (Tirmizî)³⁰⁷
19. Hadîs: (Tirmizî)³⁰⁸
20. Hadîs: (Buhârî)³⁰⁹
21. Hadîs: (Müslim)³¹⁰
22. Hadîs: (Müslim)³¹¹
23. Hadîs: (Müslim)³¹²
24. Hadîs: (Müslim)³¹³

---

²⁹⁸ Buhari, el-İ'tisamu bi'l-kitabi ve's-sunneti, 4; Müslim, Fedail, 412; Nesâî, Menâsiki'l-hac, 1; Ahmed b. Hanbel, II, 258.

²⁹⁹ Müslim, Zekât, 65; Timizî, Tefsîri'l-Kur'an, 3; Ahmed b. Hanbel, II, 328; Dârimî, Rekâik, 9.

³⁰⁰ Timizî, Sıfetu'l-kıyame, 60; Nesâî, Eşribe, 50; Ahmed b. Hanbel, I, 200; Dârimî, Buyu, 2.

³⁰¹ Timizî, Zühd, 11; İbn Mace, Fiten, 12.

³⁰² Buhari, İmân, 7; Müslim, İmân, 71; Timizî, Sıfeti'l-kiyemeti, 59; Nesâî, İmân ve şerai'uhu, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, III, 176.

³⁰³ Buhari, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 1676; Timizî, Diyat, 10, Nesâî, Kasâme, 5,6; Ebu Davûd Hudûd, 1; İbn Mâce, Hudûd, 20; Ahmed b. Hanbel, I, 382.

³⁰⁴ Buhari, Edep, 31; Müslim, İmân, 77; Ebu Dâvûd, Edeb, 132; Ahmed b. Hanbel, II, 267.

³⁰⁵ Buhari, Edep, 86; Müslim, Zekat, 56; Timizî, Birri ve's-sileti, 73; Ahmed b. Hanbel, II, 362, 466.

³⁰⁶ Müslim, Sayd, 57; Timizî, Diyât, 14; Nesâî, Dahâya, 22; Ebu Dâvûd, Dahâyâ, 12; İbn Mâce, Zebâih, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 123, 124, 125; Dârimî, Edâhî, 10.

³⁰⁷ Tirmizî, Bir, 55; Ahmed b. Hanbel, V, 153; Dârimî, Rikâk, 74.

³⁰⁸ Tirmizî, Sıfati'l-kıyame, 59; Ahmed b. Hanbel, I, 293,.

³⁰⁹ Buhârî, Enbiya, 54; Ebu Davûd, Edeb, 7, Ahmed b. Hanbel, IV, 121, 122, V. 273.

³¹⁰ Müslim, İman, 62; Tirmizî, Zuhd, 60; Ahmed b. Hanbel, III, 413.

³¹¹ Müslim, İman, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 316.

³¹² Müslim, Tahare, 1; Tirmizî, Daavât, 86; Nesâî, Zekat, 1; İbn Mace, Tahare ve suneniha, 5; Ahmed b. Hanbel, V, 342; Dârimî, Tahare, 2.

³¹³ Müslim, Bir, 55; Tirmizî, Sıfati'l-kıyame, 48; İbn Mâce, Zühd, 30; Ahmed b. Hanbel, V, 154,.

25. Hadîs: (Müslim)³¹⁴
26. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³¹⁵
27. Hadîs: (Müslim, Ahmed b. Hanbel, Dârimî)³¹⁶
28. Hadîs: (Ebu Davud, Tirmizî)³¹⁷
29. Hadîs: (Tirmizî)³¹⁸
30. Hadîs: (Darekutnî)³¹⁹
31. Hadîs: (İbn Mâce)³²⁰
32. Hadîs: (İbn Mâce, Darekutnî, Malik)³²¹
33. Hadîs: (Beyhakî ve diğerleri. Sahihayn'de de bir kısmı bulunur)³²²
34. Hadîs: (Müslim)³²³
35. Hadîs: (Müslim)³²⁴
36. Hadîs: (Müslim)³²⁵
37. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³²⁶
38. Hadîs: (Buhârî)³²⁷
39. Hadîs: (İbn Mâce, Beyhakî)³²⁸
40. Hadîs: (Buhârî)³²⁹
41. Hadîs: (el-Hucce)³³⁰

³¹⁴ Müslim, Salâtî'l-musafir, 84; Ebu Dâvûd, Edeb, 172; Ahmed b. Hanbel, V, 167.

³¹⁵ Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekat, 56.

³¹⁶ Müslim, Bir, 11; Tirmizî, Zühd, 52; Ahmed b. Hanbel, IV, 182; Dârimi, Rekâik, 73.

³¹⁷ Tirmizî, İlim, 16; Ebu Dâvud, Sunne, 6; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Darimî, Mukaddime, 16.

³¹⁸ Tirmizî, İman, 8; İbn Mâce, Fiten, 12; Ahmed b. Hanbel, V, 230.

³¹⁹ Dârekutni, IV, 184; Beyhakî, X, 12, 13.

³²⁰ İbn Mâce, Zuhd, 1; Hakim, IV, 313.

³²¹ İbn Mâce, Ahkâm, 17; Muvatta, II, 745; Darekutnî, III, 77, IV, 228; Beyhakî, VI, 69; Hakim, II, 57, 58.

³²² Beyhakî, V, 331, X, 252; Dârekutnî, IV, 157.

³²³ Müslim, İmân, 78; Tirmizî, 2172; Nesâî, VIII, 111; Ahmed b. Hanbel, III, 10.

³²⁴ Müslim, Bir, 32; Beyhakî, VI, 92; Ahmed b. Hanbel, II, 277.

³²⁵ Müslim, Zikr, 32; Tirmizî, Kiraat, 12; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Ahmed b. Hanbel, II, 252.

³²⁶ Buhârî, Rikâk, 31; Müslim, İmân, 207; Ahmed b. Hanbel, I, 310.

³²⁷ Buhârî, Rikâk, 38.

³²⁸ İbn Mâce, Talâk, 16; Beyhakî, X, 60.

³²⁹ Buhârî, Rikâk, 3; Tirmizî, Zühd, 25; Beyhakî, III, 369.

³³⁰ Tarihu'l-Bağdâdî, IV, 368; Bu hadîsin kaynağı hakkında İbn Receb, Nevevî'nin el-Hucce kitabıyla Dımaşk'li Ebu'l-Feth Nasr b. İbrahim el-Makdisî eş-Şafi'yi kasteddiğini belirtmektedir. Kitabın adının da

42. Hadîs: (Tirmizî)³³¹
43. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³³²
44. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³³³
45. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³³⁴
46. Hadîs: (Buhârî)³³⁵
47. Hadîs: (Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce)³³⁶
48. Hadîs: (Buhârî ve Müslim)³³⁷
49. Hadîs: (Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Hakim)³³⁸
50. Hadîs: (Ahmed b. Hanbel)³³⁹

Yaptığımız araştırma sonucunda hadîs metinlerinde elli adet hadîsin müellifin verdiği kaynaklara göre on altı tanesi hem Buhârî, hem de Müslim'de geçmektedir. Bunların dışında kalan hadîslerin dört tanesi Buhârî hadîslerinde on bir tanesi ise Müslim hadîslerinde geçmektedir. Böyle olunca otuz bir adet hadîs ya Buhârî'de ya da Müslim de geçmektedir. Ayrıca dört tane hadîsin Ahmed b. Hanbel'de, yedi tanesinin Tirmizî'de, üç tanesinin Nesâî'de, dört tanesinin İbn Mâce'de, bir tanesinin İbn Hibbân'da, iki tanesinin Beyhakî'de, iki tanesinin Darekutnî'de bir Tanesinin Hakim'de, bir tanesinin de Dârimî'de geçtiği görülmektedir.

---

el-Hucce ala târiki'l-mehecce olduğunu, usulu'd-dîn hususlarını hadis ve sunnet ehlinin kaideleri üzerine içerdiğini söylemektedir.

³³¹ Tirmizî, Daavât, 99.

³³² Buhârî, Ferâiz, 5; Müslim, Ferâiz, 2.

³³³ Buhârî, Farzı'l-humus, 4; Müslim, Reda', 1; Tirmizî, Reda', 1; Nesâî, Nikâh, 52; Ebu Davud, Nikâh, 7; İbn Mâce, Nikâh, 34; Ahmed b. Hanbel, VI, 44; Darimi, Nikâh, 48.

³³⁴ Buhârî, Buyu', 112; Müslim, Musâkât, 71; Tirmizî, Buyu', 61; Nesâî, Fer'i ve'l-atîre, 8; Ebu Davûd, Buyu', 66; İbn Mâce, Ticare, 11; Ahmed b. Hanbel, III, 324.

³³⁵ Buhârî, Meğâzî, 60; Müslim, Eşribe, 7; Nesâî, Eşribe, 23; Ebu Davud, Eşribe, 5.

³³⁶ Tirmizî, Zühd, Bab, 47; İbn Mâce, Et'ime, 50; Ahmed b. Hanbel, IV, 132.

³³⁷ Buhârî, İmân, 24; Müslim, İmân, 106; Tirmizî, İmân, 14; Nesâî, İmân, 19; Ebu Davud, Sunne, 16; Ahmed b. Hanbel, II, 189.

³³⁸ Tirmizî, Zühd, 33; İbn Mâce, Zühd, 14; Ahmed b. Hanbel, I, 30.

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 188, 190.

2122. Eserinin Kaynakları

Eserde sadece adı geçen kitapların sayısının yüzün üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Adı geçmeyen pek çok kaynak da direk olarak zamanın âlimlerinin ağızlarından nakillerle yansıtılmaktadır. Bu da eserin ne kadar geniş kaynaklardan istifade edilerek yazıldığını göstermektedir. Özel olarak *es-Sahihayn* şeklinde şerh içerisinde yaptığı alıntılarının sayısı oldukça fazladır. Ayrıca eserde yüzlerce âlim ismi geçmekte ve hepsinden de yerine göre alıntılar yapılmaktadır.

Eserde adı geçen müellif ve eser sayısı oldukça fazladır. Bununla birlikte müellif adı geçip eseri zikredilmeyen pek çok âlim de vardır. Az da olsa eser adı verilip müellifin zikredilmediği durumlar da bulunmaktadır. Şimdi bunları tek tek tespit etmeye çalışalım.

21221. Müellif ve Eseri Birlikte Zikredilen Kaynaklar

Abd b. Humeyd, *el-Musned*³⁴⁰, Abdulğaniy b. Sa'id el-Hafız, *Edebu'l-muhaddis*³⁴¹, Abdurrezzâk, *el-Musannef*³⁴², Adem b. Ebu İyâs, *Tefsîr*³⁴³, Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd*³⁴⁴, Ahmed b. Hanbel, *el-Eşribe*³⁴⁵, Ahmed b. Hanbel, *el-Mesh ale'l-huffeyn*³⁴⁶, Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*³⁴⁷, Beğavî, *Tefsiru'l-Beğavî*³⁴⁸, Bakî b. Mahled, *el-Musned*³⁴⁹, Beyhakî, *Kitabu'l-kader*³⁵⁰, Bezzâr, *el-Musned*³⁵¹, Buhârî, *el-Edeb*³⁵², Buhârî, *es-Sahîh*,³⁵³ Buhârî, *et-Târîh*³⁵⁴, Ca'fer el-Firyâbî, *Kitabu'z-zikr*³⁵⁵, Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*³⁵⁶, İbn

³⁴⁰ İbn Receb, a. g. e. , I, 460.

³⁴¹ İbn Receb, a. g. e. , I, 504.

³⁴² İbn Receb, a. g. e. , I, 201, 503.

³⁴³ İbn Receb, a. g. e. , I, 493.

³⁴⁴ İbn Receb, a. g. e. , II, 177, 345.

³⁴⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 460.

³⁴⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 460.

³⁴⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 420, 427, 458, 467; II, 275, 292.

³⁴⁸ İbn Receb, a. g. e. , I, 431.

³⁴⁹ İbn Receb, a. g. e. , I, 120, 517; II, 59.

³⁵⁰ İbn Receb, a. g. e. , I, 168.

³⁵¹ İbn Receb, a. g. e. , I, 167, 242, 439, 448, 492; II, 51, 59, 70, 245, 272, 343, 477, 495.

³⁵² İbn Receb, a. g. e. , I, 350; II, 331.

³⁵³ İbn Receb, a. g. e. , I, 162.

³⁵⁴ İbn Receb, a. g. e. , II, 65, 110.

Teymiyye, *Tefsîr İbn Teymiyye*³⁵⁷, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Ta'zîmu kudreti's-salât*³⁵⁸, İbn Ebi'd-Dünya, *el-İhlâs ve'n-niyyet*³⁵⁹, Ebu Bekir en-Nisâbü'rî, *Menâkıbu Malik*³⁶⁰, Ebu Bekir İsmâ'ilî, *er-Risâle ilâ ehli'l-cebel*³⁶¹, Ebu Dâvud, *Kitabu'l-kader*³⁶², Ebu Davûd, *es-Sunen*³⁶³, Ebu Davûd, *el-Merâsîl*³⁶⁴, Ebu Hâtım er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*³⁶⁵, Ebu Hâzım er-Râzî, *el-İlel*³⁶⁶, Ebu Ubeyd el-Kâsım İbn Selâm, *el-Mevâiz*³⁶⁷, Ebu Umâme, *el-Musned*³⁶⁸, Ebu Nuaym, *el-Erbeun*³⁶⁹, Ebu Nuaym, *el-Hilye*³⁷⁰, Ebu Ubeyd, *Ğaribu'l-hadîs*³⁷¹, Ebu Ubeyd, *Kitâbu't-talâk*³⁷², Ebu Yalâ, *el-Musned*³⁷³, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzuât*³⁷⁴, Ebu'l-Kâsım el-Beğavî, *el-Mu'cem*³⁷⁵, Ebu'l-Mutevekkil en-Nâcî, *el-Merâsîl*³⁷⁶, Ebu'z-Zubeyr, *et-Temyîz*³⁷⁷, Mervezî, *el-Vara*³⁷⁸, Esed b. Musa, *Kitabu'l-vera*³⁷⁹, Ğallâbî, *et-Târîh*³⁸⁰, Hâkim, *el-Mustedrek*³⁸¹, Hallâf, *Kitabu'l-imâre*³⁸²,

---

³⁵⁵ İbn Receb, a. g. e. , II, 15.

³⁵⁶ İbn Receb, a. g. e. , I, 156.

³⁵⁷ İbn Receb, a. g. e. , I, 431.

³⁵⁸ İbn Receb, a. g. e. , I, 220.

³⁵⁹ İbn Receb, a. g. e. , I, 66.

³⁶⁰ İbn Receb, a. g. e. , II, 156.

³⁶¹ İbn Receb, a. g. e. , I, 106.

³⁶² İbn Receb, a. g. e. , I, 168, 317.

³⁶³ İbn Receb, a. g. e. , II, 218, 221, 245, 252, 281, 292, 344, 414, 484, 486.

³⁶⁴ İbn Receb, a. g. e. , I, 83, 317, 503; II. s. 209, 218, 219, 296, 432.

³⁶⁵ İbn Receb, a. g. e. , II, 108.

³⁶⁶ İbn Receb, a. g. e. , II, 151,152.

³⁶⁷ İbn Receb, a. g. e. , II, 176.

³⁶⁸ İbn Receb, a. g. e. , I, 242.

³⁶⁹ İbn Receb, a. g. e. , II, 393.

³⁷⁰ İbn Receb, a. g. e. , I, 416; II, 90, 513.

³⁷¹ İbn Receb, a. g. e. , I, 504.

³⁷² İbn Receb, a. g. e. , I, 90.

³⁷³ İbn Receb, a. g. e. , I, 242.

³⁷⁴ İbn Receb, a. g. e. , II, 108.

³⁷⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 293, 301; II. s. 96, 467

³⁷⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 205.

³⁷⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 453.

³⁷⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 103.

³⁷⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 265.

³⁸⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 395.

³⁸¹ İbn Receb, a. g. e., I, 307, 525; II, 200, 349, 406.

Harâitî, *Mekârimu'l-ahlâk*³⁸³, Hattâbî, *Me'âlimu's-sunen*³⁸⁴, Hattâbî, *Mufred fi't-tevhîd*³⁸⁵, Hallâl, *el-Câmi*³⁸⁶, Hallâl, *es-Sünne*³⁸⁷, Hallal, *Kitabu'l-edeb*³⁸⁸, Humejd b. Renceviyye, *el-Edeb*³⁸⁹, İbn Abdulber, *et-Temhîd*³⁹⁰, İbn Adî, *el-Kâmil*³⁹¹, İbn Akîl, *el-Funûn*³⁹², İbn Akil, *en-Nazariyyât*³⁹³, İbn Atıyye, *Tefsîr Atıyye*³⁹⁴, İbn Cerîr et-Tâberî, *Tefsîr*³⁹⁵, İbn Ebi Hatim, *Tefsîr*³⁹⁶, İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*³⁹⁷, İbn Ebi'd-Dünya, *Zemmu'd-Dünya*³⁹⁸, İbn Ebi'd-Dünya, *el-Cu*³⁹⁹, İbn Ebi'd-Dünya, *Hüsni'z-Zan*⁴⁰⁰, İbn Ebi'd-Dünya, *Kitabu's-şükr*⁴⁰¹, İbn Hibbân, *es-Sahîh*⁴⁰², İbn Hibbân, *es-Sikât*⁴⁰³, İbn Hibbân, *ez-Zu'afa*⁴⁰⁴, İbn Huzeyme, *es-Sahîh*⁴⁰⁵, İbn İshâk el-Fezârî, *Sîret*⁴⁰⁶, İbn Kudâme, *el-Muğni*⁴⁰⁷, İbn Mende, *et-Tevhîd*⁴⁰⁸, İbn Sa'd, *et-Tabakât*⁴⁰⁹, İbnu'l-Mubârek, *ez-Zühd*⁴¹⁰, İbnu'l-Mubârek, *Kitabu'l-*

---

382 İbn Receb, a. g. e., II, 117.

383 İbn Receb, a. g. e., I, 291.

384 İbn Receb, a. g. e., I, 106; II, 9.

385 İbn Receb, a. g. e., I, 527.

386 İbn Receb, a. g. e., I, 201.

387 İbn Receb, a. g. e., II, 306.

388 İbn Receb, a. g. e., I, 503.

389 İbn Receb, a. g. e., I, 201, 499.

390 İbn Receb, a. g. e., I, 397, 428; II, 208.

391 İbn Receb, a. g. e., II, 152, 209.

392 İbn Receb, a. g. e., II, 465.

393 İbn Receb, a. g. e., II, 452.

394 İbn Receb, a. g. e., I, 446.

395 İbn Receb, a. g. e., I, 161.

396 İbn Receb, a. g. e., I, 250.

397 İbn Receb, a. g. e., I, 201.

398 İbn Receb, a. g. e., II, 177.

399 İbn Receb, a. g. e., II, 470.

400 İbn Receb, a. g. e., II, 408.

401 İbn Receb, a. g. e., II, 82.

402 İbn Receb, a. g. e., I, 74, 291, 435, 456, 468, 503; II. s. 61, 64, 74, 89, 279, 314.

403 İbn Receb, a. g. e., II, 175, 400.

404 İbn Receb, a. g. e., II, 175.

405 İbn Receb, a. g. e., II, 141.

406 İbn Receb, a. g. e., II, 347, 380.

407 İbn Receb, a. g. e., II, 465.

408 İbn Receb, a. g. e., I, 154.

409 İbn Receb, a. g. e., I, 387, 504.

*birr ve's-sıla*⁴¹¹, İbrahim b. Edhem, *el-Musned*⁴¹², İbrahim el-Harbî, *Ğarîbu'l-hadîs*⁴¹³, İsmailî, *es-Sahîh*⁴¹⁴, İsmailî, *Musnedu Ali*⁴¹⁵, Kâdî Ebu Yala, *el-Ahkâmu's-sultaniyye*⁴¹⁶, Kâdî Ebu Yalâ, *el-Mucerred*⁴¹⁷, Kâdî İsmail b. İshâk, *Ahkâmu'l-Kur'an*⁴¹⁸, Kâsım b. Muhaymire, *el-Merâsîl*⁴¹⁹, Malik, *Muvattâ*⁴²⁰, Muhammed b. Cubeyr, *el-Merâsîl*⁴²¹, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Kitabu's-salât*⁴²², Müslim, *et-Temyîz*⁴²³, Nesâî, *el-Yevm ve'l-leyl*⁴²⁴, Nesâî, *Tefsiru'n-Nesâî*⁴²⁵, Revyânî, *el-Hilye*⁴²⁶, Şafiî, *er-Risâle*⁴²⁷, Şeyh Ebu'l-Feth Nasr b. İbrahim el-Makdisî, *el-Hucce ala tariki'l-mehecce*⁴²⁸, Yahya b. Mende, *Menâkibu'l-İmam Ahmed*⁴²⁹, Yakub b. Şeybe, *el-Musned*⁴³⁰, Zuhrî, *el-Merâsîl*⁴³¹.

---

⁴¹⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 96.

⁴¹¹ İbn Receb, a. g. e., I, 437; II, 97.

⁴¹² İbn Receb, a. g. e., II, 176.

⁴¹³ İbn Receb, a. g. e., I, 298.

⁴¹⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 227.

⁴¹⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 332.

⁴¹⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 254.

⁴¹⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 454, 252.

⁴¹⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 376.

⁴¹⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 81.

⁴²⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 67.

⁴²¹ İbn Receb, a. g. e., I, 416.

⁴²² İbn Receb, a. g. e., I, 145, 425; II, 9.

⁴²³ İbn Receb, a. g. e., II, 232.

⁴²⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 413.

⁴²⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 507.

⁴²⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 217.

⁴²⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 397.

⁴²⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 393.

⁴²⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 479.

⁴³⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 142.

⁴³¹ İbn Receb, a. g. e., I, 347.

21222. Sadece Ad Vererek Nakillerde Bulunduğu Alimler

Abdulaziz b. Ebu Revvâd⁴³², Abdullah b. el-Ferec⁴³³, Abdullah b. el-Haris b. Cezi⁴³⁴, Abdullah b. Ma'kil⁴³⁵, Abdulvahid b. Zeyd⁴³⁶, Abdurrahman b. Mehdî⁴³⁷, Abdurrahman b. Mehdî⁴³⁸, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem⁴³⁹, Abdurrahman b. Ziyâd⁴⁴⁰, Abdurrahman es-Sulemi⁴⁴¹, Abdülaziz b. Refî⁴⁴², Adem b. İyâs⁴⁴³, Ahmed b. Asım el-Antâkî⁴⁴⁴, Ahmed b. Davut el-Harbi⁴⁴⁵, Ahmed b. Ebi'l-Hevârî⁴⁴⁶, Ahmed b. Sibeveyh⁴⁴⁷, Ammâr b. Ebi Ammâr⁴⁴⁸, Amr b. Abdi Kays⁴⁴⁹, Amr b. Dînâr⁴⁵⁰, Amr b. Hazm⁴⁵¹, Amr b. es-Salâh⁴⁵², Amr b. Kays el-Melâî⁴⁵³, Amr b. Şuayb⁴⁵⁴, Ata b. Ebi Rebâh⁴⁵⁵, Ata el-Horosani⁴⁵⁶, Ata es-Selîmî⁴⁵⁷, Atiyye el-Avfi⁴⁵⁸, Avn b. Abdullah⁴⁵⁹, Bekir b. Abdullah⁴⁶⁰, Bekir el-Muzeni⁴⁶¹,

⁴³² İbn Receb, a. g. e., I, 225; II, 517, 472.

⁴³³ İbn Receb, a. g. e., II, 472.

⁴³⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 356.

⁴³⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 216.

⁴³⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 487; II, 154.

⁴³⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 174.

⁴³⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 106.

⁴³⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 84.

⁴⁴⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 265.

⁴⁴¹ İbn Receb, a. g. e., I, 476.

⁴⁴² İbn Receb, a. g. e., I, 219.

⁴⁴³ İbn Receb, a. g. e., I, 477.

⁴⁴⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 473.

⁴⁴⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 64.

⁴⁴⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 184, 515.

⁴⁴⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 248.

⁴⁴⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 142.

⁴⁴⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 55.

⁴⁵⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 60.

⁴⁵¹ İbn Receb, a. g. e., I, 317.

⁴⁵² İbn Receb, a. g. e., I, 288.

⁴⁵³ İbn Receb, a. g. e., I, 293.

⁴⁵⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 435.

⁴⁵⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 374.

⁴⁵⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 181.

⁴⁵⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 379.

⁴⁵⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 451.

Beşir b. el-Haris⁴⁶², Bilal b. Sa'd⁴⁶³, Bişr b. el-Haris⁴⁶⁴, Buşeyr b. Ka'b el-Adevî⁴⁶⁵, Cafer b. Muhammed⁴⁶⁶, Cundeb b. Abdullah es-Sahabi⁴⁶⁷, Cuzecânî⁴⁶⁸, Dahhâk⁴⁶⁹, Davut et-Taî⁴⁷⁰, Ebu Abdullah en-Nebâcî⁴⁷¹, Ebu Abdurrahman el-Umerî⁴⁷², Ebu Amr b. es-Salâh⁴⁷³, Ebu Amr eş-Şeybânî⁴⁷⁴, Ebu Bekir b. Asım el-Esbahânî⁴⁷⁵, Ebu Bekir b. İyaş⁴⁷⁶, Ebu Bekir el-Hallâl⁴⁷⁷, Ebu Bekir el-Hatîb⁴⁷⁸, Ebu Cafer el-Muhavvelî⁴⁷⁹, Ebu Hafs en-Nisâbûrî⁴⁸⁰, Ebu Hatim er-Râzî⁴⁸¹, Ebu Heyseme⁴⁸², Ebu İmran el-Cuvenî⁴⁸³, Ebu İmrân el-Cuvenî⁴⁸⁴, Ebu Musa⁴⁸⁵, Ebu Müslim el-Havlânî⁴⁸⁶, Ebu Osman en-Nehdî⁴⁸⁷, Ebu Sufyan er-Ruaynî⁴⁸⁸,

---

⁴⁵⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 402; II, 203, 385.

⁴⁶⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 81.

⁴⁶¹ İbn Receb, a. g. e., I, 132; II, 76, 385, 386, 416.

⁴⁶² İbn Receb, a. g. e., II, 473.

⁴⁶³ İbn Receb, a. g. e., I, 452; II, 491.

⁴⁶⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 452.

⁴⁶⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 502.

⁴⁶⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 159.

⁴⁶⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 203.

⁴⁶⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 210.

⁴⁶⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 326, 410.

⁴⁷⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 70; II, 348, 382, 384.

⁴⁷¹ İbn Receb, a. g. e., I, 262.

⁴⁷² İbn Receb, a. g. e., I, 280.

⁴⁷³ İbn Receb, a. g. e., I, 222; II, 211.

⁴⁷⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 80.

⁴⁷⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 393.

⁴⁷⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 30 I, 476.

⁴⁷⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 219.

⁴⁷⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 175.

⁴⁷⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 516.

⁴⁸⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 520.

⁴⁸¹ İbn Receb, a. g. e., II, 107.

⁴⁸² İbn Receb, a. g. e., II, 468.

⁴⁸³ İbn Receb, a. g. e., II, 320.

⁴⁸⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 320.

⁴⁸⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 289.

⁴⁸⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 351.

⁴⁸⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 298, 453.

⁴⁸⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 193.

Ebu Suleyman ed-Darânî⁴⁸⁹, Ebu Şureyh el-İskenderânî⁴⁹⁰, Ebu Ubeyd⁴⁹¹, Ebu Umame⁴⁹², Ebu Usâme⁴⁹³, Ebu Ya'kub en-Nehrucûrîb⁴⁹⁴, Ebu Zer'a⁴⁹⁵, Ebu'd-Derda⁴⁹⁶, Ebu'l-Celed⁴⁹⁷, Ebu'l-Ferec b. el-Cevzî⁴⁹⁸, Ebu'l-Hasan Tahir b. Mufevviz el-Muafirî el-Endulusî⁴⁹⁹, Ebu'l-Minhâl⁵⁰⁰, Evzâî⁵⁰¹, Eyfa' b. Abd el-Kellâî⁵⁰², Eyyub es-Sahtiyânî⁵⁰³, Fazl b. Ziyâd⁵⁰⁴, Ferkad es-Sebehî⁵⁰⁵, Feth el-Mevsilî⁵⁰⁶, Fudayl b. İyâz⁵⁰⁷, Ğazvân⁵⁰⁸, Habbab b. el-Ert⁵⁰⁹, Habîb Ebu Muhammed⁵¹⁰, Halid b. Ma'dan⁵¹¹, Haraitî⁵¹², Hâris⁵¹³, Haris el-Muhasibî⁵¹⁴, Hasan b. Abdurrahman⁵¹⁵, Hasan b. Ebi Sinan⁵¹⁶, Hasan b. Yahya el-Huşenî⁵¹⁷, Hasan el-

---

⁴⁸⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 134; II, 474, 186, 471.

⁴⁹⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 248.

⁴⁹¹ İbn Receb, a. g. e., II, 74, 281, 268.

⁴⁹² İbn Receb, a. g. e., II, 19.

⁴⁹³ İbn Receb, a. g. e., I, 132.

⁴⁹⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 397.

⁴⁹⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 107.

⁴⁹⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 128, 209; II, 319.

⁴⁹⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 408 II, 81,519.

⁴⁹⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 266.

⁴⁹⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 63.

⁵⁰⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 415.

⁵⁰¹ İbn Receb, a. g. e., I, 247.

⁵⁰² İbn Receb, a. g. e., II, 193.

⁵⁰³ İbn Receb, a. g. e., I, 147; II, 205

⁵⁰⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 64.

⁵⁰⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 341.

⁵⁰⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 516, 341.

⁵⁰⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 71, 72, 134, 219, 225; II, 189, 322, 346.

⁵⁰⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 133.

⁵⁰⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 342.

⁵¹⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 385.

⁵¹¹ İbn Receb, a. g. e., II, 59.

⁵¹² İbn Receb, a. g. e., II, 79.

⁵¹³ İbn Receb, a. g. e., II, 469.

⁵¹⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 454, 409.

⁵¹⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 471.

⁵¹⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 280.

⁵¹⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 474.

Basrî⁵¹⁸, Hattâbî⁵¹⁹, Humejd b. Zencevî⁵²⁰, İbn Abdulber⁵²¹, İbn Batta⁵²², İbn Bureyde⁵²³, İbn Cerîr⁵²⁴, İbn Ebi Evfâ⁵²⁵, İbn Hazm⁵²⁶, İbn Kuteybe⁵²⁷, İbn Merdeviyye⁵²⁸, İbn Mesûd⁵²⁹, İbn Sîrîn⁵³⁰, İbn Ubeyd⁵³¹, İbn Uleyye⁵³², İbn Uyeyne⁵³³, İbn Vehb⁵³⁴, İbnu'l-Arabî⁵³⁵, İbnu'l-Mubarek⁵³⁶, İbnu'l-Munkedir⁵³⁷, İbnu'l-Munzir⁵³⁸, İbnu's-Sem'anî⁵³⁹, İbnu's-Semmak⁵⁴⁰, İbrahim b. Ebu Able⁵⁴¹, İbrahim b. Edhem⁵⁴², İbrahim b. el-Cuneyd⁵⁴³, İbrahim et-Teymî⁵⁴⁴, İshak b. Mansur⁵⁴⁵, İshâk b. Muhammed el-Ferevî⁵⁴⁶, İshak b. Raheveyh⁵⁴⁷, İsmail b. Ebu Halid⁵⁴⁸, İsmailî⁵⁴⁹, Kâdî İsmailî⁵⁵⁰, Kasem el-'Âbid⁵⁵¹,

---

⁵¹⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 121; II, 253, 299, 357, 366, 379, 382, 383, 384, 408, 469, 482.

⁵¹⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 136, 219.

⁵²⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 356.

⁵²¹ İbn Receb, a. g. e., I, 267; II, 263.

⁵²² İbn Receb, a. g. e., II, 253.

⁵²³ İbn Receb, a. g. e., II, 147.

⁵²⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 83.

⁵²⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 263.

⁵²⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 190.

⁵²⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 236.

⁵²⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 59, 139.

⁵²⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 78; II, 343, 359.

⁵³⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 189; II, 517.

⁵³¹ İbn Receb, a. g. e., I, 190.

⁵³² İbn Receb, a. g. e., I, 225.

⁵³³ İbn Receb, a. g. e., I, 84, 148, 209.

⁵³⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 302.

⁵³⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 471.

⁵³⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 71, 225, 254, 280, 467; II, 185.

⁵³⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 139.

⁵³⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 230, 425.

⁵³⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 153.

⁵⁴⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 408, 409; II, 472.

⁵⁴¹ İbn Receb, a. g. e., I, 489.

⁵⁴² İbn Receb, a. g. e., I, 133; II, 185, 473

⁵⁴³ İbn Receb, a. g. e., II, 516.

⁵⁴⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 354.

⁵⁴⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 318 I, 90.

⁵⁴⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 302.

⁵⁴⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 457, 200; II, 172.

Katade⁵⁵², Malik b. Dînar⁵⁵³, Maruf el-Kerhî⁵⁵⁴, Mekhûl⁵⁵⁵, Mervezî⁵⁵⁶, Meymun b. Mihrân⁵⁵⁷, Meymunî⁵⁵⁸, Mis'er⁵⁵⁹, Mubarek b. Fadale⁵⁶⁰, Mucahid⁵⁶¹, Muğire b. Hekîm es-San'anî⁵⁶², Muğis b. Summî⁵⁶³, Muhammed b. Aclân⁵⁶⁴, Muhammed b. el-Fazl el-Belhî⁵⁶⁵, Muhammed b. el-Hanefiyye⁵⁶⁶, Muhammed b. el-Munkedir⁵⁶⁷, Muhammed b. en-Nadr el-Hârisî⁵⁶⁸, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî⁵⁶⁹, Muhammed b. Sûke⁵⁷⁰, Muhammed b. Vasi⁵⁷¹, Murteiş⁵⁷², Müslim b. Yesâr⁵⁷³, Mutarrif b. Abdullah⁵⁷⁴, Muvarrik el-Aclî⁵⁷⁵, Müslim el-'Âbid⁵⁷⁶, Nafi b. Cubeyr⁵⁷⁷, Nafi' b. Yezîd⁵⁷⁸, Osman b. Zaide⁵⁷⁹, Rebi' b. Enes⁵⁸⁰, Rebî b.

---

⁵⁴⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 500.

⁵⁴⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 483.

⁵⁵⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 233, 463.

⁵⁵¹ İbn Receb, a. g. e., II, 472.

⁵⁵² İbn Receb, a. g. e., II, 230, 415.

⁵⁵³ İbn Receb, a. g. e., II, 22, 471 I, 268, 424.

⁵⁵⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 251.

⁵⁵⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 253.

⁵⁵⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 469.

⁵⁵⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 209, 253, 368, 401.

⁵⁵⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 248.

⁵⁵⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 517.

⁵⁶⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 149.

⁵⁶¹ İbn Receb, a. g. e., II, 295.

⁵⁶² İbn Receb, a. g. e., II, 517.

⁵⁶³ İbn Receb, a. g. e., II, 408.

⁵⁶⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 71, 340.

⁵⁶⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 214.

⁵⁶⁶ İbn Receb, a. g. e., II, 30.

⁵⁶⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 409.

⁵⁶⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 341, 474.

⁵⁶⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 278, 358, 411, 489.

⁵⁷⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 411.

⁵⁷¹ İbn Receb, a. g. e., I, 276; II, 385.

⁵⁷² İbn Receb, a. g. e., II, 345.

⁵⁷³ İbn Receb, a. g. e., I, 133.

⁵⁷⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 71; II, 55.

⁵⁷⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 294.

⁵⁷⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 133.

⁵⁷⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 70.

Huseym⁵⁸¹, Riyah el-Kaysî⁵⁸², Sabit el-Bunânî⁵⁸³, Said b. Abdülaziz⁵⁸⁴, Saîd b. Cubeyr⁵⁸⁵, Saîd b. Salim el-Kaddah⁵⁸⁶, Sa'id b. Ubeyd⁵⁸⁷, Salet b. Raşid⁵⁸⁸, Salim Ebi'l-Ca'd⁵⁸⁹, Sehl b. Abdullah ed-Tusterî⁵⁹⁰, Selam b. Ebi Mutî⁵⁹¹, Selman el-Farisi⁵⁹², Sevr b. Yezîd⁵⁹³, Sufyan es-Sevrî⁵⁹⁴, Süleyman et-Teymî⁵⁹⁵, Şa'bi⁵⁹⁶, Şemîd b. Aclân⁵⁹⁷, Şibli⁵⁹⁸, Şuveys el-Adevî⁵⁹⁹, Talk b. Habîb⁶⁰⁰, Ubeyd b. Umer⁶⁰¹, Ubeydullah b. Ebu Cafer⁶⁰², Umeyr b. Hânî⁶⁰³, Vehb b. Munebbih⁶⁰⁴, Vuheyb b. el-Verd⁶⁰⁵, Yahya b. Ebu Kesîr⁶⁰⁶, Yahya b. Muaz er-Râzî⁶⁰⁷, Yezid b. Ebu Ziyâd⁶⁰⁸, Yezîd b. Meysere⁶⁰⁹, Yunus b. Ubeyd⁶¹⁰, Yusuf b.

---

⁵⁷⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 250.

⁵⁷⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 472.

⁵⁸⁰ İbn Receb, a. g. e., II, 516.

⁵⁸¹ İbn Receb, a. g. e., II, 155, 267.

⁵⁸² İbn Receb, a. g. e., II, 473, 415.

⁵⁸³ İbn Receb, a. g. e., II, 358, 473.

⁵⁸⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 503.

⁵⁸⁵ İbn Receb, a. g. e., II, 193.

⁵⁸⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 494.

⁵⁸⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 233.

⁵⁸⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 246.

⁵⁸⁹ İbn Receb, a. g. e., II, 502.

⁵⁹⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 294, 174; II, 498.

⁵⁹¹ İbn Receb, a. g. e., I, 457.

⁵⁹² İbn Receb, a. g. e., II, 53.

⁵⁹³ İbn Receb, a. g. e., I, 132.

⁵⁹⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 70.

⁵⁹⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 411.

⁵⁹⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 457.

⁵⁹⁷ İbn Receb, a. g. e., I, 340.

⁵⁹⁸ İbn Receb, a. g. e., II, 418.

⁵⁹⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 424.

⁶⁰⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 400.

⁶⁰¹ İbn Receb, a. g. e., II, 152.

⁶⁰² İbn Receb, a. g. e., I, 342.

⁶⁰³ İbn Receb, a. g. e., II, 517.

⁶⁰⁴ İbn Receb, a. g. e., I, 275; II, 76.

⁶⁰⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 263, 408; II, 398.

⁶⁰⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 70, 337.

⁶⁰⁷ İbn Receb, a. g. e., II, 193, 381; II, 195, 283, 397.

el-Hüseyn er-Râzî⁶¹¹, Yusuf b. Esbât⁶¹², Zekeriyya b. Adî⁶¹³, Zeyd b. Eslem⁶¹⁴, Zinnûn⁶¹⁵, Zubeyd el-Yâmî⁶¹⁶, Zuheyr el-Bâbî.

22. İBN RECEB'İN CÂMİU'L-ULÛM'DAKİ ŞERH ANLAYIŞI

221. Teknik Açından

2211. Hadîsleri Ayetlerle Açıklaması

İbn Receb hadîsleri açıklarken genellikle ayetlere yer vermektedir. Böylece hadîslerin manalarını ayetlerle desteklemektedir. Hadîslerin âyetlerle açıklanması, İbn Receb'in şerh anlayışında dikkat çeken önemli bir husustur. Bazen hadîsi doğrudan âyetle açıklamış, bazen de dolaylı olarak hadîslerin âyetlerle irtibatını kurmuştur. Bu özellik, onun önemli bir yönüdür. İki örnekle bu durumu görelim.

Örnek 1:

Buhari ve Müslim'in tahriç ettikleri, Numân b. Beşir'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah şöyle buyurmuştur; "Muhakkak ki helal bellidir. Haram da bellidir. Aralarında bazı şüpheli durumlar bulunmaktadır. Kim şüpheli durumlardan kaçarsa dinini korumuş olur. Kim şüpheli işlere bulaşırsa harama bulaşmış olur. Bu, çobanın sürüyü yasaklanmış alanın etrafında otlatması ile her an sürünün yasak alana girmesi korkusunu taşıması gibidir. Her kıralın bir yasak alanı vardır. Allah'ın yasak alanı haramlarıdır. Vücutta bir parça vardır. Bu parça sağlıklı olursa vücut da sağlıklı olur. Şayet sağlıklı olmazsa vücut da sağlıklı olmaz. Bu da kalptir"⁶¹⁷.

⁶⁰⁸ İbn Receb, a. g. e., I, 141.

⁶⁰⁹ İbn Receb, a. g. e., I, 255.

⁶¹⁰ İbn Receb, a. g. e., I, 281; II, 149.

⁶¹¹ İbn Receb, a. g. e., I, 84.

⁶¹² İbn Receb, a. g. e., I, 70, 71; II, 186, 499.

⁶¹³ İbn Receb, a. g. e., I, 477.

⁶¹⁴ İbn Receb, a. g. e., II, 320, 358.

⁶¹⁵ İbn Receb, a. g. e., I, 134.

⁶¹⁶ İbn Receb, a. g. e., I, 70.

⁶¹⁷ Buhârî, Îmân, 39, Müslim, Musâkât, 107; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 193.

İbni Receb hadîsi izah ederken önce kesin olan helallerden ve haramlardan örnekler verir. Bunların arkasından kesin olmayan müteşâbih durumlardan bahsederken helal veya haram olduğu tartışma konusu olan yiyecekleri ve içilmesi tartışma konusu olan bazı içecekleri gösterir. At, katır, eşek, keler, gibi hayvanların etlerinin yenmesi buna örnektir. Hayvanlarının giyilmesi tartışma konusu olan derilerinden yapılmış elbiseler veya ihtilafli kazançlardan sağlanan parayla satın alınan elbiselerin durumlarını da buna örnek gösterir.⁶¹⁸ Bundan sonra da ayetlerle hadîsin manasını şu şekilde izah eder: "Sonuç olarak: Allah Teala nebisine kitap indirmiştir. Ümmetine helal ve haram olmak üzere ihtiyaç duyulan her şeyi Kur'an'da açıklamıştır. 'Sana her şeyi açıklayan ve müslümanlara doğruyu gösteren bir rehber, rahmet ve müjdeci olarak Kuran'ı indirdik.'⁶¹⁹ ayeti buna en güzel delildir". İbn Receb devamla şu bilgileri verir:⁶²⁰ "Mucahid ve diğerleri bu ayetle ilgili olarak, 'her emr olunan ve her yasaklanan şey' diye açıklama yapmışlardır. Nisa Suresinin son ayetlerinde geçtiği üzere: 'Sapmayasınız diye Allah size hükmünü açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir'⁶²¹. En'am Suresinde ise; 'Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir? Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden halkı saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir'⁶²² buyrulur. Diğer bir ayette de; 'Doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmediğçe, Allah bir toplumu saptıracak değildir. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir'⁶²³ buyrulur".

İbn Receb'e göre Allahu Teala ayetlerde anlaşılmayan konuları açıklama görevini peygamberine vermiştir. Ayette: 'O peygamberleri apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirilene açıklamaları ve onların da üzerinde düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik' buyrulur⁶²⁴. Peygamberimiz (s.a.v.) ölmeden Allah dinini ve nimetini ona ve bütün inananlara tamamlamıştır. O bakımdan Peygamberimiz (s.a.v.)'in vefatından

---

⁶¹⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 194.

⁶¹⁹ Nahl, 89.

⁶²⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 194.

⁶²¹ Nisa, 176.

⁶²² En'am, 119.

⁶²³ Tevbe, 115.

⁶²⁴ Nahl, 44.

kısa bir süre önce Arafat'ta şu ayet nazil olmuştur: 'Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim...'⁶²⁵.

Görüldüğü gibi İbn Receb, ayetleri böylece ardı ardına naklettikten sonra konuyu hadîsler ışığında açıklamaya devam eder"⁶²⁶. Bu da bize İbn Receb'in hadîsleri açıklarken çokça ayetlerden istifade ettiğini göstermektedir.

Örnek 2:

Müslim'in tahriç ettiği hadîste Ebu Hureyre'nin Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle işittiğini nakleder: "Muhakkak Allah Teala güzeldir, güzelliği sever. Allah Peygamberlere emrettiklerini müminlere de emretmiştir. Ayetlerde, 'Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, sizin yaptığımız şeyleri tamamen bilirim'⁶²⁷. 'Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin'⁶²⁸ buyrulur. Düşünün, bir kişi uzun bir yolculuğa çıkar da bitkin, perişan bir halde, ellerini semaya kaldırır ve Ya Rab, Ya Rab diye dua eder. Oysa yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır. Haramla beslenmiştir. Böylesi birisinin duasına nasıl icabet edilsin"⁶²⁹.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken yine ayetlerden yararlanır. "الطيب = et-tayyib" kelimesinin, "الطاهر = et-tâhir" yani temiz manasında olduğunu belirtir. Ona göre burada kastedilen ise; Allah'ın bütün noksanlıklardan ve kusurlardan münezze, mukaddes olmasıdır. İşte bu mana Kur'an'da: "Kötü kadınlar, kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır"⁶³⁰ şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda ayetteki

⁶²⁵ Maide, 3.

⁶²⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 195.

⁶²⁷ Mu'minun, 51.

⁶²⁸ Bakara, 172.

⁶²⁹ Müslim, Zekât, 1015; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 258.

⁶³⁰ Nur, 26.

"الطيب" kelimesi, pisliklerden, kötülüklerden ve bunların zararlarından uzak olanları ifade etmektedir.⁶³¹

Bundan sonra İbn Receb "قيل" diyerek, "الطيب = et-tayyib" kelimesi ile ilgili farklı yorumlara değinmiş, aynı şekilde ayetlerle irtibat kurmuştur. Bu yorumlarda denilmiştir ki; "لا يقبل الا طيبا" = la yakbelu illa tayyiben" hadîsindeki "طيبا" kelimesinin manası, ayette geçtiği üzere: 'De ki: pis ve kötü ile, temiz ve iyi bir değildir; pis ve kötünün çokluğu tuhafına gitse (yahut hoşuna gitse) de (bu böyledir). Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki kurtuluşa eresiniz'⁶³². Burada görüldüğü üzere "الطيب" kelimesi ile helal ve haram kastedilmiştir.

İbn Receb'e göre Allah, sözü tayyib ve habis olarak sınıflandırmıştır. Ayetlerde bu apaçık görülmektedir: "Görmedin mi Allâh nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir"⁶³³. Başka bir ayette; "Kötü sözün durumu da gövdesi yerden koparılmış, sâbit olmayan kötü bir ağaca benzer"⁶³⁴. Yine, "Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şeref hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler ulaşır. Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur"⁶³⁵.

İbn Receb'e göre bu manaya ameller, sözler ve itikatlar da dahildir. Çünkü Allah Teala müminleri "الطيب" olarak vasıflandırmıştır. Ayette; "Melekler, iyi insanlar olarak canlarını aldığı kimselere de: 'Selâm size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin!' derler"⁶³⁶ buyrulur. Melekler ölüm sırasında canını aldıkları kişinin nefisine; "ey tayyib cesette bulunan tayyib olan nefis, çık" derler ve yine melekler bunlara cennete girecekleri sırada selam vererek "güzel yaptınız" derler⁶³⁷.

İbn Receb bazen bir hadîsi açıklamak üzere verdiği ayeti izah etmeye başlar. Ayeti açıklarken o derece detaya girer ki, tefsir alimlerinin ayeti te'vil etmedeki ihtilaflarını dahi

⁶³¹ İbn Receb, a.g.e., I, 259.

⁶³² Maide, 100.

⁶³³ İbrahim, 24.

⁶³⁴ İbrahim, 26.

⁶³⁵ Fatır, 10.

⁶³⁶ Nahl, 32.

⁶³⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 259.

dile getirir ve arkasından bu ihtilafları açıklamaya koyulur. Bu, onun tefsirde de otorite olduğunun bir göstergesidir. Mesela, "Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya, akrabâya, öksüzlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allâh, gururlu, böbürlenmiş insanları sevmez"⁶³⁸ ayetinden hareketle, "yakın komşuya", "uzak komşuya", "yanınızdaki arkadaşına" kavramları üzerinde, müfessirlerin bu kavramların tevilde ve tefsirinde ihtilaf ettiklerini söyler. Bazı müfessirlerce, "yakın komşunun" yakın akrabalık bağı olan, "uzak komşunun" ise yabancı komşu olduğu söylenmiştir. Kadını "yakın komşuya" da, "uzak komşuya" da dahil eden bazı müfessirler olmuştur. Müfessirlerden, yolculuk arkadaşını "yakın komşuya" dahil edenler, "yakın komşu"nun müslüman olan komşu, "uzak komşu"nun müslüman olmayan komşu olduğunu söyleyenler de olmuştur⁶³⁹. "Yakın arkadaş"ı bazıları, hanım olarak açıklamıştır. Bazıları da -İbn Abbas gibi- yolculuk arkadaşı demiştir. Sa'id b. Cubeyr ise, o salih bir arkadaşdır, demiştir. Zeyd b. Eslem ise, o senin ikamet ettiğin yerle yolculuktaki arkadaşındır, demiştir⁶⁴⁰.

Müslim'de geçen Ebu Zer'in rivayet ettiği hadîsi kutside "Ey kullarım ben zulmü kendime haram kıldım" buyrulur. İbn Receb hadîsin bu bölümünü verdikten sonra şöyle der: "Yani, Allah ayet-i kerimelerde buyurduğu gibi, kullarına zulüm yapmayı kendine yasaklamıştır. Ayeti kerimelerde⁶⁴¹: 'Ben kullara asla zulmedici değilim'⁶⁴². 'Allah, kulları için zulüm istemez'⁶⁴³. 'Allah âlemlere hiç bir haksızlık etmek istemez'⁶⁴⁴. 'Rabbin, kullara karşı zalim değildir'⁶⁴⁵. 'Muhakkak Allah insanlara zerre kadar zulmetmez'⁶⁴⁶. 'Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulmetmez'⁶⁴⁷. 'Her kim de mümin olarak yararlı işler yaparsa, ne bir zulümden korkar, ne de çığnımeden'⁶⁴⁸.

---

⁶³⁸ Nisa, 36.

⁶³⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 346.

⁶⁴⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 348.

⁶⁴¹ İbn Receb, a.g.e., II, 34.

⁶⁴² Kaf, 29.

⁶⁴³ Mu'min, 31.

⁶⁴⁴ Âl-i İmrân, 108.

⁶⁴⁵ Fussilet, 46.

⁶⁴⁶ Yunus, 44.

⁶⁴⁷ Nisa, 40.

⁶⁴⁸ Taha, 112.

İbn Receb tarafından hadîslerin şerhinde buna benzer pek çok örneği görmek mümkündür⁶⁴⁹.

2212. Hadîsleri Hadîslerle Açıklaması

İbn Receb, hadîsleri açıklarken geniş ölçüde başka hadîslerden yararlanmıştır. Bu hadîsler de şerhedilen asıl hadîslerde olduğu gibi çoğunlukla senetsizdir. Onları genelde sahabe vasıtasıyla Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir. Çoğunlukla da bir hadîsi izah ederken o hadîse yakın manalardaki hadîsleri ya değişik rivayetleriyle ya da aynı konuda yakın manadaki başka hadîsleri zikretmek suretiyle açıklamıştır. Bu durum hadîsleri hadîslerle tefsir etme ve anlamayı kolaylaştırmak bakımından çok önemlidir.

22121. Hadîsleri Değişik Tarikleriyle Açıklaması

İbn Receb, şerh ettiği bütün hadîsleri, mevcut başka tariklerini sunmak suretiyle açıklamaktadır. İki örnekle bunu görelim.

Örnek 1:

Buhârî'nin tahriç ettiği hadîste Ebu Hureyre'nin bildirdiğine göre Rasulullah (s.a.v.)'e adamın biri gelir ve şöyle der: "Ya Rasulellah bana tavsiyede bulun!". Rasulullah kendisine; "kızma" buyurur⁶⁵⁰.

İbn Receb hadîsi izah ederken rivayet ettiği hadîsin diğer tariklerini sunar. Çünkü hadîsin diğer kaynaklarda verilmiş şekli bazen hadîsi açıklamaya belki de yeterli olacaktır.

Bu hadîsle ilgi olarak İbn Receb öncelikle Tirmizî rivayetini kaydetmektedir. Bu rivayette: "Adamın birisi Rasulullah (s.a.v.)'e gelerek 'ey Allah'ın Rasulu bana öz olarak yapabileceğim bir şeyler öğret' der. Rasulullah kendisine "kızma" buyurur. Adam bu soruyu tekrarladıkça Rasulullah ona yine "kızma" der⁶⁵¹.

⁶⁴⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 72, 79, 118, 130, 135, 156, 195, 212, 259, vd.

⁶⁵⁰ Buhârî, Edeb, 86, Ahmed b. Hanbel, II, 362; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 361.

⁶⁵¹ Tirmizi, Bir, 73.

Tirmizî'nin dışında başka bir rivayette ise: "Dedim ki 'ya Rasulellah! bana bir amel öğret ki beni cennete soksun, ancak bana çok öz söyle'. Rasulullah bana "kızma" buyurdu⁶⁵².

Örnek 2:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettiği Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) fetih yılında Mekke'de şöyle buyurdu: "Allah ve Rasulu içkiyi, ölü etini, domuzu ve putları yasaklamıştır." Rasulullah'a "ölü etinin yağları ne olacak, onlarla kayıklarımızı boyar, derilerimizi yağlarız, insanları o yağlarla aydınlatırız" denildiğinde, Rasulullah (s.a.v.): "Hayır bu haramdır" buyurdu. Sonra bunun ardından Rasulullah (s.a.v.): "Allah Yahudilere lanet etsin. Allah onlara iç yağlarını yasakladı, onlar bu yağları erittiler, sonra sattılar ve parasını yediler" buyurdu⁶⁵³.

İbn Receb burada naklettiği hadîsi açıklarken onun değişik rivayetlerini de ele alarak şerh eder⁶⁵⁴.

Sahihayn'de bulunan İbn Abbas'tan bir rivayette, Hz Ömer'e adamın birisinin içki sattığı haberi verilir. Hz. Ömer, bu adam için, "Allah ona lanet etsin. Bilmiyor mu ki Allah'ın Rasulu, 'Allah Yahudilere lanet etmiştir, onlara iç yağlarını yasaklamış, onlar da bu yağları eritip satmışlardır,' buyurdu". Bir rivayette de, 'ücretlerini alıp yemişlerdir' buyurduğunu söyler⁶⁵⁵.

Ebu Davud'un tahriç ettiği İbn Abbas'tan bir rivayette, Rasulullah'ın aynı hadîse ziyade olarak, "Allah bir şeyin yenmesini yasakladığında onun kıymetini de yasaklamıştır" buyurulmaktadır⁶⁵⁶.

Sahihayn'de bulunan Hz. Aişe'den bir rivayete göre, "Bakara Suresi'nin son ayetleri inince Rasulullah mescide çıktı ve ayetleri insanlara okudu, arkasından içki ticaretini

⁶⁵² İbn Receb, a.g.e., I, 361.

⁶⁵³ Buhârî, Buyu', 43, Müslim, Musâkât, 71; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 445.

⁶⁵⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 445-447.

⁶⁵⁵ Buhârî, Buyu, 103, Muslim, Musâkât, 72; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 446 .

⁶⁵⁶ Ebu Dâvûd, Buyu', 17; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 446.

yasakladı"⁶⁵⁷. Müslim'de geçen rivayete göre de, "Bakara Suresinin son riba ayetleri inince Rasulullah mescide çıktı ve içki ticaretini yasakladı" buyrulur⁶⁵⁸.

Sahihayn'de bulunan Ebu Hureyre'den bir rivayette Rasulullah, "Allah Yahudilere lanet etsin. Onlara iç yağları yasaklandığı halde onlar bu yağları satıp parasını yediler" buyurmuştur⁶⁵⁹.

Müslim'de bulunan Ebu Sa'id'den bir rivayette Rasulullah, "Allah içkiyi yasaklamıştır, kime bu ayet ulaşırsa kendisinde içkiden ne varsa onu içmesin ve onu satmasın" buyurunca evlerinde içki bulunanlar, içkilerin hepsini Medine'de yollara döktüler⁶⁶⁰.

Müslim'de bulunan İbn Abbas'tan bir rivayette adamın birisi Rasulullah'a bir kadeh içki hediye etmişti. Rasulullah kendisine, "Allah'ın bunu yasakladığını bilmiyor musun?" diye sorunca adam 'hayır' der. Bunun üzerine adam gizlice yanındakine bir şeyler fısıldar. Rasulullah, 'yanındakine ne söyledin' diye sorar. O da 'içkiyi satmasını söyledim' der. Rasulullah bunun üzerine 'içilmesi haram olan şeylerin satışı da haramdır' buyurur. Adam bunun üzerine hemen oracıkta kabın kapağını açıp içindekini yere boşaltmıştır⁶⁶¹.

Görüldüğü gibi İbn Receb şerhettiği hadîsin farklı tariklerini zikrederek daha iyi anlaşılmasına imkan vermiştir.

22122. Hadîsleri Aynı Manadaki Başka Hadîslerle Açıklaması

İbn Receb metinde geçen hadîsleri açıklarken hadîsin konusuyla ilgili mevcut başka hadîslere de çokça yer vermektedir. Böylelikle hadîsi yine hadîs ile izah etmiş olmaktadır. Bazen şerhettiği hadîs aynı manadaki başka rivayetlerde daha geniş ve daha açıklayıcı olabilmektedir. Bu da hadîsin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır⁶⁶². Buna şunları örnek verebiliriz:

⁶⁵⁷ Buhârî, Tesiru'l-Kurân, 49, Müslim, Musâkât, 69; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 446-447.

⁶⁵⁸ Müslim, Musâkât, 69; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 447.

⁶⁵⁹ Buhârî, Buyu', 103, Müslim, Musâkât, 73; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 446.

⁶⁶⁰ Müslim, Musâkât, 67; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 447.

⁶⁶¹ Müslim, Musâkât, 68; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 447.

⁶⁶² İbn Receb, a.g.e., II, 174-203.

Örnek 1:

İbn Mace'nin tahriç ettiği Sehl b. Sa'd es-Sa'idî'nin rivayet ettiği hadîste adamın birisi Rasulullah'a gelerek "Ya Rasulellah, beni bir amel yapmaya yönlendir ki onu işlediğim zaman Allah da, insanlar da beni sevsin!" der. Rasulullah (s.a.v.) ona: "Dünyaya gönül verme, Allah seni sevsin. İnsanların elinde olana göz dikme, insanlar seni sevsin" buyurdu⁶⁶³.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken başka kaynaklarda aynı konuda geçen bazı hadîslere yer vermektedir.

Sahih-i Müslim'de bulunan Cabir'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) bir defasında insanların kalabalık bulunduğu bir Pazar yerine girer. Yaralanmış bir oğlak cesedinin yerde durduğunu görünce, eğilip oğlağın kulağından tutar ve "sizden kim bu oğlağı satın almak ister" diye sorar. Orada bulunanlar, "o ne işimize yarar ki onu istemiyoruz" derler. Rasulullah, "bu oğlağın sizin olmasını istemiyor musunuz?" Der. Bu defa oradakiler, "Allah'a yemin olsun o diri olsa da onun vücudu yaralanmıştır. Hele bir de ölü olunca ne işimize yarar ki!" demişler. Rasulullah bunun üzerine, "Allah'a yemin olsun ki Allah katında dünya bundan daha değersizdir" buyurmuştur⁶⁶⁴.

Müslim'de bulunan el-Mustevridü'l-Fahrî'nin rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "dünya ahirete göre sizin, denize daldırıp çıkardığınızda parmağınızda deniz suyundan kalan damla gibidir" buyurmuştur⁶⁶⁵.

Tirmîzi'de bulunan Sehl b. Sa'id'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "Allah katında dünyanın sivri sineğin kanadı kadar değeri olmuş olsaydı kafire ondan bir damla dahi tattırmazdı" buyurur⁶⁶⁶.

Tirmîzi'de bulunan Katade b. en-Nu'mân'ın rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "Allah bir kulu sevdiği zaman birinizin hastasını sudan koruduğu gibi onu dünyaya karşı korur" buyurur⁶⁶⁷.

⁶⁶³ İbn Mâce, Zuhd, 1; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 174.

⁶⁶⁴ Müslim, Zühd, 2; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 178.

⁶⁶⁵ Müslim, Cennet, 52; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 178.

⁶⁶⁶ Tirmizi, Zühd, 13; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 178.

Sahih-i Müslim'de bulunan Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir" buyurur⁶⁶⁸.

Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'i ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde bulunan Ebu Musa'nın rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "Kim dünyayı severse ahretine zarar verir. Kim ahreti severse dünyasına zarar verir. Öyle ise siz bâki olanı fani olana tercih edin" buyurur⁶⁶⁹.

Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'i ve İbn Mâce'nin *Sunen*'inde bulunan Zeyd b. Sabit'in rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) "Kimin arzusu dünya olursa, Allah onun işlerini yoluna koymaz, fakirlik korkusunu her zaman karşısına çıkartır ve dünyadan ona sadece yazılanlar gelir. Kimin de arzusu ahret olursa Allah onun işlerini düzeltir, onun kalbine zenginlik duygusu verir ve dünyadan talebi olmasa da dünyayı ona verir" buyurur⁶⁷⁰.

Örnek 2:

Buhârî'nin tahriç ettiği Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste adamın birisi Rasulullah (s.a.v.)'e "bana vasiyet et" diye talepte bulunur. Rasulullah ona "kızma" buyurur. Tekrar tekrar sorduğunda Rasulullah ona yine "kızma" buyurur⁶⁷¹.

İbn Receb hadîsi şerh ederken yakın manadaki başka hadîsleri nakletmektedir⁶⁷². Biz bunu örneklerle görelim.

Sahihayn'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadîste Rasulullah; "kuvvetli kişi (hasmını) kuvvetle yere vuran değildir. Kuvvetli kişi kızdığı zaman nefesine hakim olabilir" buyurur⁶⁷³.

Sahih-i Müslim'de İbn Mesud'tan rivayet edilen hadîste Rasulullah: "Siz kuvvetli kişi denilince ne anlıyorsunuz? diye sorar. Sahabeler de, 'kendisini insanların geçemediği kişi'

⁶⁶⁷ Tirmizî, Zühd, 29; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 190.

⁶⁶⁸ Müslim, Zühd, 3; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 190.

⁶⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 212; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 202.

⁶⁷⁰ İbn mace, Zühd, 2/4105, Ahmed b. Hanbel, V, 183; İbn Receb, a.g.e., II, 203.

⁶⁷¹ Buhârî, Edeb, 86; İbn Receb, a.g.e., I, 361.

⁶⁷² İbn Receb, a.g.e., I, 366-373.

⁶⁷³ Buhârî, Edeb, 76, Müslim, Bir, 2609; İbn Receb, a.g.e., I, 367.

derler. Rasulullah; 'hayır öyle değil, kuvvetli kişi kızdığında nefesine hakim olan kişidir' buyurur⁶⁷⁴.

İbn Mâce'de bulunan Muaz b. Enes'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah: "Kim yerine getirmeye gücü yettiği halde kızgınlığını bastırırsa Allah onu kıyamet gününde yaratılmışların önüne çağırır ve dilediği huriyi ona seçtirir" buyurur⁶⁷⁵.

Ahmed b. Hanbel'in tahriç ettiği İbn Ömer'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah: "Kulun Allah rızası için bastıracağı öfkesini yutmasından daha faziletli Allah katında zorla yudumladığı bir lokma olamaz" buyurur⁶⁷⁶.

Sahihi Müslim'de bulunan İmran b. Hüseyin'den rivayet edilen hadîste bir yolculuk sırasında Rasulullah ile beraberlerdi. Ensardan bir kadın da devesiyle aralarında bulunmaktaydı. Kadın devenin üzerinde sıkılınca deveye lanet etti. Rasulullah kadının söylediği bu sözü duyunca, "o kadının eşyalarını devesinden alın ve deveyi serbest bırakın"⁶⁷⁷ buyurmuştur.

İbn Receb görüldüğü gibi bu örneklerde de, şerhe esas aldığı hadîsi açıklarken konu ile ilgili diğer hadîsleri de zikretmek suretiyle genel açıklamalarına zemin oluşturmaktadır.

2213. Hadîsleri Sahabe Sözleriyle Açıklaması

İbn Receb hadîsleri açıklama sırasında hadîslerle veya hadîslerde geçen kelimelerle ilgili sahabelerin açıklamalarına yer vermektedir. Bunu üç örnekle görelim.

Örnek 1:

Tirmizî'de bulunan Ebu Zer ve Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her nerede olursan ol, Allah'tan sakın. Kötülüğün ardından hemen iyilik yap ki, o kötülüğü yok etsin. Halka da güzel huy ile muamele et"⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ Müslim, Bir, 2608, İbn Receb, a.g.e., I, 367.

⁶⁷⁵ İbn Mâce, Zühd, 18; Tirmizî, Bir, 74; Ahmed b. Hanbel, III, 440; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 367.

⁶⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 128; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 368.

⁶⁷⁷ Müslim, Bir, 80; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 373.

⁶⁷⁸ Tirmizî, Bir ve's-sıla, 55; Ahmed b. Hanbel, V, 153, krş. İbn Receb, a.g.e., I, 395.

İbn Receb hadîsi şerh ederken sahabe sözlerine yer vererek şöyle demektedir: "Selefi salihin hep bu hadîsteki takvayı tavsiye etmişlerdir.

Ebu Bekir Sıddık (r.a.) hutbesinde: 'Size Allah'a karşı takva üzere olmanızı, ona layık olduğu şekliyle övgüde bulunmanızı, korkuyla ümidi birlikte yaşamanızı, O'ndan isterken isteğinizde ısrarcı olmanızı tavsiye ediyorum, çünkü Allah, Zekeriyya (a.s.) ve ailesi hakkında: 'Onlar hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar bize karşı derin saygı içindeydiler'⁶⁷⁹ buyurmaktadır' demiştir⁶⁸⁰.

Ebu Bekir (r.a.)'ın vefatı geldiği zaman Ömer (r.a.)'ı yanına çağırması, ondan söz almış ve ona vasiyetinde ilk söylediği şey şu olmuştur: "Ey Ömer! Allah'tan sakın"⁶⁸¹

Ömer (r.a.) oğlu Abdulla'a mektubunda: "Ben sana Allah'tan sakınmanı tavsiye ediyorum, çünkü kim ondan sakınırsa O, onu korur, kim O'na ödünç verirse onu mükafatlandırır, O'na kim şükrederse ona nimetini artırır. Takvayı iki gözünün arasına al (çok önem ver) ve onu kalbinin cilası kıl" şeklinde yazmıştır⁶⁸².

İbn Receb İbn Abbas'ın ifadesine de yer vererek ondan şöyle nakleder: "Onlar yani muttakiler, hidayetden bildikleri şeyi terk etme hususunda Allah'ın azabından sakınan ve getirdiğini tasdik etme hususunda da rahmetini ümit eden kimselerdir"⁶⁸³.

Örnek 2:

İbn Mâce'de bulunan hadîste Sehl b. Sa'd es-Sa'di'nin rivayet ettiğine göre: "Bir adam Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve şöyle dedi: Ya Rasulellah, bana bir amel göster ki onu yaptığımda beni hem Allah, hem de insanlar sevsin. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Dünyaya gönül verme Allah seni sevsin. İnsanların elindekine göz dikme, insanlar seni sevsin"⁶⁸⁴.

⁶⁷⁹ Enbiya, 90.

⁶⁸⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 406-407.

⁶⁸¹ İbn Receb, a.g.e., I, 406.

⁶⁸² İbn Receb, a.g.e., I, 406.

⁶⁸³ İbn Receb, a.g.e., I, 400.

⁶⁸⁴ İbn Mâce, Zuhd, 1; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 174.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken İbn Ebi'd-Dünya'nın Hz. Ali'den naklettiği bir alıntıyı sunar. Hz. Ali adamın birisinin dünyaya söğüp küfrettiğini duyunca onu yanına çağırır ve ona: "Muhakkak ki dünya dürüst olan için dürüstlük diyarıdır. Onu anlayan için mutluluk diyarıdır. Ona meyletmeyen için zenginlik diyarıdır. Dünya Allah'ın sevdikleri için bir mescittir. Vahyin indiği mekandır. Meleklerin namazgahıdır. Dostlarının ticarethanesidir. Burada rahmet kazanın da cennete layık olun ... şeklinde söyleyerek kişiyi uyarmıştır⁶⁸⁵.

Örnek 3:

Tirmizî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in tahriç ettikleri Ömer bin Hattab (r.a.)'ın rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül etseniz, Allah, kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırır, kuş aç gider tok gelir"⁶⁸⁶.

İbn Receb tevekkül konusundaki bu hadîsi açıklarken Hz. Ömer'in tevekküle bakışını onunla ilgili verdiği bir olayla ortaya koyar. Hz. Ömer bir defasında Yemen'den bir grup insanla tanışır. Onlara "Siz kimsiniz" diye sorar. Onlar da "نحن متوكلون" "bizler tevekkül eden kimseleriz" derler. Hz. Ömer onlara siz mütevekkiller değil "انما أنتم متأكلون" "siz ancak müteekkillersiniz" diye cevap verir. Yani; siz tevekkül edenler değil aynı sığada benzer başka bir kelime ile, "siz ancak yiyicilersiniz" diye cevap vermiştir. Sonra da: "Tevekkül edenler ancak, tohumunu toprağa atıp sonra Allah'tan bekleyenlerdir" demiştir⁶⁸⁷.

Görüldüğü gibi İbn Receb hadîsleri şerh ederken sahabelerden alıntılar yapmakta ve bunun örnekleri şerhinde çokça görülmektedir.

2214. Hadîsleri Tabiûn ve Diğer Alimlerin Sözleriyle İzah Etmesi

İbn Receb hadîsleri şerh ederken yeri geldiğinde bazı alimlerin özlü açıklamalarına yer vermektedir. Bu konuda yüzlerce alimden nakiller sunmaktadır. Bazen bu nakilleri kitap adı vererek, bazen de kitap adı vermeden sunmaktadır. Biz bunu değişik örneklerle görelim.

⁶⁸⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 194.

⁶⁸⁶ Tirmizî, Zuhd, 33; İbn Mâce, Zuhd, 14; Ahmed b. Hanbel, I, 30,

⁶⁸⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 507; Hz. Ali ile ilgili bkz. II, 194, Abdullah b Selam ile ilgili bkz. II, 205, Saad b. Ebu Vakkâs ile ilgili bkz. II, 350.

Örnek 1:

Tirmizî'nin tahriç ettiği hadîste Ebu Zer ve Muaz b. Cebel'in rivayet ettiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her nerede olursan ol, Allah'a isyandan sakın. Kötülüğün ardından hemen iyilik yap ki, o kötülüğü yok etsin. Halka da güzel huy ile muamelede bulun"⁶⁸⁸.

İbn Receb, hadîsi açıklarken Ömer b. Abdulaziz'in bir hutbesinden şöyle nakleder: "Sizden kim iyilik işlerse Allah'a hamdetsin. Kim de kötülük işlerse Allah'tan af talebinde bulunsun. Muhakkak sizden bazı topluluklar Allah'ın onları vazifelendirdiği ve üzerlerine yazdığı üzere boyunlarının borcu olan görevleri yapacaklardır." Bir başka rivayette Ömer b. Abdulaziz hutbesinde yine: "Ey insanlar kim bir günahı dolayısıyla üzülürse, Allah'tan af talebinde bulunsun, tevbe etsin. Şayet bu günaha tekrar dönerse Allah'tan yine af dilesin, Allah'a tevbe etsin. Tekrar döner aynı işi işlerse, yine Allah'tan af talebinde bulunsun ve tevbe etsin. Muhakkak bu günahlar, adem oğlunun üzerine yüklenmiş, boğazına takılmış amellerdir. İnsanı helak eden en tehlikeli durum, günah olan bu hatalara devam etmek ve bunlarda ısrar etmektir"⁶⁸⁹.

Örnek 2:

Buhari ve Müslim'in tahriç ettikleri Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, ya hayır söylesin yahut da sussun. Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, komşusuna ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, misafirine ikramda bulunsun"⁶⁹⁰.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken pek çok alimin özlü sözlerini nakletmektedir. Şöyle ki:

1-Yahya b. Ebi Kesîr, "Adamın birisi eşeğine binmiş bir ara eşeği tökezleyerek bir yere çarpmış. Adam bunun üzerine, 'eşek mahvoldu' demiş. Sağ tarafta iyi amelleri yazan melek "bu söz, sevap sayılmaz bunu yazmayayım" demiş. Soldaki kötülükleri yazan melek "bu söz, günah sayılmaz onu günah yazmayayım" demiş. Allah soldaki kötülüğü yazan

⁶⁸⁸ Tirmizî, Birru ve's-sıla, 55; Ahmed b. Hanbel, V, 153; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 395.

⁶⁸⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 415.

⁶⁹⁰ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, Îmân, 77; Ebu Dâvûd, Edeb, 132; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 332.

meleğine nida etmiş ve sağdaki iyi amelleri yazan melek bir şeyi yazmadıysa onu yazmasını emretmiş. İşte bunun üzerine "eşek mahvoldu" sözü günahlardan yazılmış oldu" demiştir⁶⁹¹.

2-Muhammed b. Aclân, "Söz dört çeşittir. Allah'ı anmak, Kur'an okumak, ilimle ilgili sormak ve ilmi öğretmek, dünya işleriyle ilgili seni ilgilendiren konuda söz almaktır" demiştir⁶⁹².

3-Vehb b. Munebbih, "Alimler hikmetin başının susmak olduğunda ittifak etmişlerdir" demiştir⁶⁹³.

4-Şumeyt b. Aclân, "Ey Adem oğlu, sen sustukça emniyette olursun. Konuşursan tedbirini al. Bu sana ya menfaat ya da zarar getirir" demiştir⁶⁹⁴.

5-Fudayl b. İyâz, "Ne hac, ne savaş ve ne de cihat, dile hakim olmak gibi değildir. Eğer dil sana lazım olacaksa o gün sabahladığında şiddetli sıkıntın var demektir" demiştir⁶⁹⁵.

6-Ubeydullah b. Ebi Ca'fer, "Birisi bir mecliste konuşurken konuşması hoşuna giderse konuşmasını kessin. Sessiz bulunduğu bir durumda sessizliği hoşuna giderse konuşmaya başlasın" demiştir⁶⁹⁶.

Örnek 3:

Buhârî'nin rivayet ettiği hadîste İbni Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.), omuzlarımdan tuttu ve şöyle buyurdu: "Dünyada sanki yabancı, yahut yolcu imişsin gibi ol!" İbni Ömer (ra) şöyle derdi: "Akşamladığında sabahı gözleme, sabahlayınca da akşamı gözleme. Sihatinden hastalığına, hayatından ölümüne bir şeyler al!"⁶⁹⁷.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken yine pek çok alimin sözlerine başvurmaktadır.

⁶⁹¹ İbn Receb, a.g.e., I, 337.

⁶⁹² İbn Receb, a.g.e., I, 340.

⁶⁹³ İbn Receb, a.g.e., I, 340.

⁶⁹⁴ İbn Receb, a.g.e., I, 340.

⁶⁹⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 340.

⁶⁹⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 342.

⁶⁹⁷ Buhârî, Rikâk, 3; Tirmizî, Zuhd, 25; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 376.

1-Yahya b. Muaz er-Râzî, "Dünya şeytanın sarhoşluk veren örtüsüdür. Kim onunla sarhoş olursa o ancak ölüm çadırında hüsrana uğramış ve pişman olmuş bir şekilde ayılır" demiştir⁶⁹⁸.

2-Fuzayl b. İyaz birisine şöyle sormaktadır: "Kaç sene yaşadın?" Adam "altmış sene" der. Fuzayl: "Sen altmış senedir Rabbine gidiyorsun, zannederim ki epey yol almışsın." Adam: "Biz Allah'tan geldik ona dönüçüçüz" der. Fuzayl ona: "Sen bu okuduğunun tefsirini bilir misin? Sen burada ben Allah için köleyim O'na dönerim diyorsun. Kim Allah'ın kulu olduğunu ve O'na döneceğini anlarsa bilsin ki o durdurulmuştur. Kim durdurulmuş olduğunu bilirse sorguya çekileceğini bilsin. Kim sorguya çekileceğini bilirse sorgulama için cevap hazırlasın." Adam Fuzayl'a sorar: "Bunun çıkış yolu nedir? Fuzayl adama: "Geriye kalan ömrünü güzelleştir. Allah senin geçmişini temizlesin. Eğer eskisi gibi geleceğini de kötü yaparsan Allah seni hem geleceğinden hem de geçmişinden sorgular"⁶⁹⁹ demiştir.

3-Muhammed b. Vasi' yatağa gireceği zaman ailesine: "Allah'a emanet olun, belki yatağımdan tekrar kalkamam, bu benim son uykum olabilir" diyerek veda ederdi⁷⁰⁰.

Görüldüğü gibi İbn Receb şerhinde pek çok tabiun ve alimlerden nakiller sunmaktadır.

2215. Hadîsleri Naklettiği Bazı Olaylarla Açıklaması

İbn Receb bazen şerhettiği hadîslerin açıklamasında uygun içerikteki olayları da zikretmektedir. Biz bunu iki hadîs şerhinde verdiği örneklerle görelim.

Örnek 1:

Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'inde bulunan, Ebu Zer ve Mu'az b. Cebel'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah, "Her nerede olursanız olun Allah'a karşı korunun. Kötülüğün arkasından iyilik işleyin ki, iyilik kötülüğü yok etsin. İnsanlarla güzel diyaloglar kurun" buyurulur⁷⁰¹.

⁶⁹⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 381.

⁶⁹⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 383.

⁷⁰⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 385.

⁷⁰¹ Ahmed b. Hanbel, V, 153; Tirmizî, Bir ve's-sıla, 55; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 395.

İbn Receb bu ve bunun gibi bazı hadîsleri izah ederken yaşanmış değişik örnekler sunmaktadır.

Ebu Cafer'den rivayet edildiğine göre, Habib Ebu Muhammed para kiralama tüccarıydı. Bir gün çocukların oyun oynadığı bir yerden geçerken çocuklar kendi aralarında onun hakkında konuşmaya başlar ve "aa işte faiz yiyen adam diye" bağırırılar. O da bundan etkilenir ve başını eğerek oradan uzaklaşır. Arkasından, "Ya Rab sırrımı çocuklara ifşa ettirdin" der. Bu olaydan sonra yaptığından vazgeçer, bütün parasını geri toplar ve şöyle der: "Allah'ım ben senin esirimim. Ben kendimi bu paramla azat etmek üzere kendimi senden satın almak istiyorum, beni azat et". Sabah olunca malının hepsini sadaka olarak verir ve ibadete koyulur. Zaman geçer. Bir gün işi icabı önceden geçmiş olduğu o çocukların yanından tekrar geçer. Bu defa çocuklar onu görünce birbirlerine, "sessiz olun abid olan Habib geliyor" derler. Bunun üzerine ağlamaya başlar ve şöyle seslenir: "Ey Rabbim, sen bazen yerer bazen de översin. Bunların hepsi sendendir" der⁷⁰².

Örnek 2:

İbn Receb Buhârî'nin tahriç ettiği Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Allah buyuruyor: Kim benim bir velime düşmanlık yaparsa, şüphesiz ben ona harp ilan ederim. Benim kulum kendisine farz kıldığım şeyden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaşırsa, ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Eğer benden isterse mutlaka veririm. Bana sığınırorsa muhakkak onu korurum"⁷⁰³.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken değişik örnekler sunmaktadır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

a. Sıla b. Eşyem adında birisi bir seriyyeye katılmış ve üzerinde yükü olduğu halde katırı onu bırakıp kaçmıştır. Arkadaşları yollarına devam etmişler, fakat o bir tarafa çekilerek namaza durmuştur. Namazında, "Allah'ım ben sana yöneliyorum, benim katırımı,

⁷⁰² İbn Receb, a.g.e., I, 411.

⁷⁰³ Buhârî, Rikâk, 38; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 330.

üzerinde eşyalarımı beraber bana döndür" diyerek ihtiyacını Allah'a arz eder. Bunun üzerine bir de bakar ki, katırı, üzerinde yüküyle gelir ve onun yanına çöküverir⁷⁰⁴.

b. Muhammed b. el-Munkedir bir gazvede bulunmaktaydı. Arkadaşlarından birisi ona şöyle der. Benim canım yaş peynir istedi. İbnu'l-Munkedir, "Allah'tan isteyin Allah sizi yedirir, O her şeye kadirdir" der. Arkadaşları dua ederler, az bir zaman geçer bir de bakarlar ki, yol üzerinde içerisinde yığınla yaş peynir bulunan bohça terkedilmiş halde bulunmaktadır. Bazıları "keşke bal da olsaydı" derler. İbnu'l-Munkedir onlara "size bu peyniri yediren, size bal yedirmeye de kadirdir" der ve Allah'tan istemelerini O'na dua etmelerini söyler. Bu kişiler azınlıktı, dua ettiler, yollarına devam ederlerken yol üzerinde içerisinde bal bulunan bir kap bulurlar ve bineklerinden inip onu yerler⁷⁰⁵.

c. Ebu Muhammed Habîb el Ucmî duası kabul edilen birisiydi. Bir defasında, kendisine halinden dolayı çok üzüldüğü, başı kel olan bir çocuğun saçlarının çıkması için dua etti. Bir taraftan çocuğun başını okşarken bir taraftan da ağlıyordu. Duasını bitirince birden o çocuğun başında insanların gıpta edeceği en güzel saçlardan, simsiyah saç çıkmıştı. Bunun gibi pek çok yaşanmış örnekleri arka arkaya sıralamaya devam eder⁷⁰⁶.

İbn Receb, naklettiği bu örnek olaylarla hadîsin vakiyaya uygunluk arz ettiğini de ortaya koymuş olmaktadır.

2216. Hadîsleri İsrailî Haberlerle İzah Etmesi

İbn Receb kitabında israilî haberlere yer vermektedir. Bazen bizzat kendi ifadesinde "israilîyatta geçtiği üzere" diyerek sözüne başlar ve bunu şerhinde kullanır. Biz bunu değişik örneklerle izah edelim.

Örnek 1:

Müslim'in Ebu Zer'den rivayet ettiği hadîs-i kudsîde, Allah Teala: "... ey kullarım, sizden hidayet etmediğim herkes sapıtmıştır, benden hidayet dileyin size hidayet vereyim. Ey kullarım, sizden yedirdiklerim dışında herkes açtır, benden yemek isteyin, size yemek

⁷⁰⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 352.

⁷⁰⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 352.

⁷⁰⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 352-356; Ayrıca bkz. I, 468, 468, 471, 472, 474, 495.

vereyim. Ey kullarım, sizden giydirmedığım herkes çıplaktır, benden sizi giydirmemi isteyin, sizi giydireyim. Ey kullarım, siz gece ve gündüz hata ediyorsunuz, ben bütün günahları bağışlarım. Benden af dileyin, sizi bağışlayayım" buyurur⁷⁰⁷.

İbn Receb, hadîsin bu bölümünü açıklarken selefin, bütün ihtiyaçlarını hatta, hamurlarındaki tuzu, koyunlarının alafını dahi namazlarda Allah'tan istediklerinden bahseder.

Bunun ardından da "israiliyatta geçtiği üzere" diyerek Musa (a.s.)'dan şöyle bir nakilde bulunur. Hz. Musa, "Ya Rab! Muhakkak ki, sen benim dünyadaki ihtiyacımı giderensin. Ben senden istemeye utanıyorum" demiş. Allah Teala Musa'ya, "Atının alafı, hamurunun tuzu dahi olsa onu benden iste!" buyurmuştur⁷⁰⁸.

Örnek 2:

İbn Receb dua konusundaki hadîsi açıklarken, bazı israilî olaylarda geçtiği üzere diyerek şöyle nakletmektedir: Alahu Taela; "Benden başkasından mı olayları bekliyorlar, oysa olaylar benim elimle olur, ben hay ve kayyum olanım. Benden başkasının kapısı gece boyu çalınıyor ve ondan ricada bulunuluyor. Hazineserin anahtarı benim elimdedir. Benden isteyene kapım açıktır. Kim benden ümit bekledi de onu yapmadım. Kim benden büyük bir şey talep etti de yapmadım. Kim benim kapımı çaldı da açmadım. Ben dileklerin gayesiyim. Benim dışımda dilekler nasıl gerçekleşir? Ben cimri miyim ki, kulum beni cimri addetsin. Dünya, ahiret, cömertlik, fazilet bunların hepsi bendedir. Beni umanları, beni ummaktan kimse engelleyemez. Bütün yer ve göktekileri toplasam, sonra hepsine verdiğimi, onlardan her bir tanesine versem, onların her birisinin arzularını yerine getirsem, zerre kadar mülkümünden bir şey eksilmez. Benim ayakta tuttuğum, var ettiğim bir mülk nasıl eksilir. Ey benim rahmetimden ümit kesenler, ey ümit kesip bana isyan edip haramlarımı işleyenler..." buyurmaktadır⁷⁰⁹.

⁷⁰⁷ Müslim, Bir, 55; Ahmed b. Hanbel, V, 154; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 32.

⁷⁰⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 39.

⁷⁰⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 48.

Örnek 3:

İbn Receb aynı hadîsi şerhinde yine, "bazı israilî olaylarda bahsedildiği üzere, Allah Teala Musa (a.s.)'a: "Ey Musa benim saltanatım boyunca benden başkasından sakın korkma. Saltanatım devamlıdır, kesintiye uğramaz. Ey Musa rızkıma karşı hazinelerim dolu olduğu sürece sakın fazla ihtimam gösterme. Benim hazinelerim her zaman doludur, hiç boşalmaz. Ey Musa beni sana yakın hissettikçe başkasına yaklaşma. Beni ne zaman istersen yanında bulursun. Ey Musa benim cezamdan sırat köprüsünden cennete geçene kadar emin olma, buna göre çalış" dendiğini nakleder⁷¹⁰.

Örnek 4:

İbn Mâce'nin tahric ettiği Sehl b. Sa'd es-Sa'dî'nin rivayet ettiği hadîste: Bir adam Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve şöyle dedi: "Ya Rasulullah, bana bir amel göster ki onu yaptığımda beni hem Allah sevsin, hem de insanlar sevsin." Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Dünyaya gönül verme Allah seni sevsin. İnsanların elindekine göz dikme insanlar seni sevsin"⁷¹¹.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken de israilî nakillere yer vermektedir. Bu hadîste geçen: "Dünyaya gönül verme seni Allah sevsin" bölümüyle ilgili olarak şöyle nakleder: "Seleften bazıları şöyle demişlerdir. 'Havariler İsa (a.s.)'a, ey Allah'ın ruhu, bize sadece bir amel öğret ki, Allah da bu amele karşılık bizleri sevsin' diye talepte bulununca İsa (a.s.)'da onlara; 'dünyaya tamah etmeyin Allah sizi sever' buyurmuştur"⁷¹².

Örnek 5:

İbn Receb Ebu Davut'un tahric ettiği Huza'li bir kişinin rivayeti olan, "Ey Bilal! Ezanı oku ve bizi ferahlandır"⁷¹³ hadîsini şerh ederken şöyle der: Malik b. Dînar'ın okuduğuna göre Tevrat'ta şöyle geçmektedir; "Ey Adem oğlu! benim önümde namaz kılarken ağlamaktan aciz olma. Kalbinden sana yaklaşan benim. Sen gaipten benim nurumu

⁷¹⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 51; Ayrıca bkz. II, 80, 81.

⁷¹¹ İbn Mâce, Zuhd, 1; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 174.

⁷¹² İbn Receb, a.g.e., II, 202, Başka örnekler için bkz. 22, 192, 230, 340, 345, 346, 377, 398, 408, 502, 505, 515, 517, 519, 520, 521.

⁷¹³ Ebu Dâvûd, Edeb, 35.

gördün." İbn Receb, bu alıntının ardından şöyle bir açıklama getirir: "Burada kastedilen; namaz kılana namaz içinde sunulan incelik ve ağlama duygusudur⁷¹⁴. İbn Receb, şerhi sırasında verdiği hadîsi Tevrat'tan naklettiği bu alıntıyla açıklamaya çalışmıştır.

Örnek 6:

İbn Receb kırk birinci hadîsi açıklarken şerhinde Vuheyb b. el-Verd'in Musa (a.s.)'dan şöyle naklettiğini haber verir. "Bize ulaştığına göre –Allah bilir- Musa (a.s.) şöyle buyurmuş: "Ey Rabbim, bana tavsiyede bulun" Allah Teala ona: "Sana beni tavsiye ederim" bunu ona üç kere söyledi. Üçüncü defada Allah Teala şöyle buyurdu: "Sana beni tavsiye ederim. Sana bir iş arz edilince sen bana olan muhabbetini başka şeylere tercih et. Bunu kim yapmaz ise ben onu temize çıkartmam ve ona acımam" buyurdu⁷¹⁵.

2217. Hadîsleri Açıklarken Doktorların Görüşlerine Yer Vermesi

İbn Receb'in hadîsleri açıklarken yeri geldiğinde doktorların da ifadelerine ve görüşlerine yer verdiğini, onlardan alıntılar yaptığını görmekteyiz.

Örnek 1:

Buhari ve *Müslim*'de geçen Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "İnsanların her bir eklemlerine karşılık her doğan yeni günde sadaka gerekir. İki kişi arasını düzeltmek sadakadır. Bir kimseye bineğine binmede yardımcı olmak sadakadır. Bir kimseye eşyasını bineğine taşımada yardımcı olmak sadakadır. Bir kimseye yükünü bineğine yüklemede yardımcı olmak sadakadır. Bir kimseye güzel söz söylemek sadakadır. Namaza gitmek için adım atmak yol yürümek sadakadır. Yolda karşılaştığımız insanları rahatsız eden şeyleri yoldan kaldırmamız sadakadır" buyurur⁷¹⁶.

İbn Receb bu rivayeti doktorlar açısından soruşturur ve izah eder. Konuyu doktorların ifadeleriyle şöyle aktarmaktadır: "Bazı doktorlar, küçük parçacıklar "سمسمانية" = simismaniyye" dışında insan bedeninde bulunan kemiklerin sayısını iki yüz kırk sekiz olarak söylerken, bazıları da bunu üç yüz altmış olarak söylemektedir. İki yüz altmış beş

⁷¹⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 22.

⁷¹⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 398; Ayrıca bkz, II, 515, 519.

⁷¹⁶ Buhârî, Edeb, 86; Müslim, Zekat, 56; Ahmed b. Hanbel, II, 362; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 71.

tanisinin hissedilmekte olduğunu; diğer kemiklerin ise küçük olduğundan görülemediklerini bunlara "سمسمانية = simismaniyye" denildiğini nakletmektedirler. Hadîsler doktorların bu sözünü teyit etmektedir. Hadîste geçen "السلاما = es-sülâmâ" kelimesinden belki de bu küçük kemikler kastedilmiştir⁷¹⁷.

Örnek 2:

Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin tahriç ettikleri Mıkdâm b. Mâ'dî Kerib'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu nakletmişlerdir. "Adem oğlu karnından daha şer bir kabı tıka basa doldurmamıştır. Adem oğluna vücudunu ayakta tutacak kadar yemesi yeterlidir. Şayet bunu sağlayamaz ise bu defa karnının üçte birini yemeğe, üçte birini içmeye ve diğer üçte birini de teneffüs etmeye ayırsın"⁷¹⁸.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken; bu hadîste zikredilen hususların tıpta büyük bir yerinin bulunduğuna işaret etmekte ve bu hadîs ile ilgili farklı doktorların görüşlerine yer vermektedir.

1-Dr. İbn Maseviyye bu hadîsi Ebu Hayseme'nin kitabında okuyunca şöyle demiştir: "İnsanlar bu kelimeleri kullansalar, kederlerden, hastalıklardan emin olurlar, eczacılara gerek kalmazdı. Bunu söylemekteki gaye hastalıkların hazımsızlık sebebiyle ortaya çıkmasıdır." Bazılarının dediği gibi: "Her hazımsızlık hastalıktır." İbn Receb; "bunun merfu hadîs olduğu da söylenmiştir, ancak bu sahih değildir" demektedir⁷¹⁹.

2- Arap Dr. Hâris b. Kelede şöyle demiştir: "Korunmak sağlığın başıdır. Karnı tıka basa doldurmak ise hastalıktır"⁷²⁰. Doktor devamla, "yeryüzündeki insanları öldüren de, yer yüzündeki canavarları helak eden de yemek üzerine hazmetmeden başka bir yemek yemektir" demektedir⁷²¹.

⁷¹⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 74.

⁷¹⁸ Tirmizî, Zuhd, 47; İbn Mâce, Et'ime, 50; Ahmed b. Hanbel, IV, 132; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 467.

⁷¹⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 468.

⁷²⁰ İbn Receb'e göre bunu bazıları merfu hadîs kabul etmişlerse de bu sahih değildir. Bkz. II, 468.

⁷²¹ İbn Receb, a.g.e., II, 468, 469.

İbn Receb, başka bir doktorun da eğer kabir ehline ecelinizin sebebi neydi denilmiş olsaydı onların cevabı "hazımsızlık" derlerdi diye söylediğini nakleder⁷²².

Örnek 3:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri Abdullah b. Mesud'dan rivayetle hadîste: "Doğru söyleyen ve doğruluğu tasdik olunan Rasulullah (sav) bize şöyle anlattı: 'Sizlerden her birinizin yaratılışı ana rahminde nutfe olarak kırk günde toplanır. Sonra aynen öyle (kırk günde) alâka olur. Sonra aynen öyle et parçası olur. Sonra oraya bir melek gönderilir. O na ruhu üfler. Ve şu dört kelimeyi: Rızkını, ecelini, amelini, şaki mi yoksa sa'id mi olacağını yazması emredilir. Kendinden başka ilah olmayana yemin ederim ki, sizden biri cennet ehlinin amelini işler, o hale gelir ki, kendisi ile cennet arasında bir arşın kalır. Derken yazgı onun önüne geçer, cehennem ehlinin amelini işler de cehenneme girer. Yine sizden biri cehennem ehlinin amelini işler. O hale gelir ki kendisi ile cehennem arasında bir arşın kalır. Derken yazgı onun önüne geçer. Cennet ehlinin amelini işler de cennete girer" denmektedir⁷²³.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken şöyle demektedir: "Tıp ehline göre, şayet ceninin otuz beş günde oluşumu gerçekleşecek olursa yetmiş günde hareket etmeye başlar ve iki yüz on günde de doğmuş olur ki bu da yedi aylık bir zamandır. Günleri uzayacak olursa bu durumda çocuğun oluşumu ile doğumu gecikmiş demektir. Şayet çocuğun oluşumu kırk beş günde gerçekleşecek olursa çocuk doksan günde hareket etmeye başlar. Bu durumda çocuğun doğumu da iki yüz yetmiş günde gerçekleşir ki bu da dokuz ay demektir" dediklerini nakletmektedir⁷²⁴.

2218. Hadîsleri İzahında Şiir Kullanması

İbn Receb'in hadîsleri şerh ederken şiirlere de yer verdiği görülmektedir. Bunu iki örnekle görelim.

⁷²² İbn Receb, a.g.e., II, 469.

⁷²³ Buhârî, Bedi'l-halk, 6; Müslim, Kader, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 382, 430; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 153.

⁷²⁴ İbn Receb, a.g.e., I, 164, 159.

Örnek 1:

İbn Receb kırkınıcı hadîsi açıklarken çeşitli beyitlerle şerhini zenginleştirmektedir. Verdiği beyitlerden birinde şöyle denmektedir:

Bu dünya günleri var ya! Hepsi geçicidir. Bu günler aslında bize ölümü hatırlatır.

Üzerinde düşünülecek olursa burada en şaşılacak şey, evlerin boşalmasına rağmen içinde hala yolcunun kalmasıdır"⁷²⁵.

Başka bir beyitte de:

"Muhakkak biz geçirdiğimiz günlere çok sevinmekteyiz. Oysa her geçen gün bizi ölüme yaklaştırmaktadır.

Ölmeden önce kendine çok iyi çalış. Çünkü kazanmakta, hüsrana uğramakta, çalışmakla olur"⁷²⁶.

Örnek 2:

İbn Receb kırk birinci hadîsi açıklarken de yine şiire başvurmaktadır. Şöyle der: "Geçmiş bazı alimlerin beyitlerinde geçtiği üzere;

"Rabbine isyan ediyor, birde O'nu sevdiğini iddia ediyorsun, bu durum yemin ederim kötü bir karşılaştırmadır.

Şayet senin sevgin gerçek olsa O'na itaat ederdin. Çünkü kişi sevdiğine itaat edendir"⁷²⁷.

İbn Receb'in naklettiğine göre Ruveym'e sevgiden sorulmuş o da, "her durumda muvafık olmak" demiş ve şöyle bir beyit söylemiştir.

"Sen bana öl desen başım gözüm üzerine derim. Ölüm meleği gelince ona hoş safa geldin derim" demiş"⁷²⁸.

---

⁷²⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 383.

⁷²⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 387.

⁷²⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 397.

İbn Receb kırk ikinci hadîsi açıklarken bazılarında şöyle bir beyit nakletmiştir.

"Ey büyük günah işleyen kişi, Allah'ın affı senin günahından daha büyüktür.

Büyük olan şeyler çok büyük olsa da, Allah'ın affı yanında çok küçük kalır"⁷²⁹.

Görüldüğü gibi İbn Receb şerhinde pek çok yerde şiirlere yer vermektedir⁷³⁰.

2219. Hadîsleri Şerhinde Rüyalara Yer Vermesi

İbn Receb hadîsleri şerh ederken az da olsa rüyalara da yer vermektedir. Şerhin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak ve şerhi daha canlı tutmak amacıyla olacak ki, şerh arasında bu türden nakillerine rastlamak mümkündür.

Örnek 1:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Kim Allah'a ve ahret gününe iman ediyorsa, ya hayır söylesin yahut sussun. Kim Allah'a ve ahret gününe iman ediyorsa komşusuna ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve ahret gününe iman ediyorsa misafirine ikramda bulunsun"⁷³¹.

İbn Receb bu hadîsin birinci bölümü olan: "Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, ya hayır söylesin yahut sussun" kısmını açıklarken kendi rüyasına yer vererek, "uzun bir zaman önceydi, Ömer b. Abdülaziz'i rüyamda görmüştüm" diyerek söze başlar ve devamla "konuşmanın mı, yoksa susmanın mı daha hayırlı olduğu konusunda konuştuğunu hatırladım. Zannedirim konuyu ona ben açmıştım. Konuşmasının sonucundan anladım ki, hayırla konuşmak susmaktan daha evlaydı. Konuşma esnasında Süleyman b Abdülmelik'in sözü geçmiş ve Ömer bunu ona söylemişti. Süleyman b.

⁷²⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 397.

⁷²⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 406.

⁷³⁰ Örnekler için bkz. İbn Receb, a.g.e., II, 51, 31, 23, 310, 379,383,382, 384,386,392, 397,399,406, 407, 410, 416, 418, 493, 518, 519, 520, 521, 522, I. 457, 277, 286, 63.

⁷³¹ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İmân, 48; Ebu Dâvûd, Edeb, 132; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 332.

Abdülmelik bir sözünde, "susmak aklın uyuması, konuşmak ise uyanıklılığdır demişti" şeklinde rüyasını anlatır⁷³².

rnek 2:

İbn Receb'in ellinci hadıs olan Ahmed b. Hanbel'in Abdullah b. Busr'den rivayet ettiği hadısi açıklarken bu defa başkasının grdği rüyada geçen olaylara yer verdiğini görmekteyiz.

Seleften bazıları insanları buldukları gafletten uzaklaştırmak amacıyla çarşıya pazara çıkarlar ve buralarda Allah'ı anarlardı. İki kişi bunları görünce biri diğerine, "biz de onlara katılalım" der. "Onlar gibi biz de insanların gaflette oldukları bu anda Allah'ı anıp insanların gafletten uzaklaşmasına yardımcı olalım" der. Bunun zerine bir yer seçerler ve orada Allah'ı anarlar, zikrederler. Sonra buradan ayrılırlar. Zaman geçer ve bunlardan birisi ölür. Hayatta olan rüyasında, ölen arkadaşının kendisine şöyle dediğine vakıf olur: "Allah Teala bizi sokağa çıkıp insanların gaflet içinde olduğu o anda O'nu zikretmemiz sebebiyle affetti"⁷³³.

2220. Hadısları Tanımının Usulüne Değinmesi

Vabisa b. Ma'bed'den şöyle rivayet edilmiştir: "Rasulullah'a gittim. Bana: 'Sen Birr'in ne olduğunu sormaya mı geldin?' buyurdu. 'Evet' dedim. Rasulullah (s.a.v.): 'Kalbine danış. Birr (iyilik) nefsin kendisinde huzur bulduğu, kalbin kendisinde tatmin olduğu şeydir. Günah ise, insanlar fetva verseler bile nefiste iz bırakan ve kalpte tereddüt meydana getirendir' buyurdu"⁷³⁴.

İbn Receb, yukarıdaki hadısi şerhederken ilhamın delil olup olmayacağı konusunu değerlendirir. Hadısları tanımının da konuyla alakalı olarak değerlendirilebileceğinden hareketle şöyle der: "Hadısların sıhhatinin anlaşılabilmesi için hadıs konusunda derinleşmiş tenkitçi hadıs imamlarına başvurulur. Bu alimler, hadıslarla, başkalarının sözleriyle, hadıs ravilerinin ve haber nakilcilerinin durumlarıyla yoğunlaşmış kişilerdir. Bunlar ravilerin hallerini, doğruluklarını, yalancılıklarını, ezber durumlarını ve zapt etme

⁷³² İbn Receb, a.g.e., I, 342.

⁷³³ İbn Receb, a.g.e., II, 524, Ayrıca, II, 533'de rüya rneği verilmiştir.

⁷³⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 228.

durumlarını çok iyi bilirler. Bu gibi alimlerin sarrafların, paraların sahte mi gerçek mi, halis mi karışık mı olduğunu anlamadaki maharetleri gibi hadîsi tanımada da özel yöntem ve becerileri bulunmaktadır. Usta bir sarraf cevherleri ayırt etmesiyle maharetini gösterir. Bu alimler de hadîsleri tanımadaki ustalıklarını sözlü olarak ifade edemeseler de onlara karşı gelmek için delil de kullanılamaz. Hadîs hakkında bu cemaate sorulduğunda aralarında fazla ihtilafa girmeden hadîsle ilgili hükümde icma etmeleri bunun ispatı olmaktadır."

Ebu Zur'a ve Ebu Hatîm zamanında bu konuda defalarca imtihanlar yapılmıştır. Sonunda durumun bu şekilde olduğu anlaşılmıştır. Soruyu soran kişi bu sonuç üzerine şöyle demiştir: "Şahadet ederim ki bu ilim ilhamdır."

A'meş, "İbrahim en-Neha'î'nin hadîs konusunda tam bir sarraf olduğunu, İnsanlardan işittiği hadîsleri ona arz ettiğini söylemektedir.

Amr b. Kays da hadîsle ilgilenen kişilerin dirhemleri ayırıştırın sarraflar gibi olması gerektiğine, dirhemlerde nasıl sahte ve karışık olanlar varsa, aynı şekilde hadîslerde de bu durumun bulunabileceğine dikkat çekmektedir.

Evza'î ise; "biz sarraflara parayı getirip sorduğumuz gibi, hadîs işittiğimizde hadîsleri arkadaşlara arz eder tanıdıklarını alır ve inkar ettiklerini atardık" demektedir.

Abdurrahman b. Mehdi'ye, sen bazı şeylere bu sahihtir, bazılarında da bu sabit değildir diyorsun. Bunu neye dayanarak söylüyorsun diye sorulunca şöyle demiştir: "Sen bir sarrafa gelsen ve ona parayı göstersen o da sana bu sahte değil, şu sahtedir dese, sen ona nereden öğrendin diye sorar mısın? yoksa ona teslim mi olursun?" der. Soran kişi, "teslim olurum" der. Abdurrahman b. Mehdi bunun üzerine, bu da böyledir. Hadîslerle uzun zaman haşır neşir olunca, hadîsleri tartışınca ve bu konuda maharet sahibi olunca bu şekilde olunur der⁷³⁵.

İbn Receb hadîs şerhinde yeri geldikçe ihtiyaç duyulan konuları hadîs bünyesinde değerlendirmektedir. Fıkıh bakımından bu hadîsler hakkında verilecek hüküm çok önemlidir. Herhangi bir konuda delil olacak hadîsin sahih mi zayıf mı olduğu o hükmü

⁷³⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 105-106.

direk olarak etkileyecektir. O bakımdan nasların sağlam olması fıkıh hükmü vermekten daha önemlidir.

2221. Bazı Hadîslerin Dinin Asıllarından Oluşuna İşaret Etmesi

İbn Receb'in hadîsleri açıklarken, yeri gelince hadîsin manası sebebiyle özel bir konumunun olduğunu, yine manası dolayısıyla dinde sahip olduğu değeri dile getirdiğine şahit olmaktayız. Burada hedefinin okuyucunun dikkatini bu hadîs üzerine çekmek olduğu anlaşılmaktadır. Biz bunu kitapta geçen örnekleriyle görelim.

Birinci hadîsle ilgili olarak;

"bu hadîs, dinin üzerine kurulduğu hadîslerden birisidir" demektir⁷³⁶.

İkinci hadîsle ilgili olarak;

"bu hadîs gerçekten, dinin bütün yönlerini içermektedir" demektir⁷³⁷.

Beşinci hadîsle ilgili olarak,

"bu hadîs dinin ilkelerinden büyük bir ilkedir. Görünüşte amellerin kabulünde ölçü aracı gibidir" der⁷³⁸.

On ikinci hadîsle ilgili olarak,

"bu hadîs edep bakımından büyük bir ilkedir" demektir⁷³⁹.

On dokuzuncu hadîsle ilgili olarak;

⁷³⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 61.

⁷³⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 97.

⁷³⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 176.

⁷³⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 288.

Örnek 1:

İbn Receb, Müslim'in tahrîç ettiği Ebu Zer'in rivayet ettiği yirmi dördüncü hadîsin senedini hadîsin şerhine geçmeden hemen başta sunmaktadır.

İbn Receb hadîsin senediyle ilgi olarak "Müslim, Saîd b. Abdulalviz'den o da Rebi'a b. Yezid'den o da Ebu İdris el-Havlânî'den o da Ebu Zer'den tahrîç etmiştir" der⁷⁴⁵.

Örnek 2:

İbn Receb, Müslim'in tahrîç ettiği Ebu Ya'la Şeddad b. Evs'in rivayet ettiği on yedinci hadîsin senedini, hadîsi açıklarken yine hemen başta sunmaktadır.

İbn Receb, bu senedle ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu hadîsi Buharî'nin dışında sadece Müslim, Ebu Kılâbe'den o da Ebu'l-Eş'as es-San'ânî'den o da Şeddad b. Evs'ten tahrîç etmiştir" der⁷⁴⁶.

2222. Senedde Geçen Kapalılığı Açıklaması

Bazen hadîslerin senedinde, "adamın birisi Rasulullah'a sordu" şeklinde ifadeler geçer. Bu ifadelerde geçen kişi meçhuldür. Dolayısıyla bu kişinin kimliğinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu durumda bu kişinin adı değişik rivayetlerden takip edilir ve diğer rivayetlerin katkısıyla meçhullük izale edilir.

Örnek 1:

İbn Receb, kitabında on altıncı sıradaki hadîsi izah ederken "adamın birisi Rasulullah'a 'bana vasiyet et' dedi" şeklindeki rivayet hakkında Rasulullah'a bu soruyu soran kişinin muhtemelen Ebu'd-Derda olduğunu söylemektedir. Çünkü Taberânî'nin Ebu'd-Derda'dan

---

⁷⁴⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 33.

⁷⁴⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 379.

rivayet ettiği hadîste: "Ya Rasulullah, dedim. Bana bir amel öğret de beni cennete soksun." Rasulullah, "kızma, sana cennet vardır"⁷⁴⁷ buyurdu şeklindedir.⁷⁴⁸

Ahmed b. Hanbel'in *Musned*inde Ahnef b. Kays'ın amcası Cariye b. Kudâme'den rivayetle, adamın birisi ya Rasulullah "bana kısa, akledebileceğim öz bir söz söyle" der; Rasulullah ona "kızma"⁷⁴⁹ der. Yine aynı kişiden bir başka şekildeki rivayette hadîs, "Rasulullah (s.a.v.)'e sordum..." şeklinde geçmektedir. Buradan da büyük bir ihtimalle hadîsi rivayet edenin Cariye b. Kudâme olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵⁰

Örnek 2:

Müslim'in Cabir b. Abdullah'tan rivayet ettiği hadîste bir adam Rasulullah (s.a.v.)'a şöyle sordu: "Ben farz namazları kılar, ramazan orucunu tutar, helâli helâl kabul eder, onları yaparsam, haramı da haram kabul eder ondan kaçınırsam, bunlardan fazla bir şey yapmazsam ne dersin, cennete girer miyim?" Peygamber (s.a.v.) "evet" buyurdu⁷⁵¹.

İbn Receb bu hadîs ile ilgili değişik rivayetleri şerhinde zikrederken bunların arasında Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerini de vermektedir. Bir tanesinde, yine Rasulullah'a bu şekilde soran birisine Rasulullah, "Allah'tan korun, O'na ortak koşma, namazını kıl, zekatını ver, haccını yap, ramazan orucunu tut ve bunlara ziyade yapma"⁷⁵² buyurur. İbn Receb, "burada soruyu soran sahabenin Muntefik oğullarından bir delege olduğu, isminin de Lakîl olduğu söylenmiştir" der⁷⁵³.

2223. Senedde Geçen Bir İsmi Tanıtması

İbn Receb'in hadîslerin senedinde geçen bazı ravilerle ilgili bilgi verdiğini görmekteyiz.

Örnek 1:

⁷⁴⁷ İbn Adî, el-Kâmil fi'd-duafâ, VII, 365.

⁷⁴⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 362.

⁷⁴⁹ Buhârî, Edeb, 86; Müslim, Zekat, 56.

⁷⁵⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 362.

⁷⁵¹ Müslim, İman, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 316; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 513.

⁷⁵² Ahmed b. Hanbel, III, 472.

⁷⁵³ İbn Receb, a.g.e., I, 518.

İbn Receb kitabında kırk ikinci sıradaki hadîs ile ilgili olarak; "Tirmizî bu hadîsi munferid olarak Kesîr b. Fâid tarıkından tahriç etmiş, o da Saîd b. Ubeyd'den o da Bekir b. Abdullah el-Muzenî'den şöyle dediğini iştmiştir. "Bu hadîsi bize Enes haber verdi demiş ve hadîsi nakletmiştir. Hadîs hasen ve gariptir, hadîsi sadece bu yönüyle bilmekteyiz"⁷⁵⁴.

İbn Receb ise; "bu hadîsin isnadında bir beis yoktur" dedikten sonra devamla; "Saîd b. Ubeyd ki o, el-Hunâî'dir. Ebu Hatim onun hakkında, 'şeyhtir' demiştir. İbn Hibban onu *es-Sikât* kitabında zikretmiş ve kim onun el-Hunâî olmadığını iddia ederse vehmetmiş" demiştir. Darekutnî şöyle demiştir: 'Saîd'den bu hadîsi merfu olarak sadece Kesîr b. Faïd rivayet etmiştir'. Hadîsi Selm b. Kuteybe o da Saîd b. Ubeyd'den rivayetle Enes'ten mevkuf olarak rivayet etmiştir" demektedir⁷⁵⁵.

Örnek 2:

İbn Receb, kitabında on birinci sıradaki hadîsle ilgili olarak: "Bu hadîsi Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Tirmizî, İbn Hibbân ve Hâkim, Bureyde b. Ebi Meryem'den o da Ebu'l-Havrâ'dan o da Hasan b. Ali'den tahriç etmişlerdir. Hadîs Tirmizî'ye göre sahihtir. Hadîste Ebu'l-Havrâ ismi geçmekte olup, aslında bu Ebu'l-Havrâ es-Sa'dî'dir. Çoğunluk ise onun Rebi'a b. Şeyban olduğunu söylemektedir. Nesâî ve İbn Hibbân onun ismini, sika (güvenilir) kabul ederken Ahmed b. Hanbel, Ebu'l-Havrâ'nın adının Rebi'a b. Şeyban olduğu hususunda suskun kalmış ve ikisinin de ayrı ayrı kişiler olduğu kanaatine yönelmiştir. Cüzcânî ise Ebu'l-Havrâ'nın meçhul birisi olduğunu söylemiştir" demektedir⁷⁵⁶.

Örnek 3:

İbn Receb, kitabında kırk dokuzuncu sıradaki hadîsi izah ederken senediyle ilgili olarak: "Hadîsi, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hibbân Abdullah b. Hureyre'den o da Ebu Temim el-Ceyşânî'den, o da Ömer b. el-Hattâb'dan o da Rasulullah'tan tahriç etmiştir. Müslim Ebu Temim ve Abdullah b. Hubeyre'den hadîs tahriç etmiştir. Her iki raviyi de pek çokları sıkı kabul etmiştir. Ebu Temim, Peygamberimiz

⁷⁵⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 400.

⁷⁵⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 400.

⁷⁵⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 278.

(s.a.v.) hayattayken doğmuştur. Hz. Ömer zamanında ise Medine'ye hicret etmiştir" demektedir"⁷⁵⁷.

Örnek 4:

İbn Receb, kitabında yirmi birinci sıradaki hadîsi açıklarken öncelikle senedini zikreder ve senedinde geçen Sufyan'ın kim olduğunu kısaca şöyle izah eder: "Hadîsi Müslim, Hişâm b. Urve'den o da babasından o da Sufyan'dan rivayet etmiştir" dedikten sonra Sufyan'ı tanıtır. "Sufyan: Abdullah es-Sekafî'nin oğludur, Taif'lidir, sohbeti olan birisidir, Taif'te Ömer b. Hattab'ın yanında işçi olarak çalışmıştır" der⁷⁵⁸.

2224. Muhaddislere Yönelik Eleştirileri Değerlendirmesi

İbn Receb bazen hadîsin senedini verdikten sonra ravilerini inceler. Şayet ravileri arasında birbirlerinden işitmeleri tartışma konusu olanlar var ise onlara değinir ve gerekli açıklamaları yapar.

22241. Buharî Rivayetine Yönelik Eleştirileri Zikretmesi

İbn Receb kitabında kırkıncı sıradaki hadîsin senedi hakkında açıklamada bulunurken Buharî hadîsinin senedi üzerindeki eleştiriyi söz konusu yapmaktadır. Bu sebeple hadîsin senedini vermek suretiyle şerhine başlar ve şöyle devam eder: "Buhârî bu hadîsi, Ali b. el-Medinî'den o da Muhammed b. Abdurrahman et-Tafâvî'den o da A'meş'ten o da Mücahid'den o da İbn Ömer'den tahric etmiştir. Ancak 'Mucahid bize haber verdiği'ne göre' lafzının bazılarınca sabit olmadığı söylenmiştir. Bu noktada Ali b. el-Medinî'yi eleştirmişler ve A'meş'in bu hadîsi Mucahit'ten işitmediğini söylemişlerdir. Ancak hadîsi Leys bin Ebi Süleym ondan rivayet ederken işitti ki bunu el-Akîli ve başkaları bu şekilde söylemiştir. Tirmizî'nin ise hadîsin senedini 'Leys'ten o da Mucahid'den'⁷⁵⁹ şeklinde verdiğini nakletmektedir"⁷⁶⁰.

⁷⁵⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 496.

⁷⁵⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 506.

⁷⁵⁹ Tirmizî, Zühed, 25; Ahmed b. Hanbel, II, 233.

⁷⁶⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 376-377.

22242. Müslim Rivayetine Yönelik Eleştirileri Zikretmesi

Bu bağlamda İbn Receb kitabında yirmi üçüncü sıradaki hadîsin öncelikle senedini verir. Hadîsin senedi hakkında şöyle demektedir: "Müslim bu hadîsi Yahya b. Ebi Kesîr'den o da Zeyd b. Sellam'dan o da Ebu Sellam'dan o da Ebu Malik el-Eş'arî'den o da Rasulullah'tan tahriç etmiştir, bu hadîsin senedinde geçen Yahya b. Ebu Kesîr'in Zeyd b. Sellam'dan işitmesi hususunda ihtilaf edilmiştir. Yahya b. Ma'în Yahya'nın Zeyd'den işittiğini eleştirirken Ahmed b. Hanbel bunu kabul etmiştir. Bu rivayette zaten işittiğine dair kanıt bulunmaktadır"⁷⁶¹.

İbn Receb: "Hadîsi Nesâî ve İbn Mâce'nin Muaviye b. Sellam'dan onun da kardeşi Zeyd b. Sellam'dan onun da dedesi Ebu Sellam'dan onun da Abdurrahman b. Ğanem'den onun da Ebu Malik'ten rivayet ettiğini söyleyerek fazlalık olarak senette Abdurrahman b. Ğanem'in bulunduğunu bu senedin bazı hadîs huffazlarınca tercih edilerek kabul edildiğini ve Muaviye b. Sellam, kardeşi olan Zeyd'in hadîsini, Yahya b. Ebi Kesir'den daha iyi tanıyacağını söylediğini bildirmektedir. Böyle olunca da hadîsi bir başka yönüyle Abdurrahman b. Ğanem'den o da Ebu Malik'ten rivayet etmesinin daha kuvvetli olacağı ve bu durumda Müslim rivayetinin munkatı' olacağını söyler"⁷⁶².

22243. Tirmizî'nin Hadîs Hakkında Verdiği Hükmü Eleştirmesi

İbn Receb hadîse verilen sahih veya hasen hükmünü kendince tahkik etmekte ve tespitine göre yanlış olduğunu alenen söylemektedir.

İbn Receb kitabında yirmi dokuzuncu sıradaki hadîs ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu hadîsi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce, Ma'mer'den o da Asım b. Ebu'n-Nucûd'dan o da Ebu Vâil'den o da Muaz b. Cebel'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu hadîsle ilgili olarak hadîsîn hasen ve sahih olduğunu söylemiştir" dedikten sonra, "Allah Tirmizi'ye merhamet etsin, hadîs ile ilgili söylediği iki yönden tartışma konusudur.

1- Yaş bakımından akran olsalar bile Ebu Vâil Muaz'dan hadîs almamıştır. Muaz Şam'da, Ebu Vâil ise Kufe'de bulunmaktaydı. Ahmed b. Hanbel ve diğer alimler böyle bir durumdaki ravilerin işitmelerinin gerçekleşmeyeceğini savunmaktadırlar. Ebu Hatim er-

⁷⁶¹ İbn Receb, a.g.e., II, 5.

⁷⁶² İbn Receb, a.g.e., II, 5-6.

Râzî, Ebi Vâil'in Ebu'd-Derdâ'dan hadîs işitmesi hakkında, "o Kufe'de, Ebu'd-Derda Şam'da iken ona yetişmiştir. Yani aynı dönemde bulunmuşlar ama birbirlerinden işitme gerçekleşmemiştir" demektedir. Ebu Zür'a ed-Dımaşkî'nin naklettiğine göre Ebu Vail'in Ömer'den rivayet etmesi hususu kabul görmemiştir. Muaz'dan işitmesi ise daha uzak bir ihtimal olmaktadır".

2- Hadîsi Hammâd b. Seleme Asım b. Ebu'n-Nucûd'dan o da Şehr b. Havşeb'ten o da Muaz'dan ihtisar ederek rivayet etmiştir. Dârekutnî bunun doğruya daha yakın olduğunu söylemektedir. Hadîs, üzerinde ihtilaf bulunsa da Şehr'in rivayetiyle meşhurdur".

İbn Receb bundan sonra şöyle devam eder. "Ben de diyorum ki; Şehr'in Muaz'dan rivayeti kesinlikle murseldir. Şehr'in sikalığı ve zayıflığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Ahmed b. Hanbel bu hadîsi Şehr'den o da Abdurrahman b. Ğanem'den o da Muaz'dan tahriç etmiştir. Bir başka yönüyle de Ahmed b. Hanbel bu hadîsi en-Nezzâl b. Urve'den, Meymun b. Ebu Şübeyb'den olmak üzere her ikisi de Muaz'dan tahriç etmiştir. Ne Urve ne de Meymûn Muaz'dan hadîs işitmiştir. Muaz'dan başka yollardan da rivayetler bulunmasına rağmen hepsi zayıftır"⁷⁶³.

22244. Nevevî'nin Verdiği Bilgi Veya Değerlendirmeleri Eleştirmesi

İbn Receb bazen Nevevî'nin hadîsle ilgili sahih diye verdiği hükmü doğru bulmadığını delilleriyle ortaya koymaktadır.

Örnek 1:

Dârekutnî'nin tahriç ettiği Ebi Sa'lebe el-Huşenî'nin rivayet ettiği hadîs ile ilgili olarak Nevevî; "hasen hadîstir" demiş olmasına rağmen İbn Receb, hadîste iki tane illetten söz ederek aynı görüşte olmadığını söylemektedir. İbn Receb, "bu hadîsi Mekhul, o da Ebu Sa'lebe el-Huşenî'den rivayet etmiştir. Bunda iki tane illet bulunmaktadır" demiştir.

Birinci illet, Ebu Misher ed-Dımaşkî, Ebu Nuaym el-Hâfız ve diğerlerinin de söylediği gibi Mekhûl'un Ebu Sa'lebe'den rivayeti sahih olarak gerçekleşmemiştir.

⁷⁶³ İbn Receb, a.g.e., II, 135.

İkinci illet, bu hadîsin Ebu Sa'lebe'ye ref'inde ve vakfında ihtilaf edilmiştir. Bazıları bu hadîsi bizzat Mekhûl'un sözü olarak nakletmişlerdir. Ancak Dârekutnî'ye göre ref edilmesi daha doğru ve daha meşhur olandır"⁷⁶⁴.

Örnek 2:

İbn Mâce'nin tahriç ettiği Sehl b. Sa'd es-Sâidî'nin rivayet ettiği hadîs ile ilgili olarak Nevevî, "hadîs hasendir, hadîsi İbn Mâce ve başkaları hasen isnatlarla rivayet etmişler" demiştir"⁷⁶⁵.

İbn Receb ise: "Bu hadîsi İbn Mâce'nin, Halid b. Amr el-Kureşî'den onun da Sufyan es-Sevrî'den onun da Ebi Hazm'dan onun da Sehl b Sa'd'dan tahriç ettiğini, Nevevî'nin hadîsin senedlerinin hasen olduğunu söylediğini ancak onun sözünün tartışma konusu olduğunu" belirtir. İbn Receb: "Ahmed b. Hanbel'in Halid b. el-Kureşî el-Emevî hakkında, 'münkeru'l-hadîstir' dediğini, başka bir ifadesinde, 'sika olmadığını', 'hadîsleri uzatarak rivayet ettiğini' söylediğini belirtir. İbn Maîn'in ise onun hakkında, 'hadîsi bir işe yaramaz' dediğini, bir ifadesinde ise, 'yalancı, yalan söyleyen bir kişi olduğunu, 'Şu'be'den mevzu hadîsler rivayet ettiğini' nakleder. Yine Buhârî ve Ebu Zur'a 'münkeru'l-hadîs olduğunu', Ebu Hâtim'in ise onun hakkında 'hadîsinin terk edildiğini ve zayıf olduğunu' söylediğini belirtir. Sâlih b. Muhammed ile İbn Adi onun hadîs uydurduğunu söylemişlerdir" demektedir"⁷⁶⁶.

Örnek 3:

İbn Mâce'nin tahriç ettiği Ebi Sa'idi'l-Hudrî'nin rivayet ettiği hadîs ile ilgili olarak Nevevî şöyle demektedir: "Hadîs hasendir, hadîsi İbn Mâce, Dârekutnî ve başkaları musned olarak rivayet etmiştir. İmam Mâlik ise *Muvatta*'sında hadîsi Amr b. Yahyâ'dan o da babasından o da peygamberimizden, Ebu Sa'id'i düşürmek suretiyle mursel olarak rivayet etmiştir. Hadîsin senedinin pek çok yolları bulunduğundan bazısı bazısını kuvvetlendirmektedir"⁷⁶⁷.

⁷⁶⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 150.

⁷⁶⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 174.

⁷⁶⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 174-175.

⁷⁶⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 207.

İbn Receb bu hadîs hakkında; "Ebu Sa'id hadîsini İbn Mâce tahric etmemiştir, hadîsi Dârekutnî, Hâkim ve Beyhakî, Osman b. Muhammed b. Osman b. Rebi'a'dan, o da ed-Derâverdî'den, o da Amr b. Yahyâ el-Mâzinî'den o da babasından o da Ebu Sa'id el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir" demektedir⁷⁶⁸.

Örnek 4:

İbn Receb, Nevevî'nin hasen dediği hadîsin zayıf olduğunu söyler. İbn Receb yirmi yedinci hadîste geçen ve İmam Ahmed ile Darimî'nin *Musned*'lerinde bulunan hadîsin senedi hakkında: "Hammad b. Seleme'den o da ez-Zübeyr b. Abdusselam'dan o da Eyyub b. Abdullah b. Mikrez'den o da Vabisa b. Ma'bed'den rivayet edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in başka bir rivayetinde, hadîsi Zübeyr'in Eyyub'tan işitmediği, Eyyub'un arkadaşlarından işittiği, Eyyub'u sadece gördüğü zikredilir.

İbn Receb bu hadîsle ilgili olarak; "iki durumun hadîsi zayıf kıldığından söz eder.

1. Zübeyr ile Eyyub arasında inkıta bulunmaktadır. Zübeyr hadîsi işitmediği kişilerden rivayet etmiştir.

2. Zübeyr'in kendisinin zayıf olması. Darekutnî onun hakkında 'makul olmayan munker hadîsler rivayet etmiş ve İbn Hibbân da onu zayıf kabul etmiştir' der." demektedir⁷⁶⁹.

Özet olarak: İbn Receb otuz ikinci hadîs ile ilgili olarak hadîsin senetlerini değişik rivayetleriyle ele almakta ve yaklaşık olarak beş sayfasını senetlerin hepsinin tek tek sorgulanmasına ayırmaktadır. Aynı şekilde II. 361-366. sayfalarda da otuz dokuz nolu hadîsin isnadı üzerinde uzunca sorgulama yaptığını görmekteyiz. Yine, II. 393. sayfada geçen kırk birinci hadîsle ilgili olarak Nevevî'nin hadîsin sahih ve hasen olduğunu söylemesine rağmen, İbn Receb hadîsin senedinden hareketle en son II. 394. sayfasında "diyorum ki bu hadîsi sahih olarak kabul edebilmek şu yönlerden dolayı mümkün gözükmemektedir" demekte ve delilleriyle görüşünü sunmaktadır.

⁷⁶⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 207.

⁷⁶⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 94.

2225. Ravileri Cerh ve Ta'dil Yönünden Değerlendirmesi

İbn Receb yeri geldiğinde ravilerle ilgili cerh ve ta'dil yapmış bu konuda da maharetini ortaya koymuştur. Her ne kadar kitabının ön sözünde sadece hadîsleri açıklamakla yetineceğine işaret etmiş olsa da bazen yeri gelince bu konuda derinlemesine sened tenkidi yapmış ve ravileri sorgulamıştır. Bunu iki örnekle görelim.

Örnek 1:

İbn Receb kitabında kırk birinci sıradaki hadîsi Ebu Bekir b. Asım el-İsbahânî'nin İbn Vâre'den onun da Nu'aym b. Hammad'dan onun da Abdülvahhab es-Sakâfi'den onun da bazı hocalarından Hişam yahut başkasından onun da İbn Sîrîn'den rivayet ettiğini söyledikten sonra, hadîs ile alakalı olarak: "Bu hadîsi tashih etmek pek çok yönden zordur" der. Şöyle ki:

"Birincisi; çünkü Nu'aym b. Hammâd el-Mervezî bu hadîsi rivayet etmekte tek kalmıştır. Nu'aym'ın bazı hadîs imamlarınca sika olduğu, Buhârî'nin ondan hadîs rivayet etmiş olduğu ifade edilmiştir. Hadîs imamları onun kuvvetle sünnete olan bağlılığından, arzu ve isteklerine göre hareket edenlere şiddetle karşı çıkışından dolayı hakkında güzel zanlar beslemişler, fakat onun vehmettiğini, bazı hadîsleri karıştırdığını da söylemişlerdir. Onun münker hadîsleri çokça ortaya çıkınca alimler bu defa zayıf olduğuna hükmetmişlerdir. Salih b. Muhammed'in bildirdiğine göre: Onun hakkında İbn Ma'în'e sorulunca İbn Ma'în: 'O hadîs konusunda hiçbir şey değildir, ancak sünnete uygun yaşayan birisidir' demiştir. Salih'in bildirdiğine göre, 'Nu'aym ezberden hadîs rivayet ederdi. Onun kontrol edilemeyecek kadar münker hadîsleri vardır.' Ebu Davut onun hakkında, 'Nu'aym'ın yirmiye yakın Peygamber'den naklettiği aslı olmayan hadîsi vardır' demektedir. Nesaî onun hakkında, 'zayıftır' derken, bir defasında 'sika değildir' dediği, bir defasında da, 'onun bilinen alimlerden hadîs nakletmekte çoğu kere tek kaldığını bu yönüyle de kendisiyle ihticac edilemez duruma düştüğünü' söylediği görülmektedir. Ebu Zur'a ed-Dimeskî ise onun hakkında: 'Mevsul yaptığı hadîsler alimlere göre mevkuftur' der. Yani o mevkuftur olan hadîsleri merfu olarak göstermektedir. Ebu Arûbe Harrânî onun hakkında: 'o bu davaya hıyanet etmektedir' derken Ebu Sa'îd b. Yusuf onunla ilgili olarak, 'o münker hadîsleri sikalardan rivayet etmiştir ve başkaları da onunla ilgili olarak hadîs uydurduğunu söylemişlerdir' dedikten sonra cümlesini şöyle devam ettirmektedir, 'nerede Abdülvahhab

es-Sakaffî'nin Hişam b. Hasan'ın ve İbn Sirîn'in arkadaşları ve ahbabları ki Nu'aym bu hadîste tek başına kalmıştır.' Yani bu kişilerde hadîs uydururlar ama ona destek olmamışlardır.

İkincisi; bu hadîsin Nu'aym'a isnad edilmesinde ihtilaf edilmiştir. Hadîs, ondan, o da Sakaffî'den, o da Hişam'dan rivayet edilmiştir. Hadîsi Nu'aym Sakaffî'den de rivayet etmiştir. Bu rivayette Şeyh Sakaffî tam bilinmemektedir. Hadîs Nuaym'dan, Sakaffî'den, 'bazı şeyhler bize haber verdi, Hişam yahut başkası bize haber verdi' şeklinde rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre Sakaffî, hadîsi meçhul bir şeyhten, şeyhte belli olmayan birisinden rivayet etmiş ve hadîsin senedi iyice bilinmezliğe girmiştir.

Üçüncü olarak, bu hadîsin isnadında, Ukbe b. Evs es-Sedûsî el-Basrî vardır. Onun hakkında Yakub b. Evs de denilmektedir. Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mâce, Ukbe b. Evs es-Sedûsî'ye Abdullah b. Amr'dan hadîs tahriç etmişlerdir. Abdullah b. Amr'ın senedinde ihtilafın söz konusu olduğu söylenmiştir. el-İclî, İbn Sa'îd, İbn Hibbân onu sika olarak kabul etmişlerdir. İbn Huzeyme; İbn Sîrin'in çok titizliğine rağmen ondan rivayet ettiğini söyler. İbn Abdülber ise onun meçhul olduğunu söylemektedir"⁷⁷⁰.

Görüldüğü gibi İbn Receb hadîsin senedini yeri gelince uzun uzadıya ele almakta ve senedle ilgili değerlendirmeleri hem kendisi yapmakta, hem de diğer hadîs alimlerinin ifadelerinden nakiller yapmaktadır.

Örnek 2:

İbn Receb kitabında otuz üçüncü sıradaki hadîsi açıklarken hadîsin diğer rivayetlerini sunmakta ve bu rivayetlerin senetlerini değerlendirmektedir. Yeri gelince de senette geçen kişilerden bazı ravilerle ilgili değerlendirmeleri sunarak İbn Receb şöyle devam eder:

"Tirmizî'nin Arzemî'den onun da Amr b. Şuayb'dan onun da dedesinden naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.v.): "Delil dava edenedir; yemin ise davalıya aittir" buyurmuştur. Tirmizî hadîsin senediyle ilgili olarak; "senedi tartışmalıdır" demektedir. Arzemî ise hadîsi kendi ezberi yönünden zayıf bulmaktadır.

⁷⁷⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 394-395.

Dârekutnî Müslim b. Halid ez-Zencî'den -ki bu kişide zayıflık vardır- o da İbn Cureyc'den o da Amr b. Şuayb'tan onun da babası vasıtasıyla dedesinden onun da Peygamber (s.a.v.)'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.): 'Delil dava edenedir; yemin ise kasame dışında inkar edene gerekir' buyurmuştur. Hadîs hafızları, hadîsi İbn Cureyc'den ve Amr'dan mursal olarak rivayet etmişlerdir.

Darekutnî'nin Mucahid'den onun da İbn Ömer'den onun da Rasulullah'tan naklettiği hadîste peygamberimiz Fetih günü hutbesinde, 'davalı durumunda olan kişi delil gösteremeyecek olursa evla olanın yemin yapmasıdır' buyurmuştur. Taberî'nin tahrir ettiğine göre, sened Abdullah b. Amr b. el-As'tan rivayet edilmiş bulunmaktadır. Bu senedde sıkıntı vardır. Darekutnî bu manayı bir çok zayıf yönlerle tahric etmiştir.

Haccac es-Savvâf, Umeyd b. Hallal'dan o da Zeyd b. Sabit'ten Rasulullah (s.a.v.)'ın, "herhangi birisi bir kimseden talep iddia ederse, evla olan talep edilenin yemin yapmasıdır"⁷⁷¹ hadîsini rivayet eder. Bu hadîsi Beyhakî rivayet etmiştir. İsnadı sikadır. Ancak Humeyd b. Hellal'ın Zeyd ile karşılaştıklarını zannetmiyorum" demiştir⁷⁷².

Bunların dışında İbn Receb'in bazı ravilerle ilgili olarak cerh ve ta'dil konusunda ki değerlendirmeleri şöyledir.

Ali b. Zeyd hakkında: "Bu kişi İbn Cud'an'dır. Onunla ihticac edilmez" demektir⁷⁷³.

İbn Receb, "huffaz alimler, Yahya b. Sa'id'in rivayetinin, Sa'id b. Ubeyd et-Tâî'den daha sahih olduğunu, onun rivayetini daha kabule şayan, daha çok bilinen, daha sağlam olarak kabul etmektedirler. Çünkü o Medine ehliendir. O hadîsi Kufî'lerden daha iyi bilmektedir şeklinde değerlendirmişlerdir" der⁷⁷⁴.

Taberânî'nin tahrir ettiği ve senedinde bulunan Ebu Harun el-Abdî hakkında İbn Receb, "gerçekten zayıftır" demektir⁷⁷⁵.

⁷⁷¹ Beyhakî, X, 256; Darekutnî, IV, 219.

⁷⁷² İbn Receb, a.g.e., II, 228, 229.

⁷⁷³ İbn Receb, a.g.e., I, 158.

⁷⁷⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 232.

⁷⁷⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 240.

İsmailî'nin Ebu Harun el-Abdî'den onun da Ömer'in kölesinden onun da Ömer (r.a)'dan onun da Rasulullah'tan tahrir ettiği hadîsin senedinde geçen Ebu Harun el-Abdî hakkında; "o gerçekten zayıftır" demektedir⁷⁷⁶.

Otuz beşinci hadîs ile ilgili İbn Receb, "Müslim bu hadîsi Ebu Saîd Mevla Abdullah b. Amr b. Kureyz yoluyla Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Ebu Saîd bilinmeyen bir isimdir. Bu kişiden birden fazla kişi rivayet etmiştir. İbn Hibban onu *es-Sikat* adlı eserinde sikalardan saymıştır. İbnu'l-Medinî ise onu bilinmeyenlerden saymıştır" demektedir⁷⁷⁷.

Görüldüğü gibi İbn Receb bu hadîsin değişik rivayetlerini ele almakta ve senedlerde dikkat çeken sıkıntıları ortaya koymaktadır⁷⁷⁸.

İbn Receb, cerh ve tadil konusunda bazen doğrudan kendisi raviler hakkında konuşmaktadır⁷⁷⁹. Bazen de başkalarından nakiller yaparak raviler hakkında hüküm bildirmektedir⁷⁸⁰.

2226. Hadîslerin Sıhhatine Yönelik Değerlendirme İfadeleri

İbn Receb kitabının giriş bölümünde her ne kadar hadîsleri şerh etmekle yetinip anlaşılmasını sağlamayı amaç edindiğini söylese de yaptığım araştırma sonucunda şerhte verdiği yüz civarında hadîs hakkında tenkit ve eleştiri yapmıştır.

İbn Receb, hadîslerle ilgili olarak gerek senedleri hakkında, gerekse metinleri hakkında hadîsin sahih, hasen, zayıf veya mevzu olduğu konusuna değinmektedir.

Senedlerle ilgili olarak bu bağlamda kullandığı farklı ifadeler bulunmaktadır.

Biz bu eleştirilerde İbn Receb'in kullandığı üslubu anlamak ve bu eleştiriler hakkında bilgi sahibi olabilmek için eleştirilerin önce Arapça metnini, sonra Türkçe tercümesini vermek suretiyle konuyu izaha çalışacağız.

⁷⁷⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 244.

⁷⁷⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 257.

⁷⁷⁸ Örnekler için bkz. İbn Receb, a.g.e., II, 284, 331, 332, 377, 376, 394, 400, 446.

⁷⁷⁹ Örnekler için bkz. İbn Receb, a.g.e., I, 107, 161, 233, 258, 287, 361, 395, 507, II, 5.

⁷⁸⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 361, I, 150, 396.

Bunun isnadı zayıftır⁷⁸¹. ألا ان اسناده ضعيف

Bu hadîsin sıhhatinde şüphe vardır⁷⁸². وفي هذا الحديث نظر

İbn Merdeveyh onu zayıf bir senedle tahrir etti⁷⁸³. وخرج ابن مردويه باسناد فيه ضعف

Belkide mevkuftur⁷⁸⁴. ولعله موقوف

Taberanî onu zayıf bir senedle nakletti⁷⁸⁵. وخرج الطبراني باسناد فيه ضعف

Musned'de zayıf isnadla geçmektedir⁷⁸⁶. وفي المسند باسناد ضعيف

Firyabî onu şüpheli bir isnadla rivayet etti⁷⁸⁷. وخرج الفريابي باسناد فيه نظر

Bu rivayet hatalıdır⁷⁸⁸. وهذه الرواية غلط

Bu, Peygamber'den çeşitli zayıf yollarla rivayet edilmiştir⁷⁸⁹. Bu, وقد روي هذا عن النبي من وجوه فيها ضعف

Bezzar'ın tahrir ettiği isnadda şüphe vardır⁷⁹⁰. وفي مسند البزار باسناد فيه نظر

İbn Ebu'd-Dünya'nin tahrir ettiği isnadda şüphe vardır⁷⁹¹. أيضا وروى ابن ابي الدنيا باسناد فيه ضعف

Haraitî onu şüpheli bir senedle tahrir etti⁷⁹². وروى الحرانطي باسناد فيه نظر

⁷⁸¹ İbn Receb, a.g.e., II, 33.

⁷⁸² İbn Receb, a.g.e., II, 35.

⁷⁸³ İbn Receb, a.g.e., II, 59.

⁷⁸⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 59.

⁷⁸⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 60.

⁷⁸⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 65.

⁷⁸⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 70.

⁷⁸⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 75.

⁷⁸⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 50.

⁷⁹⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 51.

⁷⁹¹ İbn Receb, a.g.e., II, 78.

⁷⁹² İbn Receb, a.g.e., II, 79.

Bu ceyyid senedir⁷⁹³. وهذا ايضا اسناد جيد

Taberanî ve başkaları zayıf senedle tahriç etmişlerdir⁷⁹⁴. وخرج الطبراني وغيره باسناد ضعيف

İsnadı و اسناده قد قيل انه علي شرط مسلم لأنه خرج بهذا الاسناد بعينه حديثا لكن هذا الحديث معلول söylendiğine göre Müslim şartı üzeredir. Çünkü Müslim aynen bu senedle hadîsi rivayet etmiştir. Ancak bu hadîs illetlidir⁷⁹⁵.

Bu hadîste illetli hadîstir⁷⁹⁶. وهذا الحديث معلول أيضا

Bu rivayet hatalıdır⁷⁹⁷. وهذه الرواية غلط

Bu hadîsin Muaz'dan başka sahabiden nakledilen Bu hadîsin Muaz'dan başka sahabiden nakledilen tarikleri de vardır, ancak hepsi zayıftır⁷⁹⁸. وله طرق أخرى عن معاذ كلها ضعيف

Taberani onu şüpheli bir senedle tahriç etmiştir⁷⁹⁹. وخرج الطبراني باسناد فيه نظر

Bu hadîs değişik yollardan merfu olarak rivayet edilmiş Bu hadîs değişik yollardan merfu olarak rivayet edilmiş olmakla beraber şüphelidir⁸⁰⁰. وروى ذلك مرفوعا من وجوه فيها نظر

Bezzar bu hadîsi zayıf isnadla rivayet etmiştir⁸⁰¹. وخرجه البزار باسناد ضعيف

Ebu Nuaym bu hadîsi merfu rivayet etmiş ancak Ebu Nuaym bu hadîsi merfu rivayet etmiş ancak mevkuf olanı daha sahihtir⁸⁰². وخرجه أبو نعيم عنه مرفوعا والموقوف أصح

Ancak isnadı zayıftır⁸⁰³. ولكن اسناده ضعيف

⁷⁹³ İbn Receb, a.g.e., II, 95.

⁷⁹⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 95.

⁷⁹⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 105.

⁷⁹⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 105.

⁷⁹⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 110.

⁷⁹⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 135.

⁷⁹⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 139.

⁸⁰⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 141.

⁸⁰¹ İbn Receb, a.g.e., II, 142.

⁸⁰² İbn Receb, a.g.e., II, 142.

⁸⁰³ İbn Receb, a.g.e., II, 151.

وروي عن الحسن مرسلًا Hasan'dan mursal olarak rivayet edilmiştir⁸⁰⁴.

وخرج ابن عدي من حديث ابن عمر مرفوعاً وضعف أسناده
olarak rivayet etmiş senedine zayıf demiştir⁸⁰⁵.

وخطأ في أسناده Senedinde hata etmiştir⁸⁰⁶.

وخرج الطبراني معناه من حديث ميمونة وأسناده جيد لكنه غريب جداً
Taberani bu hadîsin manasını Meymune'den tahriç etmiştir, isnadı ceyyiddir, fakat hadîs gariptir⁸⁰⁷.

و في ذلك نظر Bunda şüphe vardır⁸⁰⁸.

و هذا مرسل Bu mursal hadîstir⁸⁰⁹.

وقول علي خريجه ابن أبي الدنيا عنه بأسناد فيه نظر
Ali'nin bu sözünü İbn Ebu'd-Dünya şüpheli bir isnadla tahriç etmiştir⁸¹⁰.

وخرج الترمذي بأسناد فيه ضعف Tirmizî onu zayıf bir isnadla nakletmiştir⁸¹¹.

وفي أسناده كلام Bu hadîsin senedi hakkında tenkit vardır⁸¹².

جاء من وجوه متعددة ضعيفة Zayıf olarak değişik yollardan gelmiştir⁸¹³.

وفي أسناده نظر Senedinde sıkıntı vardır⁸¹⁴.

وهذا غريب و أسناده منقطع Bu garip hadîstir ve senedi munkatı'dır⁸¹⁵.

⁸⁰⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 152.

⁸⁰⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 152.

⁸⁰⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 152.

⁸⁰⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 168.

⁸⁰⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 174.

⁸⁰⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 185.

⁸¹⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 194.

⁸¹¹ İbn Receb, a.g.e., II, 211.

⁸¹² İbn Receb, a.g.e., II, 229.

⁸¹³ İbn Receb, a.g.e., II, 229.

⁸¹⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 234.

وهذا الاسناد منقطع Bu sened munkatı'dır⁸¹⁶.

Mechül birinin bulunduğu senedle rivayet edilmiştir⁸¹⁷.

وقد روى معناه من وجوه اخر كلها فيها ضعف Hadîsin manası değişik yollardan rivayet edilmiştir. Hepsinde zayıflık vardır⁸¹⁸.

وهذا مرسل Bu mursal hadîstir⁸¹⁹.

و في المسند باسناد فيه نظر Musnette şüpheli bir senedle rivayet edilmiştir⁸²⁰.

في كلا الاسنادين ضعف Her iki isnadda da zayıflık vardır⁸²¹.

و لكن اسندهما لا يصح Ancak isnatları sahih değildir⁸²².

و في صحته نظر Sihhati konusunda sıkıntı vardır⁸²³.

و هو ضعيف أيضا Bu sened de zayıftır⁸²⁴.

و هذا اسناد جيد و هو غريب جدا Bu isnad ceyyid ve gerçekten gariptir⁸²⁵.

وخرجه ابن ابي الدنيا و الطبراني مرفوعا من جوه ضعيفة Taberani ve Ebu'd-Dünya zayıf yollardan merfu olarak rivayet etmişlerdir⁸²⁶.

و هذا اسناد صحيح في ظاهر الأمر Bu isnad görünüşte sahihtir⁸²⁷.

---

⁸¹⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 244.

⁸¹⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 244.

⁸¹⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 250.

⁸¹⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 251.

⁸¹⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 305.

⁸²⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 313.

⁸²¹ İbn Receb, a.g.e., II, 315.

⁸²² İbn Receb, a.g.e., II, 317.

⁸²³ İbn Receb, a.g.e., II, 325.

⁸²⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 332.

⁸²⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 333.

⁸²⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 359.

Bu isnadda bir beis yoktur⁸²⁸. و اسناده لا بأس به

Bu söz doğru değildir⁸²⁹. ولا يصح هذا القول

Bu hadîsin isnadı hakkında tenkit vardır⁸³⁰. وفي اسناد الحديث مقال

O ikisinde de zayıflık vardır⁸³¹. وفيهما ضعف أيضا

Ata'dan başka iki yoldan da zayıf olarak rivayet edilmiştir⁸³². وقد روى عن عطاء من وجهين آخرين ضعيفين

İsnadında tanınmayan kişi vardır⁸³³. و في اسناده من لا يعرف

İsnadında hali bilinmeyen vardır⁸³⁴. و لكن في اسناده من لا يعرف حاله

Bundan başka sahih tariki bulunmamaktadır⁸³⁵. و ليس له طريق تصح غير هذه الطريقة

Munkatî isnadla rivayet edilmiştir⁸³⁶. و روي فيه باسناد منقطع

Mevkuf olanı daha sahihtir⁸³⁷. و المقوف اصح

Bu sahih olandır⁸³⁸. و هذا هو الصحيح

Bu rivayette İmran el-Kattan sened ve metin yönünden hata etmiştir⁸³⁹. و لكن هذه الرواية أخطأ فيها عمران القطان اسنادا و متنا

⁸²⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 361.

⁸²⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 400.

⁸²⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 401.

⁸³⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 448.

⁸³¹ İbn Receb, a.g.e., II, 448.

⁸³² İbn Receb, a.g.e., II, 481.

⁸³³ İbn Receb, a.g.e., II, 485.

⁸³⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 496.

⁸³⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 60.

⁸³⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 71.

⁸³⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 100.

⁸³⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 189.

وخرجه الامام أحمد باسناد فيه جهالة وخرجه الامام أحمد باسناد فيه جهالة
senedde onu tahriç etmiştir⁸⁴⁰.

وروي عنه مرفوعا و لا يصح رفعه وروي عنه مرفوعا و لا يصح رفعه
olarak rivayeti sahih değildir⁸⁴¹.

و قد تكلم في اسانيدھا و قد تكلم في اسانيدھا و قد تكلم في اسانيدھا
Bunun senedleri üzerinde aleyhte konuşulmuştur⁸⁴².

و قد وردت في ذلك أحاديث في أسانيدھا مقال و قد وردت في ذلك أحاديث في أسانيدھا مقال
edilmiştir⁸⁴³.

و هذا مرسل ضعيف قد ضعفه الامام أحمد و هذا مرسل ضعيف قد ضعفه الامام أحمد
etmiştir⁸⁴⁴.

و اعلم أن من هذه الأحاديث المذكورة ما لا يصح و لا يعرف به قائل و اعلم أن من هذه الأحاديث المذكورة ما لا يصح و لا يعرف به قائل
olmayan ve söyleyeni belli olmayanlar vardır⁸⁴⁵.

وخرج العقيلي من حديث ابن عمر مرفوعا باسناد ضعيف وخرج العقيلي من حديث ابن عمر مرفوعا باسناد ضعيف
isnadla tahriç etmiştir⁸⁴⁶.

ولا تخلو كلها من مقال و لا تخلو كلها من مقال و لا تخلو كلها من مقال
Hadîslerin her birisi tenkitten uzak değildir⁸⁴⁷.

وخرج الخرائطي و غيره باسناد ضعيف وخرج الخرائطي و غيره باسناد ضعيف
Haraiti ve başkaları zayıf senedle tahriç etmişlerdir⁸⁴⁸.

و رفع هذا الكلام منكر و رفع هذا الكلام منكر و رفع هذا الكلام منكر
Bu sözün merfu olarak rivayet edilmesi münkerdir⁸⁴⁹.

⁸³⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 233.

⁸⁴⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 279.

⁸⁴¹ İbn Receb, a.g.e., I, 315.

⁸⁴² İbn Receb, a.g.e., I, 315.

⁸⁴³ İbn Receb, a.g.e., I, 316.

⁸⁴⁴ İbn Receb, a.g.e., I, 317.

⁸⁴⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 325.

⁸⁴⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 339.

⁸⁴⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 347.

⁸⁴⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 350.

⁸⁴⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 351.

و ما روي عن ابن عباس مما يخالف ذلك فلا يصح اسناده
edilenin isnadı sahih değildir⁸⁵⁰.

و هذا غريب منكر Bu münker garip bir hadîstir⁸⁵¹.

و روي مرفوعا من وجوه لا تصح Sahih olmayan yollarla merfu olarak rivayet edilmiştir⁸⁵².

أن اسانيد الحديث كلها لينة Hadîsin bütün senedleri leyyindir⁸⁵³.

و يروي هذا مرفوعا من حديث جابر باسناد ضعيف Bu hadîs Cabir'den zayıf bir senedle rivayet edilmiştir⁸⁵⁴.

و روي ذلك مسندا من وجوه أخر ضعيفة Başka zayıf yollardan musned olarak rivayet edilmiştir⁸⁵⁵.

223. Muhteva Açısından

2231. Hadîslerdeki Müşkilleri Açıklaması

Hadîslerde görülen müşkilin izahı her şerhde görülen bir husustur. Gerçekten hadîslerde geçen bir kavramın veya cümlenin manası bazen problem arz etmektedir. Şarih bu problemi izale etmeye çalışır. İbn Receb de yeri geldikçe hadîslerde gördüğü müşkil halleri gidermeye çalışmıştır. Buna şu örnekleri verebiliriz:

Örnek 1:

Müslim'in Ebu Zer'den tahrîç ettiği bir hadîs-i kutsîde Allah Teala: "Ey kullarım, ben zulmü kendime haram kıldım, sizin aranızda da zulmü haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyiniz" buyurmaktadır⁸⁵⁶. Hadîs-i kutsînin bu bölümünde; Allah'ın hiçbir şekilde

⁸⁵⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 377.

⁸⁵¹ İbn Receb, a.g.e., I, 425.

⁸⁵² İbn Receb, a.g.e., I, 436.

⁸⁵³ İbn Receb, a.g.e., I, 462.

⁸⁵⁴ İbn Receb, a.g.e., I, 489.

⁸⁵⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 523.

⁸⁵⁶ Müslim, Bir, 55; , krş. İbn Receb, a.g.e., II, 32.

zülüm yapmayacağı vurgulanmaktadır. Başka rivayetlerde buna aykırı gibi görünen ifade olduğu görülmektedir.

Ebu Davud ve *İbn Mâce*'de geçen, Ubey b. Ka'b'ın rivayet ettiği hadîste; "Allah Teala yer ve gök yüzünde bulunanlara azap etse, O bu azabı yapar ve onlara zülüm yapmış olmaz, şayet onlara merhamet etse, Allah Teala'nın onlara merhameti, onların işledikleri amellerden daha hayırlı olur"⁸⁵⁷ buyurulmaktadır.

İbn Receb, ilmiyle meşhur birisi olmayan Vehb b. Halid sebebiyle öncelikle bu hadîste şüphe bulunduğu dikkat çeker. Ayrıca hadîsten şunu anlamının muhtemel olduğunu bildirir: "Allah Teala kullarına zulüm yapmak istese, onlara azap edeceği şekilde kaderler takdir ederdi. Böylece kullar kaderlerini işler, Allah Teala da kullarına zulüm yapmış olmazdı. Allah Teala'nın kullarının fiillerini yaratması ve kulların işledikleri fiillerde zulüm bulunması, Allah Teala'nın zulümle vasıflandırılmasını gerektirmez. Bunun gibi, kulların kötü işler yapmaları sonucunda bu işleri, Allah'ın yaratmış ve takdir etmiş olmasıyla da Allah Teala kulların fiilleriyle vasıflandırılmaz. O, sadece kendi fiilleriyle vasıflandırılır. Kullarının yaptıkları onun yaratması ve onun işleviyle gerçekleşir. O bunlardan hiçbir şeyle vasıflandırılmaz. O ancak kendisinin işlediği ve yaptıklarıyla vasıflandırılır"⁸⁵⁸.

Görüldüğü gibi iki hadîs arasında bir işkal bulunmaktadır. Allah Teala, kullarına zülüm yapmaz denirken, diğer hadîste kullarına zulüm yapsa O bunu yapar ve kullarına zulüm yapmış olmaz denilmektedir. İbn Receb'e göre; Allah'ın kullarının fiillerini yaratması ile kullarının zülüm işlemelerinin ayrı ayrı şeyler olduğunu ve ayrıca Vehb b. Halid sebebiyle bu hadîste şüphenin bulunduğunu söyler. Böylece işkâlı gidermiş olur.

Örnek 2:

Sahihayn'de bulunan bir hadîste Talha bin Ubeydullah'tan rivayet edildiğine göre: Saçı dağınık bir bedevi Rasulullah (s.a.v.)'e geldi ve şöyle dedi: "Ya Rasulullah, Allah bana namazdan neyi farz kıldı? bana haber ver." Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Nafile kılman dışında beş vakit namazı.' Bedevi dedi ki: 'Allah bana oruçtan neyi farz kıldı? bana

⁸⁵⁷ Ebu Dâvud, Sunne, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 10; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 35.

⁸⁵⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 35-36.

haber ver,' Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Nafile tutman dışında Ramazan ayı orucunu.' Bedevi dedi ki: 'Allah zekatta bana neyi farz kıldı? Rasulullah (s.a.v.) ona: 'İslam'ın şeriatlarını' diye haber verdi. Bedevi dedi ki: 'Sana hak ile ikramda bulunana yemin ederim ki hiçbir nafile yapmam, Allah'ın bana farz kıldığı şeylerden de hiç birini eksik yapmam.' Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Doğru söylediye kurtuldu, veya doğru söylediye cennete girdi"⁸⁵⁹. Sahihi Müslim'de Enes (r.a.)'den bir rivayette ise: "Bedevi bir Arap Rasulullah (s.a.v.)'e sordu... hadîsi zikretti ve şu ziyadeyi yaptı: "Gücü yetene beyti haccetmektir." Bedevi dedi ki: "Seni hak ile gönderene yemin olsun ki bunlardan fazla da yapmam, noksan da yapmam". Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylediye onlar onu cennete girdirecektir"⁸⁶⁰.

İbn Receb bu hadîsi şerhinde, cennete girmek için sadece yapılacak fiillerin dile getirildiğini, bunlara başka ilavelerin olup olmayacağını dile getirilmediğini burada bu manada işkalin bulunduğunu vurgulayarak, şöyle bir açıklamayla işkalin gidermektedir:

"Bedevinin sualinden kastı, farz namazlar, farz olan zekat, ramazan orucu ve farz olan haccın dışında başka nafile ibadet yapmamaktır. Yoksa bunlar dışında, İslam'ın diğer gereklerini ve vaciplerini yerine getirmeyeceğini kastetmemektedir. Bu hadîslerde haramlardan kaçınmanın gereğine değinilmemiştir. Çünkü Rasulullah (s.a.v.)'e soruyu soran, sorusuyla sadece, sahibini cennete sokacak amelleri sormuştur"⁸⁶¹.

İbn Receb şerhinde başka bir bölümde şöyle demektedir: "Cennete girmek için bu amelleri yapmak gerekli ve zorunludur. Ancak bunun yanında haramlar da cennete girmeye engel olacak fiillerdir, bunlardan kaçınmak da mutlaka zorunludur"⁸⁶². Bunu rivayet ettiği bir hadîsle izah eder: "Adamın birisi Rasulullah (s.a.v.)'e gelir ve ey Allah'ın Rasulu! Allah'tan başka ilah olmadığına, senin Allah'ın Rasulu olduğuna şahadet ettim. Beş vakit namazımı kıldım. Malımın zekatını verdim. Ramazan orucumu tuttum deyince, Rasulullah (s.a.v.), 'anne ve babasına âsi olmadığı sürece kim bu şekilde yaşar ve ölürse o

---

⁸⁵⁹ Buhârî, Zekat, 1.

⁸⁶⁰ Müslim, İman, 10.

⁸⁶¹ İbn Receb, a.g.e., I, 517.

⁸⁶² İbn Receb, a.g.e., I, 518.

kıyamet gününde peygamberler, nebiler, siddıklar ve şehitlerle –ellerini birleştirerek-böylece beraberdir" buyurmuştur⁸⁶³.

Görüldüğü gibi, burada cennete girmek sadece ibadetleri yapmakla sınırlı tutulmamış, bunun yanında anne ve babaya âsi olmamak da ilave şart olarak zikredilmiştir. Cennete girebilmek için amel yapmak gerektiği gibi, aynı zamanda yasaklardan da kaçınmak gerekmektedir.

Örnek 3:

Müslim'in tahriç ettiği Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadîste şöyle geçmektedir: "...Sonra peygamber (s.a.v.) uzun yolculuğa katlanan, saçları birbirine karışan, toz toprak içinde kalan, bu haliyle ellerini gökyüzüne açan ve Ya Rab! Ya Rab! diye yalvaran birini hatırlattı. Halbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır. Haramla beslenmiştir. Bunun duası nasıl kabul olunur?"⁸⁶⁴. İbn Receb hadîsinin bu kısmını şerh ederken şöyle demektedir: "İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.): 'Allah Teala, vücudunda haram bulunan kişinin namazını kabul etmez' buyurmaktadır"⁸⁶⁵.

Alimler haram malla hac yapanın haccının kabul olup olmayacağı, haram elbiseyle namaz kılanın namazının kabul olup olmayacağı, yani haccının ve namazının farzietinin yerine gelip gelmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu konuda hadîsler harama bulaşmanın amellerinin kabul olamayacağına delalet etmektedir.

Fakat kabulden maksat; amelden razı olmak, failin övülmesi ve melekler arasında övgüyle söz edilmesidir. Aynı zamanda sevap ve mükafata kavuşmak da murad edilmiş olabileceği gibi, zimmetten farzın düşmesi de kastedilmiş olabilir. Eğer murad edilen, birinci ve ikinci manadaki kabul ise, bu durum farz bir görevin onun zimmetinden düşmesine engel değildir. Efendisinden kaçan kölenin, kocası kendisine kızan kadının, kahine gelenin ve içki içenin namazının kırk gün kabul edilmeyeceği gibi, Allah en iyisini

⁸⁶³ Ahmed b. Hanbel, IV, 231; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 518.

⁸⁶⁴ Müslim, Zekât, 65; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 258.

⁸⁶⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 262.

bilir- birinci ve ikinci mana ile anlaşılan ibadet manasının kabulünün reddi murad edildiği anlaşılması gerekir.

İbn Receb devamla: 'Allah kendisinden korunanlardan amelleri kabul eder'⁸⁶⁶ ayetini zikreder ve selefin, bu ayetten dolayı şiddetle amellerinin kabul olmayacağı sıkıntısını yaşadıklarını bildirir"⁸⁶⁷.

Haram konusunu İbn Receb şerhinde uzun uzadıya açıklamaya devam eder⁸⁶⁸.

Görüldüğü gibi, amellerin haram yiyenden kabul olmaması, başlı başına bir müşkildir. Ancak, amellerin maksat yönünden değerlendirilmesi yapılıncaya, amellerin karşılığında beklenen mükafatların aslında gerçekleşmeyeceği burada murat edilmiştir. Amellerin zimmetten düşmemeleri murat edilmemiştir. İbn Receb'in bu yaklaşımıyla beraber işkal, böylece ortadan kalkmış bulunmaktadır.

2231. Hadîslerdeki İhtilafları Gidermesi

İbn Receb hadîslerdeki ihtilaflara yeri geldiğinde değinmektedir. Zaten kitapta verilen hadîsler seçme olduklarından ihtilaf konuları fazla bulunmamaktadır. Bununla birlikte hadîslerin şerhi sırasında rivayetlerin farklı şekillerde aktarılmış olmaları sebebiyle oluşan takdim ve tehirler ile farklı rivayetler bulunabilmektedir. İbn Receb şerhinde bu gibi farklı rivayetler arasında bulunan ihtilafları gidermeye çalışmaktadır

Örnek 1:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri İbn Mes'ud'un riayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.); "Sizlerden her birinizin yaratılışı ana rahminde nutfe olarak kırk günde toplanır. Sonra aynen öyle (kırk günde) alâka olur. Sonra aynen öyle et parçası olur. Sonra oraya bir melek gönderilir, ona ruhunu üfler ve şu dört kelimeyi yazması emredilir. Rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu yoksa mutsuz mu olacağını"⁸⁶⁹.

⁸⁶⁶ Maide, 27

⁸⁶⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 262

⁸⁶⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 262-269

⁸⁶⁹ Buhârî, Bedi'l-halk, 6; Müslim, Kader, 1; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 153.

İbn Receb bu hadîsin şerhinde şöyle demektedir: "Bu hadîsin lafızlarının tertibinde ihtilaf edilmiştir. Buharî'nin rivayet ettiği hadîste, 'melek ona gönderilir ve dört kelimeyi yazması emredilir. Sonra ona ruhu üflenir' şeklinde nakledilmiştir. Buna göre, bu rivayette ruhun üflenmesi dört kelimenin yazılmasından sonraya bırakılmıştır. Bu durum Beyhakî'nin *Kitabu'l-kaderde* tahrîç ettiği bir rivayette: 'Melek ona gönderilir ve ona ruhu üflenir. Sonra dört kelimeyle emrolunur'⁸⁷⁰ şeklinde geçmektedir. Böyle olunca bu rivayette ruhun üflenmesi dört kelimenin yazılmasının önüne geçmektedir⁸⁷¹.

İbn Receb'e göre bu durumun sebebi ravilerin hadîsleri anladıkları şekliyle rivayet etmeleri olabilir. Ya da burada amaç, sadece haberleri aktarmaktır, yoksa haberin verildiği şekliyle sıralanması kastedilmiş değildir⁸⁷².

Bazıları buna benzer hadîsler ve eserler ile İbn Mesud hadîsini cem etmişler ve dört kelimenin yazılmasının bir kısmının semada bir kısmının da ana rahminde olmak üzere iki defa gerçekleştiğini söylemişlerdir.

İbn Receb'e göre; "en iyisini Allah bilir ama, bu bir defa olmuştur. Dört kelimenin yazılması ceninden cenine farklı (bazılarına ilk kırk günden sonra, bazılarına da üçüncü kırk günden sonra) olabilir. Bu da ihtilaflara neden olmuş olabilir" demektedir⁸⁷³.

Örnek 2:

Ebu Davud ve Tirmizî'nin tahrîç ettikleri 'İrbaz b. Sariye'nin rivayet ettiği bir hadîse göre o şöyle demiştir: "Rasulullah (s.a.v.) bize öyle bir vaaz verdi ki, vaazdan kalpler titredi, gözler yaşardı. Biz de dedik ki: 'Ya Rasulallah, bu bir ayrılık vaazı gibi. O halde bize vasiyette bulun.' Rasulallah (s.a.v.)'de: 'Size Allah'a isyandan sakınmayı, üzerinize emir olan kimse köle de olsa sözünü dinleyip ona itaat etmeyi vasiyet ederim...' buyurdu⁸⁷⁴.

⁸⁷⁰ Beyhakî, VII, 461.

⁸⁷¹ İbn Receb, a.g.e., I, 162.

⁸⁷² İbn Receb, a.g.e., I, 162-163.

⁸⁷³ İbn Receb, a.g.e., I, 166.

⁸⁷⁴ Ebu Dâvud, Sunne, 6; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 109.

İbn Receb bu hadîsin şerhinde; "üzerinize emir olan kimse köle de olsa..." bölümü hakkında: "Habeşli bir köle de olsa" şeklindeki rivayetlerin daha çok olduğunu belirtmiştir. Bu durum Rasulullah'ın kendisinden sonra karşılaşılabilecek sorunlara muttali olduğunu göstermekte ve bunun yanında kölelerin de yönetici konumuna gelebileceğine işaret etmektedir.

Buhârî'nin tahriç ettiği Enes'in rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah; "Başımıza başı kuru üzüm gibi siyah habeşli bir köle tayin edilse bile, onu dinleyin ve ona itaat edin"⁸⁷⁵ buyurmuştur.

Müslim'in tahriç ettiği Ebu Zer'in rivayet ettiği hadîste o: "Sevgilim Rasulullah bana habeşli, uzuvları kesilmiş birisi bile başına atanacak olsa onu dinle ve ona itaat et tavsiyesinde bulundu"⁸⁷⁶ demektedir. Bu manada hadîsler çoktur.

Bütün bunlar, "yönetim işi insanlardan iki kişi kalıncaya kadar Kureyş'tedir"⁸⁷⁷ ve "insanlar Kureyş'e tabidir"⁸⁷⁸ hadîsleriyle zahiren ters düşmektedir. Ancak, İbn Receb bu durumu farklı değerlendirmektedir. Çünkü, bahsedilen kölelerin bu görevlendirilmeleri, kureyşliler tarafından olabilir. Zira, bu konuda Hakim'in Ali (r.a.)'dan rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.): "İmamlar Kureyş'tendir. İyileri, imamların iyilerinin tayin ettiği idarecileridir. Kötüleri, imamların kötülerinin tayin ettiği idarecileridir. Her birisinin hakkı vardır. Her birisine hakkını verin. Şayet size kureyşli bir lider, uzuvları olmayan habeşli bir köleyi de başınıza idareci yapsa onu dinleyin ve ona itaat edin"⁸⁷⁹ buyurur⁸⁸⁰.

Burada da görüldüğü gibi idareciler kim olursa olsun Kureyş tarafından atanmaktadır⁸⁸¹. Bu yaklaşım sonucunda var gibi gözüken ihtilaf giderilmiş olmaktadır.

⁸⁷⁵ Buhârî, Ehkâm, 108

⁸⁷⁶ Müslim, Mesâcid, 238.

⁸⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 29

⁸⁷⁸ Amed b. Hanbel, III, 192

⁸⁷⁹ Beyhakî, VIII, 143

⁸⁸⁰ İbn Receb: "Bu hadîsin senedi güzeldir, Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet edilmiştir ve Darekutnî bu hadîsle ilgili mevkuf olduğunun daha isabetli olduğunu söylemiştir" der.

⁸⁸¹ İbn Receb, a.g.e., II, 118-121.

İbn Receb bu örneklerde olduğu gibi, şerhindeki hadîslerde görülen ihtilaflarla ilgili değişik yerlerde açıklama yaparak var gibi gözüken sorunları gidermeye çalışır⁸⁸².

2232. Hadîslerin Sebebi Vuruduna Değınmesi

İbn Receb yeri geldiğinde hadîslerin sebebi vuruduna da işaret etmektedir. Her ne kadar bu kitapta geçen hadîslerin özellikleri itibariyle sebebi vurudları az işlenmiş olsa bile buna dair örnekler bulunmaktadır.

Örnek 1:

Buharî ve Müslim'in tahriç ettikleri Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Size neleri yasaklarsam kaçının, size neleri emredersem gücünüz yettiği kadar yapın. Sizlerden öncekileri helâk eden şey, çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı muhalefet etmeleridir"⁸⁸³.

İbn Receb bu hadîsin sebebi vurudunun başka bir rivayette dile getirildiğini belirtmektedir. Bu rivayete göre "Rasulullah (s.a.v.) bir hutbe irad etmiş, ve bu hutbesinde: 'Ey insanlar! Allah size haccı farz kıldı, haccediniz' buyurmuştur. Bunun üzerine adamın birisi Rasulullah'a, "Ey Allah'ın Rasulu her yıl haccedecek miyiz?" diye sordu. Rasulullah bu kişi sorusunu üç defa tekrarlayıncaya kadar sustu. Arkasından şöyle buyurdu: 'Eğer 'evet' deseydim vacip olacaktı. Gücünüz yettiği zaman hac yapınız' buyurdu. Sonra da sözlerine devam ederek: 'Ben sizi bıraktığım üzere beni bırakın. Sizden öncekilerin helak olmasının sebebi, çok soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri idi. Size bir şey emrettiğimde onu gücünüz yettiğince yapın. Bir şey yasakladığımda da onu terk edin' buyurdu"⁸⁸⁴.

İbn Receb burada, hadîsin vurud sebebinin Rasulullah'a bir soru sorulması olduğunu başka rivayetlerden hareketle bildirmiş olmaktadır. Böylece hadîsin vurud sebebi anlaşılmiş olmaktadır.

⁸⁸² İbn Receb, a.g.e., I, 524, Ayrıca bkz. I, 97-98, 105, 326, II, 16-25, 74, 96-98, 110.

⁸⁸³ Buhârî, İtisamu bi'l-kiatı ve's-sunneti, 4, Müslim, Fedail, 412; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 238.

⁸⁸⁴ Müslim, Fedail, 412; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 238.

Örnek 2:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri, Ömer (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîse göre o, Rasulullah (s.a.v.)'i, şöyle buyururken işittim demiştir: "Ameller niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Rasulüne ise onun hicreti Allah'a ve Rasulunedir. Kimin de hicreti eline geçireceği bir dünya veya nikah yapacağı bir kadına ise hicreti, hicret ettiği şeyde son bulur"⁸⁸⁵.

İbn Receb, bu hadîsin söyleniş sebepleri hakkında şu rivayetleri sunmaktadır:

Vekî' kitabında A'meş'ten o da Şekîk'den -Ebu Vail'den- şöyle rivayet etmektedir: "Bedevinin birisi mahallesinden Ummu Kays adında bir kadınla nişanlandı. Kadın bedeviyle evlenmeyi onunda hicret etmesi şartına bağladı. Bu şart üzerine bedevi de kadınla beraber hicret etti. Kadın bunun üzerine bedeviyle evlendi. Biz bu kişinin hicretini, 'Ummi Kays muhaciri' olarak adlandırırđık.' Vekî' devamında: Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: 'Kim bir şeyi talep için hicret ederse onun hicreti onadır.'⁸⁸⁶.

İbn Receb'e göre: "Bu rivayet tarzı, olayın Rasulullah (s.a.v.) zamanında gerçekleşmediğini, bilakis olayın İbn Mesud zamanında gerçekleştiğini göstermektedir. Ancak hadîs, Sufyan'ü's-Sevrî'nin A'meş'ten onun da Ebu Vail'den, onun da İbn Mesud'dan rivayetle şöyledir: "Bizden birisi Ummu Kays adında bir kadınla nişanlanmıştı. Kadın nişanlısının hicret etmemesi halinde onunla evlilikten vazgeçeceğini bildirdi. Bunun üzerine nişanlısı onunla beraber hicret etti ve kadında onunla evlendi. Biz bu kişiye Ummu Kays muhaciri derdik. İbn Mesud devamla: "Kim ne için hicret ederse ona o vardır"⁸⁸⁷ demiştir.

İbn Receb bu olaya şöyle bir açıklama getirmektedir: "Rasulullah (s.a.v.)'in 'Kimin hicreti, eline geçireceği bir dünya veya nikah yapacağı bir kadına ise hicreti, hicret ettiği şeyde son bulur' hadîsinin muhacir Ummu Kays olayı sebebiyle söylenmiş olduğu meşhur

⁸⁸⁵ Buhârî, Eyman, 23; Müslim, 'İmare, 155; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 59.

⁸⁸⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 74.

⁸⁸⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 74.

olmuştur. Muteahhirînden çokları bunu kitaplarında zikretmişlerdir. Doğrusu ben, bu konuda sahih bir isnada dayalı kaynağa rastlamadım. Allah daha iyisini bilir"⁸⁸⁸.

Görüldüğü gibi İbn Receb burada hadîsin vurud sebebinin zikredilen olayla ilgili olduğunu, ancak kendisinin bu konuda sahih bir rivayete ulaşamadını söylemektedir.

Örnek 3:

İbn Receb Darekutnî'nin tahrîç ettiği Ebu Sa'lebe el-Huşenî'nin rivayet ettiği bir hadîsi açıklarken yukarıdaki örnekte olduğu gibi hadîsin başka bir rivayetini vermek suretiyle sebebi vurudunu da bildirmiş olmaktadır.

Ebu Sa'lebe el-Huşenî, Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Allah (cc.) birtakım şeyleri farz kılmıştır. Onları zayi etmeyiniz. Çizdiği hudutlar vardır, o hudutları aşmayınız. Bir kısım şeyleri haram kılmıştır, onlara el uzatmayınız, bir kısım şeylerde de unutmaksızın size merhamet olsun diye sükût etmiştir, onları araştırmayınız"⁸⁸⁹.

İbn Receb, bu hadîsi şerhinde Ebu Davut'un İbn Abbas'tan tahrîç ettiği hadîsi vermek suretiyle hadîsin sebebi vuruduna işaret etmektedir⁸⁹⁰.

İbn Abbas hadîste şöyle demektedir: "Cahilliye Arapları bazı şeyleri yer ve bazı şeyleri de pis diye terkeder yemezlerdi. Allah Teala Rasulunu gönderdi. Rasulune kitap indirdi. Helallerini helal kıldı. Haramlarını da haram kıldı. Helal kıldığı şeyler helal, haram kıldıkları da haram oldu. Suskun kaldıkları ise affedilmiş oldu. Arkasından da İbn Abbas şu ayeti okudu: 'De ki: Bana vahy olunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti ki pistir, günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum; fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder"⁸⁹¹.

⁸⁸⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 74-75.

⁸⁸⁹ Dârekutnî, IV, 184; Beyhakî, X, 12, 13; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 150.

⁸⁹⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 152.

⁸⁹¹ Enâm, 145.

Buradan anlaşılacağı gibi haramlar ve helaller belirlenmiştir. Bunlar gerek ayetlerle ve gerekse Peygamberimizin dilinden anlatılmıştır. Bazıları, hakkında hüküm bulunmayanlara haram, bazıları helal olarak yaklaşmıştır. Rasulullah (s.a.v.) bu hadîsiyle konuya netlik getirmiştir.

2234. Hadîslerin Söyleniş Hikmetlerine Değınmesi

İbn Receb hadîsleri şerhi sırasında hadîslerin hikmetlerine doğrudan işaret etmektedir.

Örnek 1:

Tirmizî'nin tahriç ettiği Abdullah b. Abbas'ın rivayet ettiği hadîste şöyle geçmektedir: "Rasulullah'ın arkasındaydım bana şöyle dedi: 'Evlâd, sana birkaç kelime öğreteyim. Allah'ın emir ve yasaklarını gözet ki, Allah da seni korusun. Allah'ı gözet ki onu karşında bulasın. Bir şey istediğinde Allah'dan iste...'”⁸⁹².

İbn Receb bu hadîste geçen, "bir şey istediğinde Allah'tan iste" bölümünü şerh ederken Allah'tan başkasından istemek ve dilencilik yapmak konusunu işlemektedir.

İbn Receb şöyle demektedir: “Bir şey istendiğinde Allah'tan istenmesini Allah Teala bizzat emretmektedir. Ayette; 'Allah'tan bol nimet isteyin'⁸⁹³ ve Tirmizî'nin tahriç ettiği İbn Mes'ud'un rivayet ettiği hadîste ise; 'Allah'tan bol nimet isteyin. Allah kendisinden istenilmesini sever' buyrulur⁸⁹⁴. Yine Tirmizî'nin tahriç ettiği Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadîste ise Rasulullah (s.a.v.): 'Allah'tan kim istemez ise Allah ona kızar' buyurur⁸⁹⁵. Bir başka hadîste ise: 'Sizden biriniz bütün ihtiyacını, hatta ayakkabısının bağı koptuğunda onu da Allah'tan istesin' buyrulur⁸⁹⁶.

İbn Receb; insanların insanlardan istemelerinin yasak olduğu konusunda sahih pek çok hadîs bulunduğunu belirtir. Örneğin: Rasulullah (s.a.v.) aralarında sahabeden Ebu Bekir es-Sıddık, Ebu Zer ve Sevban'ın da bulunduğu bir gruptan insanlardan hiç bir şey istememe

⁸⁹² Tirmizî, Sıfati'l-kıyame, 59; Ahmed b. Hanbel, I, 293; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 459.

⁸⁹³ Nîsa, 32.

⁸⁹⁴ Tirmizî, Deavât, 116; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 478.

⁸⁹⁵ Tirmizî, Deavât, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 442; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 479.

⁸⁹⁶ Tirmizî, Deavât, 2; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 479.

konusunda biat almıştır. Bunlardan birisinin değneği, yahut devesinin yuları yere düşse bile başkasından kendilerine yardımcı olmalarını istemezlerdi.

Şunu bilin ki, Allah'tan istemek arzu edilen bir durumdur. Çünkü istemek insanın kendisini aşağılaması, fakir ve miskin hale sokmasıdır. İstenilen kişiye de güç izafe etmesi ve onunla zararı gidermek istemesidir. Talep edilene ulaşması, menfaat elde etmesidir. Kişinin kendini bu şekilde aşağılaması ancak Allah karşısında olmalıdır. Çünkü ibadet edilmeye sadece O layıktır. Nitekim Ahmed b. Hanbel duasında şöyle demektedir: 'Ey Allah'ım yüzümü başkasına secde etmekten koruduğun gibi beni başkasından istekte bulunmaktan da koru.' O'nun dışında hiçbir kimse, zararı gidermeyi ve menfaati sağlamayı gerçekleştiremez. Ayette; 'Allah sana bir sıkıntı verirse, onu O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik dilerse O'nun nimetini engelleyecek yoktur. O'nu kullarından dilediğine verir. O, bağışlayandır, merhametlidir' buyrulur⁸⁹⁷. Yine ayette; 'Allah'ın insanlara verdiği rahmeti önleyebilecek yoktur. O'nun önlediğini de ardından salıverecek yoktur. O güçlü'dür, Hakim'dir' buyrulur⁸⁹⁸.

İbn Receb, şerhinde bu konuyu başka alimlerden de nakiller yapmak suretiyle açıklamaya devam etmektedir⁸⁹⁹.

Görüldüğü gibi, Allah'tan başkasından istemek yanlıştır. Sahabeler bu konuda hassas davranmışlardır. Çünkü istemek adeta boyun eğmektir. Müslüman Allah'tan başkasına boyun eğmemelidir. İstemenin sadece Allah'tan yapılmasının hikmeti, adeta başkasına boyun eğilmesinin engellenmesidir.

Örnek 2:

Tirmizî'nin tahrîç ettiği Muaz bin Cebel'den rivayet edilen hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "İşin başı İslam'dır, direği namazdır, zirvesi de cihaddır"⁹⁰⁰ buyrulur.

⁸⁹⁷ Yunus, 107.

⁸⁹⁸ Fâtır, 2.

⁸⁹⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 478-482.

⁹⁰⁰ Tirmizi, İman, 8.

İbn Receb hadîsi şerh ederken: Zirvesinden maksatın, cihadın İslam'da en yüksek değer olduğunu, fakat böyle olmakla beraber cihadın, İslam'ın üzerine bina edilen rükünlerinden olmadığına işaret ederek bunun iki sebebinin olduğunu söylemektedir. Bu iki sebebi şu şekilde sıralamaktadır:

Birincisi: Cihad, cumhur ulemaya göre farzı kifayedir, rükünlerin aksine farzı ayn değildir.

İkincisi: Cihad, kıyamete kadar devamlı değildir, bilakis İsa (a.s.) gelene kadardır, o zaman sadece İslam dini kalacak ve o vakit harb kalkacağından cihada ihtiyaç kalmayacaktır. Rükünler böyle değildir, onlar kıyamet kopuncaya kadar mü'minler üzerine farzdır. Allah daha iyisini bilir"⁹⁰¹.

İbn Receb burada cihadın İslam'ın rükünlerinden olmamasının sebebini yukarıda zikrettiğimiz iki hikmete bağlamakta ve bu iki hikmeti açıklamaktadır.

Örnek 3:

Buhari ve Müslim'in tahriç ettikleri Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "İslam beş şey üzerine kurulmuştur. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve Rasulu olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, Beyti (Kâbe'yi) hacetmek, Ramazan'da oruç tutmak"⁹⁰².

İbn Receb bu hadîsle ilgili olarak şöyle demektedir: "Hadîsten murat; İslam'ın, bu beş esas üzerine kurulmuş olmasıdır. Bunlar sanki binaların direkleri gibidir. Hadîs Muhammed b. Nasr el-Mervezî tarafından *Kitabu's-salat*'ında şöyle tahriç edilmiştir: 'İslam beş direk üzerine bina edilmiştir.' Burada; İslam'ın beş esas üzerine bina edilişi, binaların direkler üzerine kurulmasına benzetilmiştir. Binalar direksiz olamazlar. İslam'ın bu esaslar dışında kalan unsurları ise, binaların direkleri dışında kalan unsurları gibidir. Binada eksik herhangi bir şey olursa bina tamamlanmamış olur. Ancak İslam'ın beş esası böyle değildir. Esaslar eksik olursa hiç sorgusuz İslam'da yok olmuş olur. Aynı şekilde sadece iki

⁹⁰¹ İbn Receb, a.g.e., I, 152.

⁹⁰² Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 19; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 144.

şahadetin yok olmasıyla da İslam yok olmuş olur. Şahadetten maksat, Allah ve Rasulüne imandır.

İbn Receb devamla şöyle nakletmektedir; "Allah'a ve Rasulüne iman, görüldüğü gibi İslam'ın zımında değerlendirilmektedir. Namazı terk etmek ise bazı hadîslerde olduğu gibi insanı İslam'dan çıkartmaktadır. Hadîsi şerifte Cabir (r.a.) Rasulullah (s.a.v.)'den: 'Namazı terk, kişiyle şirk ve küfür arasında engelin kalkmasıdır'⁹⁰³ şeklinde haber vermektedir. Bureyde'den, Sevbân'dan, Enes'ten ve diğerlerinden de aynı şekilde rivayet edilmiştir"⁹⁰⁴.

Görüldüğü gibi, İslam'ın şartları, İslam'ın temellerini oluşturmakta, hatta İslam'ın direklerini oluşturmaktadır. İbn Receb hadîsin bu şekilde söylenmesiyle, İslam'ın şartlarından birisinin eksikliği sonucu binanın temellerinin veya direklerinin eksik olacağı, böylece binanın sağlıksız olacağı hatta yok olacağı hikmetlerine değinmektedir.

2235. Hadîslerde Geçen Garip Kelimeleri İzah Etmesi

İbn Receb yeri geldiğinde hadîslerde bulunan garip kelimeleri açıklamaktadır. Zaten kitabının başında bu kitabı şerh etme amacını, kelimelerini açıklamak ve özlü sözlerini izah etmek olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda kitapta yeri geldikçe bazı kelimelerin manalarını detaylı, bazılarının manalarını da kısaca açıklamaktadır.

Bu bağlamda birinci hadîste geçen "النّية = en-niyetu" kelimesini açıklarken şöyle der: "Niyet bir çeşit kastetme ve irade demektir". Alimler arasında ise iki ayrı manada anlaşılmaktadır. Birinci mana: Öğle namazıyla ikindi namazını birbirinden ayırmak gibi ibadetleri birbirilerinden ayırtmaktır. Diğer mana ise, amelde kastedilen manayı ayırtmaktır. Biz sadece Allah'a mı kulluk yapıyoruz? yoksa O'nun yanında başka ilahlara da mı? İşte, genelde arifler ve geçmiş selef alimleri bu ikinci mana üzerinde durmuşlardır"⁹⁰⁵.

İbn Receb kitabında altıncı sıradaki hadîste geçen "استبرأ = istebree" kelimesinin manasını açıklarken; "insanın dinine ve ırzına ait eksiklik ile fenalıklardan uzak kalmayı

⁹⁰³ Ahmed b. Hanbel, IV, 346.

⁹⁰⁴ İbn Receb, a.g.e., I, 145-146.

⁹⁰⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 66.

talep etmesidir" demektir, arkasından da "العرض = el-‘ırzu" kelimesi hakkında ise; "insanların methedilmelerine ve kötülenmelerine sebep olan durumdur" der. İnsanlar, haklarında güzel konuşulunca methedilmiş, çirkin konuşulunca zemmedilmiş olurlar. Bu, insanın yaşadığı durumla alakalı olabileceği gibi, bazen de insanın geçmişiyle alakalı olabilmektedir. Yahut bu, ailesiyle ilgili bir durumdan da kaynaklanabilmektedir der⁹⁰⁶.

İbn Receb aynı hadîsin şerhinde başka kelimeleri de açıkladığı görülmektedir. Örnek olarak: "الرهبة = er-rahbe" kelimesinin manası; bir şeyden korkmak demektir. "الشهوة = eş-şehve" kelimesinin manası; nefsin çirkin gördüğü bir şeye meylettmesi, ondan lezzet bulmasıdır. Nefis genelde zina, hırsızlık, içki gibi haram olan şeylere meylettği gibi inkara, münafıklığa ve bidatlere de meylettmektedir⁹⁰⁷.

İbn Receb kitabında yirmi sekizinci sıradaki hadîsi şerhinde hadîste geçen "البدعة = el-bid'a" kelimesinin manasını açıklarken; "şeriatta aslı bulunmayan şeriat dışı ortaya çıkartılan şeydir" demektir⁹⁰⁸.

İbn Receb kitabında yirmi birinci sıradaki hadîsin şerhinde geçen "السداد = es-sedad" kelimesinin manası hakkında da: "İstikametın gerçekleşmesidir" demektir⁹⁰⁹.

İbn Receb kitabında otuzuncu sıradaki hadîsin şerhinde verdiği hadîste geçen "المتنطح = el-mutenetti" kelimesi ile ilgili olarak; "kendisini ilgilendirmeyen bir konuda derinlemesine araştırma yapan kişidir" demektir⁹¹⁰.

İbn Receb kitabında otuz birinci sıradaki hadîsi açıklarken bu hadîste geçen "الزهد = ez-zühd" kelimesinin manasının, "bir şeyden küçümsemek sebebiyle yüz çevirmek, onu basite almak, arzu ve isteği ondan kaldırmak" olduğunu söyler. "شيء زهيد = şeyun zehidun" denilince de bundan "az bir şey, önemsiz bir şey" anlaşılır. Selef alimleri ve onlardan

⁹⁰⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 203-204.

⁹⁰⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 369.

⁹⁰⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 126.

⁹⁰⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 511.

⁹¹⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 171.

sonrakiler dünyaya karşı zühd içinde olmak hakkında çok farklı şeyler söylediklerini dile getirmektedir⁹¹¹.

İbn Receb kitabında otuz beşinci sıradaki hadîsi açıklarken şerhte verdiği hadîste geçen "غمص الناس = ğamsu'n-nâs" kelimesinin manası hakkında; "insanları hakir görüp aşağılamak ve tahkir etmektir" der⁹¹².

İbn Receb kitabında kırk altıncı sıradaki hadîsi şerh sırasında verdiği hadîste geçen "المفتتر = el-mufter" kelimesini açıklamaktadır. Bu kelime ile ilgili olarak; "cesedi uyuşturan, ancak içki kadar sarhoş etmeyen şeydir" der⁹¹³.

Buna benzer garip kelimelerle ilgili olarak İbn Receb'in kitabında pek çok örnek bulunmaktadır⁹¹⁴.

2236. Hadîslerin Kelimelerini Tahlil Etmesi

İbn Receb bazen kelimelerin tahlillerine girmektedir. Kelimelerin lügat manaları yanında bu manaların tahlillerini yapmaktadır. Biz burada kelimeleri nasıl tahlil ettiğini görelim.

İbn Receb kitabında on sekizinci sıradaki hadîsi açıklarken ayette geçen "المغفرة = el-mağfire" kelimesine değinerek bu kelimeyi şöyle tahlil eder: "Günahlar affedilmeye muhtaçtır. Böylece sahipleri şerlerinden kurtulurlar. "el-mağfire" ile "et-tekfîr" kelimeleri yakın manalar içerir. "المغفرة = el-Mağfire" kelimesi için "günahları örtten" denmiştir. Ayrıca, günahları örtterek onların şerrinden koruyucu da denmiştir. Başa sarılan her şeye miğfer denmemesine rağmen, harp sırasında başı örterek koruyan zırha "مغفر = miğfer" denmiştir. Allah Teala'nın meleklerden haber verdiği üzere onlar müminlerden tevbe edenlere mağfiret ve günahlardan korunma talep ederler. Bu manada "كفر = küfür" aynı cins mana ifade etmektedir. Çünkü küfür de gizlemek ve örtmek manasına gelmektedir⁹¹⁵.

⁹¹¹ İbn Receb, a.g.e., II, 179.

⁹¹² İbn Receb, a.g.e., II, 275.

⁹¹³ İbn Receb, a.g.e., II, 464.

⁹¹⁴ Örnekler için bkz. İbn Receb, a.g.e., I, 109, 210, 488, 441, 92, 194, 288, 307, 510, 511, II, 264, 268, 275, 286, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 58, 59, 98, 97, 111, 117, 120, 128, 171, 356, 367, 512, 497. vd.

⁹¹⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 442.

İbn Receb kitabında on altıncı sıradaki hadîsi açıklarken hadîste geçen "الغضب = el-ğazab" kelimesini; bir şeyin vuku bulmasından korkulması sebebiyle kalpte bulunan kanın eziyet veren sıkıntıya karşılık yükselmesi, yahut da sıkıntı veren şeyin vuku bulmasından sonra sıkıntıya sebep olana karşı oluşan intikam talebidir der. Bunun sonucu olarak pek çok haramlar, adam öldürmeler, değişik zulümler işlenmektedir. Hatta küfre götürecekt kadar pek çok kötü sözler sarf edilmektedir⁹¹⁶.

İbn Receb kitabında on sekizinci sıradaki hadîsin şerhinde "و انما وصف الخلفاء بالراشدين = halîfelerin râşid (halîfeler) olarak adlandırılmasını" izah eder ve şöyle der: "Çünkü onlar, hakkı bilmişlerdi. Hakla hüküm vermişlerdi. "Râşid" kelimesi "el-ğâvî" kelimesinin zıttıdır. "الغاوي = el-ğâvî" kelimesinin manası, "hakkı bildiği halde onun hilafına amel etmektir." Bu durumda ikisi birbirinin zıttıdır"⁹¹⁷ der.

İbn Receb kitabında yirmi üçüncü sıradaki hadîste geçen "الصبر = es-sabr" kelimesini açıklarken "sabır, lügatte hapis demektir, "katlu's-sabr" demek, birisini ölünceye kadar hapsetmek anlamına gelir" dedikten sonra, övülen sabırların çok çeşitli olduğunu belirtir. Bunlar, Allah'a itaatte sabır, Allah'a isyan etmemekte sabır, Allah'ın kaderlerine sabırdır. "Allah'ın emirlerini yerine getirmekle ve Allah'ın haramlarından uzak kalmakla yapılan sabır, elem verici kaderlere sabır göstermekten daha faziletlidir" der⁹¹⁸.

İbn Receb kitabında yirmi sekizinci sıradaki hadîsin şerhinde "السنة = es-sunne" kelimesinin tahliline kısaca değinir. "es-sunne" kelimesinin; "tutulan ve tabi olunan yol" manasına geldiğini söyler. Buradan hareketle sünnet denilince Rasulullah'ın özel yaşamı kastedildiği gibi râşid halîfelerinin itikatları, ibadetleri ve sözleri de bu manaya girmektedir. Sünnet bu şekilde kamil manada anlaşılmalıdır. Geçmiş selef alimleri bu sebeple sünnet dedikleri zaman bütün bu manaları da ifade ederlerdi"⁹¹⁹ der.

İbn Receb kitabında ellinci sıradaki hadîsi açıklarken hadîste geçen "النافلة = en-nafile" kelimesinin "fazlalık" manasına geldiğini söyler. Beş vakit namazın dışında kılınan diğer namazlara fazlalık kılındıkları için "nafile namazlar" denmiştir der. Nafile namazlar iki

⁹¹⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 369.

⁹¹⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 126.

⁹¹⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 25.

⁹¹⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 120.

çeşittir. Birincisi, namazın cinsinden olanlar ve namazın başında veya sonunda kılınanlardır. Bunlar farz namazlara ilave edilen fazlalıklardır. Eğer farz namazlarda herhangi bir eksiklik vuku bulursa fazlalık olarak yapılanlar bu eksikliği giderecektir. İkincisi ise, namazın cinsinden olmayıp dille yapılan zikirlerdir. Bu çeşit nafileler her zaman yapılmaktadır. Bazı zamanlarda yapılması ise müekket sayılmaktadır⁹²⁰.

İbn Receb kitabında otuz beşinci sıradaki hadîste "ولاتتاجشوا = ve la tenâceşû" ifadesinde geçen "النجش = en-neçeş" kelimesi lügatte, bir şeyi kandırarak, aldatarak ve hile yaparak beğendirmek, yöneltmek manasına gelmektedir" der. Alış verişte de bu manada kullanılmıştır. Lügatte avcıya da nâciş denmektedir. Çünkü avını yakalarken hileye, kandırmaya başvurmaktadır. Bu durumda hadîs, "birbirlerinizi kandırmayın, birbirlerinize karşı aldatarak, hile yaparak muamelede bulunmayın" manasına gelir demektir⁹²¹.

2237. Hadîs Münasebetiyle Fıkıh Usûlu Konularına Değınmesi

İbn Receb hadîsleri şerh ederken zaman zaman usûlu fıkıh konularına değınmektedir. Böylelikle usûl konusuyla da ilgilendiğini ve hadîsi anlamada usûlu fıkıhtan da haberdar olmak gerektiğini vurgulamış olmaktadır. Biz bu bölümde sadece, İbn Receb'in bariz bir şekilde üzerinde durduğu usûl konularını sıralamak istiyoruz.

22371. Alimlerin İhtilaf Etme Sebeplerine Değınmesi

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri hadîste, Numan b. Beşir (r.a.) Rasulullah (s.a.v.)'i şöyle söylerken işittiğini haber vermektedir: "Helal apaçıktır. Haram da apaçıktır. İkisi arasında şüpheli işler vardır. İnsanlardan birçoğu onları bilmezler. Kim bu şüphelilerden sakınırsa dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüphelilerin içine dalarsa haramın içine dalar"⁹²².

İbn Receb bu hadîsi şerhinde şöyle demektir: "Genel itibariyle Allah ve Rasulunun helal ve haram olarak belirledikleri her şey, apaçık beyan edilmiştir. Ancak bazıları diğerlerinden daha açık olabilmektedir. Açık olanlar, meşhur olanlar ve dinde zarureten bilinmesi gerekenlerde şüphe edilecek bir durum yoktur. İslam'ın bulunduğu bir toplumda

⁹²⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 524.

⁹²¹ İbn Receb, a.g.e., II, 264.

⁹²² Buhârî, İmân, 39; Müslim, Musâkât, 107; Tirmizî, Buyu, 1; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 193.

bunlardan haberi olmayan olamaz. Ancak fazla meşhur olmayan bazı konular, alimler tarafından bilinmektedir. Alimlerce bunların helal veya haram olmalarında icma bulunmaktadır. Bunun dışında alimler arasında da meşhur olmayanlar bulunabilir. İşte, burada helal veya haram olma konusunda ihtilaf oluşmaktadır.

İbn Receb'e göre alimler arasında ihtilafa sebep olan hususların başlıcaları şunlardır:

a. Konu hakkında bulunan nassın gizli kalmış olması ve çok az kişinin nassı haber vermiş olması sebebiyle bütün alimlere ulaşamamış olması.

b. Konu ile ilgili iki ayrı nassın bulunması. Bir tanesinin helal olduğuna bir tanesinin haram olduğuna delalet etmesi. Bu naslardan birisi bir gruba ulaşmış bir diğeri diğer gruba ulaşmış olabilir. Herkes kendilerine ulaşan delile bağlı kalmış olabilir. Yahutta nasların tarihlerinin bilinmemesinden dolayı her iki nassa birden uymak zorunda kalmış olabilir. Bu durumda neshin bilinmemesinden dolayı kararsız kalmış olur.

c. Konu ile ilgili açık bir nassın bulunmuş olmaması. Delil olarak kıyasa, mefhumuddelaleye veya umum manaya hamledilerek hüküm istinbat edilmesi. Alimler bu durumda farklı anlayışlarda olacaklarından netice de değişecek ve ihtilaf doğacaktır.

d. Konu ile ilgili hem emir ve hem de yasak bulunması. Bu durumda alimler emri vacip olarak mı yoksa nedb olarak mı, yasağın harama mı yoksa mekruha mı hamledilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edeceklerdir.

İbn Receb devamla, "ihtilaf sebepleri aslında bu saydıklarımızdan daha fazladır" demekte ve şerhine devam etmektedir⁹²³.

Görüldüğü gibi İbn Receb alimler arasında ihtilafın sebeplerini hadîsin manasına uygun, hadîs ışığında bu şekilde irdelemektedir.

22372. Nesih Konusuna Girmesi

İbn Receb kitabında şerhi sırasında yeri gelince neshten⁹²⁴ söz etmektedir.

⁹²³ İbn Receb, a.g.e., I, 196-197.

Neshten bahsederken bazen neshin farklı manada kullanılabileceğine işaret etmiştir. Mesela:

Müslim'in tahrîç ettiği Cabir b. Abdullah'ın rivayet ettiği bir hadîste o şöyle demiştir: "Bir adam Rasulullah (s.a.v.)'e şöyle sordu: 'Ben farz namazlarını kılar, Ramazan orucunu tutar, helâlî helâl kabul eder, onu yaparsam, haramı da haram kabul eder ondan kaçınırsam, bunlardan fazla bir şey yapmazsam, cennete girer miyim?' Rasulullah (s.a.v.) "evet" buyurdu"⁹²⁵.

İbn Receb bu hadîsi açıklaması sırasında şöyle demektedir: "Bazı alimlerce kelime-i tevhidi söylemenin cennete girme ve cehennemden korunma sebebi olduğu söylenmiştir. Ancak bunun, farzları yerine getirmek, büyük günahlardan kaçınmak gibi şartları da bulunmaktadır"⁹²⁶.

Dahhak ve Zuhrî'nin içinde bulunduğu bir grup alim, bu hadîslerin farzlardan ve had cezalarından öncesine ait olduğunu söylemişlerdir. Bazı alimler ise bu manadaki hadîslerin mensuh olduğunu açıklamışlardır. Bazıları, bu hadîslere ilave şartlar yapılmıştır demektedir. İlave şartlar olunca bunun nesh olup olmayacağı fıkıh usulcuları arasında tartışma konusu olmuştur. İbn Receb'e göre: "Bütün bunlar tartışma konusudur. Çünkü bu hadîslerden pek çoğu, farzlardan ve hadlerden sonrasına aittir"⁹²⁷.

Sevrî'nin ifadesine göre; "feraiz (miras hukuku) ile had cezaları bu hadîsleri neshetmiştir." Bu sözülle, aynen bahsi geçen grubun söyledikleri kastedilmiş olabileceği gibi, aynı zamanda miras hukukunun ve had cezalarının vacip olmasıyla, sadece şahadet getirmenin dünyaya ve ahirete yönelik cezaları düşürmeyeceğine de delalet etmektedir. Bu ve buna benzer açıklamalar, anlaşılmağı ortadan kaldırmak için kullanılır ki selef alimleri bunu nesh olarak isimlendirirlerdi. Aslında burada geçen nesh, usulcülerin ıstılahında kullanılan nesh demek değildir⁹²⁸.

⁹²⁴ Nesih: Şer'î bir hükmün, o hükmün delilinden sonra gelen şer'î bir delil ile kaldırılması demektir. bkz. Zekiyyüddin Şa'bân, İslam Hukuk İlminin Esasları, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, s. 360.

⁹²⁵ Müslim, İman, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 316; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 513.

⁹²⁶ İbn Receb, a.g.e., I, 522.

⁹²⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 523.

⁹²⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 523.

İbn Receb, bazen nesh iddiasına karşı çıkmıştır.

Mesela:

Buharî ve Müslim'in tahrîç ettikleri İbn Mes'ud'un rivayet ettiği bir hadîste, Rasulullah (s.a.v): "Şu üç şeyden biri olmadıkça Müslümanın kanının akıtılması helâl olmaz. Zina eden evli veya dul, kasten adam öldüren, dinini terk edip cemaatten ayrılan kişi" buyurmuştur⁹²⁹.

İbn Receb'e göre alimlerden çoğu öldürmekle ilgili burada zikredilen hadîslerin çoğunun İbn Mes'ud hadîsiyle neshedilmiş olduğunu söylemişlerdir"⁹³⁰.

İbn Receb alimlerin bu görüşünü iki yönden tartışma konusu yapmaktadır:

Birincisi: Özellikle İbn Mesud eski muhacirlerden olmasına rağmen İbn Mesud hadîsi, bütün bu naslardan sonra olduğu bilinmemektedir. Bu nasların çoğunu, İslam'la daha sonra müşerref olan; Ebu Hureyre, Cerir b. Abdulah ve Muaviye gibileri rivayet etmektedir. Bunların hepsi dördüncü defa içki içenin öldürülmesi gerektiği hadîsini rivayet etmişlerdir.

İkincisi: Sahih cumhur alimlerin görüşüne göre genel, özelden sonra olsa bile özel, genelle nesh edilmez. Çünkü özelin manası üzerine delaleti nas ile dir, genelin delaleti ise çoğunluğa göre zahir ile dir, zahirin hükmü nassın hükmünü bozmaz.

Rasulullah (s.a.v.) hayatında kendisine yalan söyleyenin öldürülmesini emretmiştir. Olay şöyle gerçekleşmiştir: Bir kişi bedevilerin bir mahallesine giderek, onlara Rasulullah'ın kendisini mallarına ve kan davalarına hakim olarak görevlendirdiğini söyleyerek insanları kandırmıştı. Bu olay değişik şekillerde de rivayet edilmektedir: Bu kişi cahilliye döneminde bir kadınla nişanlanmış, daha sonra kadınla evlendirilmesinden vazgeçmişti. Bu şekilde söyleyerek insanları kendisine inandırmış, kadınla zina etmiş ve bunu Rasulullah adına yaparak gerçekleştirmiştir. Bu küfürdür ve dinden dönmedir"⁹³¹.

⁹²⁹ Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 382; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 311.

⁹³⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 329.

⁹³¹ İbn Receb, a.g.e., I, 329 Ayrıca, I, 312.

İbn Receb, bu kişinin yaptığını küfür ve dinden dönmek olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla ceza amelin cinsinden olduğundan, ölüm cezasıyla cezalandırılmıştır. Bu sebeple burada nesih söz konusu değildir.

İbn Receb bazen de nesh tespitinde bulunmuştur.

Mesela, Buhâri ve Müslim'in tahriç ettikleri İbn Mes'ud'un rivayet ettiği hadîste o, Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu nakleder: "Şu üç şeyden biri olmadıkça müslamanın kanının akıtılması helâl olmaz. Zina eden evli veya dul, kasden adam öldüren, dinini terkedip cemaatten ayrılan kişi"⁹³².

İbn Receb bu hadîsi şerhinde, evli veya dulların zina etmesi konusunu incelerken, nesih konusuna değinir ve neshedilmiş ayetten söz ederek şöyle der: "Müslümanların icmasına göre, zina eden kadının durumu had cezası gereği recimdir. Zira, Rasulullah (s.a.v.) Ma'iz ve Ğamidiyye'yi recmetmiştir. Metninin hükmü baki olup da Kur'an'da lafzı neshedilen ayete göre: 'Zina eden yaşlı kadını ve erkeği zina ettiklerinde, Allah'ın bir cezası olarak mutlaka recmedin. Allah aziz ve hekimdir' buyurulur"⁹³³. Yani, İbn Receb burada Kur'anda nesihin var olduğunu, lafzı neshedilmiş olsa bile hükmü baki olan ayetin bulunmakta olduğunu Rasulullah (s.a.v.)'in uygulamasından haber vermektedir.

22373. Kiyasu'l-'Aks'tan Söz Etmesi

Müslim'in tahriç ettiği Ebu Zer'in rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.) ".....emri bi'l-ma'ruf sadakadır, nehyi ani'l-münker sadakadır, helal yolla kişinin hanımına yaklaşması sadakadır" deyince, "ya Rasulellah bizden birimiz şehveti için hanımına yaklaşınca ondan sadaka sevabı alır mı?" diye sorarlar. Rasulullah (s.a.v.): 'O kişi bunu haram yolla yapsa ne olurdu? Günah işler miydi?' diye sorar ve ardından: 'İşte aynı şekilde helal yolla bunu yapınca da kendisine mükafat vardır' buyurur⁹³⁴.

İbn Receb bu hadîsin, "o kişi haram yolla bunu yapsa ne olurdu?" bölümünü kastederek, bu tür ifadelerin usul alimleri tarafından "kiyasu'l-aks" olarak tanımlandığını

⁹³² Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 382; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 311.

⁹³³ El-Hâkim, II, 415; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 312.

⁹³⁴ Müslim, Salatu'l-musafir, 84; Ahmed b. Hanbel, V, 167; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 56.

belirtmektedir⁹³⁵. Bir rivayete göre, İbn Mesud bu konuda, "Rasulullah (s.a.v.) bir kelime söyledi ben de başka bir kelime söyledim." Yani Rasulullah: "kim Allah'a bir şey ortak koşarak ölürse o ateşe girer" buyurdu. Ben de: "Kim Allah'a ortak koşmaksızın ölürse o cennete girer dedim" demektedir⁹³⁶.

Görüldüğü gibi İbn Receb, burada İbn Mesud'un hadîse kıyasla, kıyasu'l-aks yoluyla bir meselede hüküm çıkarttığını zikretmektedir. Dolayısıyla bu şekilde bir kıyasın delil olarak kullanılabileceğine vurgu yapmaktadır.

22374. İlhamın Delil Olup Olmayacağı

Müslim'in tahriç ettiği Nevvas b. Sem'an'ın rivayet ettiği bir hadîste o Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Birr, ahlâk güzelliğidir. Günah ise, nefiste iz bırakan ve insanların bilmesini sevmediği şeydir"⁹³⁷.

Vabisa b. Ma'bed'den şöyle rivayet edilmiştir: "Rasulullah 'a gittim bana: 'Sen Birr'in ne olduğunu sormaya mı geldin?' buyurdu. 'Evet' dedim. Rasulullah (s.a.v.): 'Kalbine danış. Birr (iyilik) nefsin kendisinde huzur bulduğu, kalbin kendisinde tatmin olduğu şeydir. Günah ise, insanlar fetva verseler bile nefiste iz bırakan ve kalpte tereddüt meydana getirendir" buyurdu⁹³⁸.

İbn Receb bu hadîsi şerhinde şu ilkeye değinir: "Genel itibariyle hakkında nas bulunan konuda mü'mine düşen, Allah ve Rasulune ayette geçtiği gibi itaattir"⁹³⁹. Ayet-i kerimede: 'Allah ve Peygamberi bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e başkaldıran, apaçık bir şekilde sapmış olur' buyurulur⁹⁴⁰.

⁹³⁵ Kıyasu'l-'aks: "Kitap, sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek" demektir. bkz. Zekiyyüddin Şa'bân, a.g.e., s. 110.

⁹³⁶ Müslim, İman, 150; Ahmed b. Hanbel, I, 425; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 66.

⁹³⁷ Müslim, Bir, 14; Ahmed b. Hanbel, IV, 182; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 93.

⁹³⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 228.

⁹³⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 102.

⁹⁴⁰ Ahzab, 36.

İbn Receb buradan hareketle hadîste geçen; "günah ise, insanlar fetva verseler bile nefiste iz bırakan ..." bölümünden insanların ilhamla hareket edip edemeyecekleri konusuna açıklık getirmeye çalışır ve bu konuyla ilgili olarak şöyle der: "Mutekellim Hanefilerden ve Şafiî alimlerinden bir grup fıkıh usulunda ilham meselesi delil olur mu olmaz mı konusunu tartışmışlar ve bu konuda kendi aralarında olan ihtilaflardan söz etmişlerdir. Bizim ashabımızdan bazıları, ilhamla keşif meselesinin hüküm konusunda takip edilen yol olmadığını söylemiştir" der⁹⁴¹. Kâdı Ebu Ya'la da mütekellimini vesveseler hakkında kınayan İmam Ahmed'in görüşüne dayanarak bu görüşü benimsemiştir⁹⁴².

İbn Receb'e göre: Hanbelîlerden bir gurup alim de, bu görüşe muhalefet etmiştir. İmam Ahmed'den ve başkalarından ilhamla hareket edilebileceği şeklinde kesin ifadeleri vardır. İmam Ahmed aslında olumsuz görüşüyle, sufilerden vesveseler ve hatarat hakkında konuşmaları kınamıştır, çünkü bu konuda onların sözleri, şer'î bir delile dayanmamaktadır, aksine görüş ve beğeniye dayanmaktadır. İmam Ahmed aynı zamanda delilsiz ve görüşe dayalı helal ve haram hakkında konuşmaları da kınamaktadır.

İbn Receb; karışık işlerde kalplere dönme (ilham meselesinde) Peygamber (s.a.v.)'den kesin ifadeler, sahabeden fetvalar ve İmam Ahmed'in bu manaya uygun ifadeleri de varken buna karşı olması nasıl olabilir demektedir⁹⁴³.

Görüldüğü gibi İbn Receb, İmam Ahmed'in ilhama karşı olumsuz bakışını yine aynı konuda kendisine ait olumlu görüşüyle karşılaştırarak eleştirmektedir. İlhamın delil olabileceğini, bu konuda hadîslerin ve sahabe uygulamalarının bulunduğunu söylemektedir. Hadîsleri anlamada da ilhamın çok önemli olduğunu savunmaktadır.

22375. Dört Halifenin İcması Meselesi

Ebu Davud ve Tirmizî'nin tahriç ettikleri 'İrbaz b. Sariye'nin rivayet ettiği hadîste Resulullah (s.a.v.): "Size Allah'a isyandan sakınmayı üzerinize emir olan kimse köle de olsa sözünü dinleyip itaat etmeyi vasiyet ederim. Çünkü ömrü olanlar birçok ihtilâflar

⁹⁴¹ İbn Receb, a.g.e., II, 104.

⁹⁴² İbn Receb, a.g.e., II, 104.

⁹⁴³ İbn Receb, a.g.e., II, 104.

görecektir. O zaman sünnetime ve hidayet üzere olan râşid halîfelerin sünnetine sarılınz. Sünnetlere dişlerinizi sıkarak sarılınz. Dini işlerde sonradan uydurulanlardan sakınınz. Çünkü her bid'at dalâlettir" buyurmuştur⁹⁴⁴.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken imamet konusundaki diğ er bazı rivayetleri de zikreder. Bu arada şerhinde râşid halîfeler dönemini ve râşid halîfelerin önemini inceler. Buradan hareketle dört halîfenin icması konusuna girer, bu konuda alimler arasındaki ihtilafa da yer verir ve şöyle der: "Sahabelerin muhalefetine rağmen dört halîfenin ittifak etmeleri icma yerine geçer mi, yoksa sadece delil mi kabul edilmelidir? meselesinde alimler ihtilaf etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den bu konuda iki rivayet bulunmaktadır. Mu'tezid zamanında Ebu Hazim el-Hanefî halîfelerin aksine zevi'l-erhamın miras almasına hükmetmiştir. Bu hükmü halîfelere muhalefet sayılmamış ve kendi kararını uygulamıştır."

Şayet dört halîfeden bazıları bir şey söylese ve onlara halîfelere kimse muhalefet etmese, ancak sahabelerden onlara muhalefet edenler olmuş olsa, bu durumda halîfelerin sözü öne alınmalı mıdır? Alimlerin bu konuda da farklı görüşleri bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'e göre halîfenin sözünün diğ erlerine tercih edilmesi gerekmektedir. Hattabî ve diğ erleri de aynı görüştedir. Selef alimlerinin çoğunluğu da aynı kanaattedir⁹⁴⁵.

Görüldüğü gibi İbn Receb burada dört halîfenin icmasını ve sahabenin onlara muhalif görüşlerini değerlendirmiş ve konuyla ilgili olarak alimlerin çeşitli görüşlerine yer vermiştir.

22376. Seddu'z-Zerâi' Konusuna Değ inmesi

Buharî ve Müslim'in tahriç ettikleri Numan b. Beşir'in rivayet ettiğ i bir hadîste Rasulullah (s.a.v.): "Helal apaçıktır. Haram da apaçıktır. İki arasında şüpheli durumlar vardır. İnsanlardan birçoğ u onları bilmezler. Kim bu şüphelilerden sakınırsa dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüphelilerin içine dalarsa haramın içine dalmış olur..."⁹⁴⁶ buyurmaktadır.

⁹⁴⁴ Ebu Dâvud, Sunne, 6; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 109.

⁹⁴⁵ İbn Receb, a.g.e., II, 123.

⁹⁴⁶ Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Ekdiye, 17; Ahmed b. Hanbel, VI, 73; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 193.

İbn Receb bu hadîsin seddu'z-zerai'⁹⁴⁷ savunanlara, harama giden yolların engellenmesine, harama vesile olacak unsurların önlenmesine delil teşkil ettiğini belirtmektedir. Ayrıca "çoğunluğu haram olan şeylerin azınlığı da haramdır" kaidesinin de buna delil teşkil edeceğini, yabancı bir kadınla bulunulmasının (halvet); oruçlunun şehvetle hanımıyla mübâşeret etmesinin; göbeğiyle diz kısmı arasının açık olması halinde hayızlı kadınla mübâşeret edilmesinin yasaklanması gibi bazı hususların da seddu'z-zerai içinde değerlendirileceğine vurgu yapmaktadır⁹⁴⁸.

22377. İkraḥ ve Hata Konusunu İşlemesi

İbn Mace'nin ve Beyhakî'nin tahriç ettikleri İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle haber vermiştir: "Allah (c.c.), ümmetinden hatayı, unutmayı ve zorlanarak yaptıkları şeyi benim için bağışladı"⁹⁴⁹.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken hadîsle ilgili aynı manada başka hadîslere yer vererek hadîsi hata ve unutmanın hükmü ile ikraḥın hükmü şeklinde iki bölümde ele alacağını belirtir⁹⁵⁰.

İbn Receb öncelikle hata ve nisyânın tarifini yapmaktadır. Arkasından "nisyan sebebiyle günahın kalkmış olması demek, neticesinde bazı hükümlerin oluşmayacağı manasını gerektirmez"⁹⁵¹ demektedir.

Misal olarak: "Bir kişi abdestsiz olduğunu unuttur da abdestli olduğu zannıyla namaz kılsa o kişiye günah yoktur. Ancak, abdestsiz olduğunu anlarsa bu durumda namazı iade etmesi gerekmektedir der. Yine, bir kişi abdest alırken besmele getirmeyi unutursa -ki biz tesmiyenin vacip olduğunu söyleriz- tekrardan abdest alması gerekir mi? Bu konuda Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet bulunmaktadır.

⁹⁴⁷ Seddu'z-zerai': Zerâyi'; "vesile" anlamına gelen zerî'anın çoğuludur. İstilahta: Helal ve harama götüren onlara vasıta olan şeyler demektir. bkz. Fahrettin Atar, Fıkıh Usûlü, s. 99

⁹⁴⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 209.

⁹⁴⁹ İbn Mâce, Talâk, 16; Beyhakî, X, 60; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 361.

⁹⁵⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 366.

⁹⁵¹ İbn Receb, a.g.e., II, 367.

Aynı şekilde kurban keserken de tesmiyeyi unutacak olursa, yine Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet bulunmaktadır. Alimlerden çoğunun görüşü de besmelesiz kesilen kurban yenir şeklindedir.

Kişi namazı unutarak terkederse ve sonra hatırlarsa hatırladığında kazası gerekmektedir"⁹⁵² der.

İbn Receb buna benzer pek çok örneği verir ve ardından birinci fasıl diyerek hata ve unutma konusunu, arkasından da ikinci fasıl demek suretiyle ikrah konusunu detaylı olarak işler. İkrah bölümünde ikrahın iki kısım olduğunu, birinci kısım ikrahın hiçbir seçimi, kudreti kalamayacak şekilde bir zorlamayla olduğunu, bu durumda olan kişinin işlediği suçtan sorumlu olmayacağını söyler. İkinci kısım ikrahta ise, seçme şansının bulunduğunu bu durumda olanın ikrahi yapmama kudreti olduğunu, bu sebeple, işleyeceği suçtan sorumlu olacağını söylemektedir"⁹⁵³.

2238. Hadîslerden Yola Çıkararak Fıkhî Tespitler Yapması

İbn Receb'in şerhini yaptığı hemen hemen bütün hadîslerde, o hadîsle ilgili fıkıh konularına detaylı olarak değindiğini söylememiz mümkündür. Bu bakımdan şerhin içeriğinde fıkıh konuları geniş yer almaktadır. Biz bu bölümde İbn Receb'in fıkıhla ilgili değişik görüşlerine ve yaklaşımlarına değinmek istiyoruz.

22381. Satranç Oyunu Hakkında Fıkhî Görüşünü Belirtmesi

Buhârî'nin tahriç ettiği Ebu Burde'nin rivayet ettiği bir hadîste şöyle bir olay anlatılır: Rasulullah, (s.a.v.) Ebu Burde'nin babası Musa el-Eş'arî'yi Yemen'e görevlendirmişti. Rasulullah'a Yemen'de yapılan içeceklerden sordu. Rasulullah "onlar nelerdir?" diye sordu. Ebu Musa; "onlar; el-bit'u ve'l-mizru" dedi. Ebu Burde'ye "el-bit'u" nedir? diye soruldu. Ebu Burde; "el-bit'u" bal şarabı, "el-mizru" buğday şarabıdır" dedi. Rasulullah, Musa el-Eş'arî'ye şöyle cevap verdi: "Sarhoşluk veren her şey içkidir"⁹⁵⁴.

⁹⁵² İbn Receb, a.g.e., II, 367.

⁹⁵³ Bkz. İbn Receb, a.g.e., II, 370-376.

⁹⁵⁴ Buhârî, Meğâzî, 60; Müslim, Eşribe, 7; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 456.

İbn Receb bu hadîsin şerhinde tavlâ ve satranç oyununa değinmekte ve bunların durumunu şöyle açıklamaktadır: "Oyunlar, sarhoşluk veren içecekler gibi insanları Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoyarlar. Oyun oynayan kişinin kalbinde oyunun etkisi yerleşmiş olur. Oyun insanı önemli işlerinden, menfaatlerinden alıkoyar. Hatta insan, zihninde her an oyunu anımsar olur. Bunun içindir ki Ali (r.a.) bir topluluğun yanından geçerken onların satranç oynadıklarını görür. Onlara ayeti anımsatacak bir ifade kullanarak söyle der: "Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?". Böyle söylemekle onların durumlarını İbrahim (a.s.)'ın babası ve milletine söylediği, ayette geçen durumla benzeştirmişti. Hadîsi şerifte: "İçki bağımlısı, puta tapan gibidir" buyrulur⁹⁵⁵. Kalb bu işle meşgul olmaktadır. Puta tapan nasıl puta tapmayı bırakamıyor ise içki içen de içkisini bırakamamaktadır.

İbn Receb'e göre: "Bütün bu işler insanları Allah'a ibadet etmekten O'na sevgi beslemekten, O'ndan korkmaktan, O'na yalvarmaktan, O'na dua etmekten alıkoymaktadır. Allah'la kul arasını ayıran, yapılması zaruret olmayan şeyler, kulun zarar görmesine vesiledir. Bu bakımdan haramdır. Ali (r.a.)'ın satranç oynayanlara: 'Siz bunun için mi yaratıldınız?' buyurduğu da rivayet edilmiştir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: İster para karşılığında, ister parasız olsun, kumar haramdır⁹⁵⁶. Satranç ise tavlâ gibi, hatta daha da

---

⁹⁵⁵ İbn Mâce, Eşribe, 3.

⁹⁵⁶ Muhakkik, İbn Receb'in bu görüşünü dipnotunda eleştirmekte ve eleştirisinde şöyle demektedir: "Nasıl olurda hakkında mekruh olduğuna dair bile hadîs bulunmazken haram olduğunu söyler? Tabiinin ileri gelenlerinden çoğu bu oyunu oynamıştır. Sa'id b. Cubeyr, Muhammed b. Sîrîn, Hişâm b. Urve, eş-Şa'bî ve diğerleri, bkz. el-Beyhakî, X, 211-212; Hafız el-Münzir et-Terğîb ve't-terhîb'inde şöyle demektedir: 'Cumhur alimler tavlâ oynamanın haram olduğunu söylemişlerdir. Bizim ashaptan bazıları haram olmasında icma olduğunu nakletmişlerdir. Ancak satranç konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları satrancın helal olduğunu çünkü satranç oynayanlar bununla beraber harp ve hilelerine karşı hazırlanmış ve ondan yararlanmış olurlar. Satranç oynamanın helal olmasında üç şart ileri sürülmüştür. Bunlar: namazını satranç sebebiyle geciktirmemek, içerisinde kumar manasında durum oluşturmamak, oyun sırasında ağızdan kötü sözler sarf etmemek. Kim bu şartlar dışına çıkarak bu oyunu oynarsa şahadeti kabul olmaz. Şafiî ise satrancın mekruh olduğunu söylemiştir. Alimlerden bazıları da tavlâ gibi satrancın da haram olduğunu söylemişlerdir. Satrançla ilgili hadîsler söylenmiş ise de bunlardan sahih isnath olanını veya hasen olanını bilmiyorum' demiştir".

beterdir. Çünkü onu oynayanları Allah'ı anlamaktan ve namaz kılmaktan, tavlardan daha çok alıkoyar" demektedir⁹⁵⁷.

22382. Nesep Yoluyla Haram Olanlara Değınmesi

Buharî ve Müslim'in tahriç ettikleri Aişe (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.): "Doğum sebebiyle haram kılınanları emmede haram kılar" buyurmuştur⁹⁵⁸.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken şöyle demektedir: "Burada nesep yoluyla haram olanları bütünüyle zikredeceğiz, böylece emme yoluyla haram olanları da öğrenmiş olacağız dedikten sonra İbn Receb devamla şöyle der: Doğum ve nesep iki kısım halinde nikahın haram olmasında etki etmektedir.

Birincisi; ebediyyen haram olanlardır.

a. Nesep sebebiyle nesep yönünden haram olanlar: Bunlar erkeğe usulünden yukarıya doğru ve fûruundan aşağıya doğru yakın olan kadınlardır.

b. Nesep sebebiyle başka bir sebepten haram olanlar: Bu evlilik yoluyla oluşmaktadır. Kişiyne babasının hanımları, oğlunun hanımları, hanımlarının anneleri, ilişkiye girdiği hanımlarının kızları ve onların kızları, hanımının anneleri haram olur.

İkincisi; geçici olarak haram olanlardır.

İbn Receb bu konuyu hadîsi şerh ederken uzun uzadıya ele alır. İbn Receb'in bu hadîsi, diğer hadîsleri şerhinde olmayan bir şekilde, baştan başa fikhî açıklamalarla incelediğini söylememiz mümkündür⁹⁵⁹.

İbn Receb hadîsin şerhinin sonuna fikhî bir fayda da ilave ederek şöyle der: "Bu hadîsin 'doğum sebebiyle haram kılınanları emme de haram kılar' manasına şu konu girmektedir. Bir kişi hanımına zihar yapsa ve hanımını emme yoluyla haram olanlara benzetse: 'Sen bana emme yoluyla olan annem gibisin' dese, bu durumda zihar gerçekleşmiş olur mu?

⁹⁵⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 458-459.

⁹⁵⁸ Buhârî, Farzı'l-hums, 4; Müslim, Reda', 1; Ahmed b. Hanbel, VI, 44; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 438.

⁹⁵⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 438-444.

Bu konuda iki görüş vardır.

Birinci görüşte: İmam Malik, Sevrî, Ebu Hanîfe, Evzaî, Hasan b. Salih, Osman el-Bettî, ve Ahmed b. Hanbel'den meşhur olan görüşünün de bulunduğu cumhur alimlere göre Zihar haramı gerçekleşmiş olur.

İkinci görüşte: 'Zihar haramı gerçekleşmez' denmiştir. Bu İmam Şafi'nin görüşüdür"⁹⁶⁰.

Görüldüğü gibi İbn Receb bu hadîsin şerhinde mahrem ve namahremleri anlatmakta, süt konusuna değinmekte ve konuyla alakalı olarak zihar meselesine de değinmektedir.

22383. Hadîsteki Genel Hükümün İstisnalarını Bildirmesi

Buharî ve Müslim'in tahrîc ettikleri hadîste Abdullah b. Mes'ud'un rivayet ettiği bir hadîste; Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Şu üç şeyden biri olmadıkça müslümanın kanının akıtılması helâl olmaz. Zina eden evli veya dul, kasten adam öldürenin kendisinin öldürülmesi, dinini terk edip cemaatten ayrılan"⁹⁶¹.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken "kasten adam öldürenin kendisinin öldürülmesi" bölümüyle ilgili olarak umumi manasından istisnaların çıkartılması gerektiğini söylemektedir. Bunlar şunlardır:

1. Babanın oğlunu öldürmesi durumu: Cumhura göre baba oğluyla kısas yoluyla öldürülmez. Bu Ömer b. Hattap'tan da rivayet edilmiştir. Rasulullah (s.a.v.)'den değişik yollardan senedleri üzerinde tenkit olan hadîsler rivayet edilmiştir. İmam Malik bu konuyla ilgili olarak: "Şayet öldürmesinde, onu boğazlaması gibi kasıt var da şüphe bulunmamağtaysa bu durumda baba oğlunu öldürmesinden dolayı kısasla öldürülür, ancak odunla veya kılıç çekerek öldürmüş ise öldürülmez çünkü burada terbiye etmek amacı bulunmaktadır"⁹⁶² demektedir. el-Bettî ise: "Baba oğlunu haksız olarak öldürdüğünde her halükarda kısasla öldürülür" demektedir.

⁹⁶⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 444.

⁹⁶¹ Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 382; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 311.

⁹⁶² Ebu Muhammed Abdulvehhab el-Bağdâdî, el-Malikî, et-Telkîn, thk. Muhammed Salis Sa'id el-Ğânî, Mekke, trs. s. 464-465.

2. Hür birisinin köleyi öldürmesi meselesi: Çoğunluk alimler, hür köleye karşılık kısas neticesi öldürülmez demiştir. Bu konuda senedlerinde tenkit bulunan hadîs-i şerifler bulunmaktadır. Bir başka görüşe göre, kişi başkasının kölesini öldürürse kısasen kendisi öldürülür, kendi kölesini öldürmesiyle kısasen öldürülmez denmiştir. Bu görüş Ebu Hanîfe ve onun ashabının görüşüdür. Bir başka görüşte, herhangi bir köle de olsa kişi kasten öldürmesiyle kısasen öldürülür denmiştir. Bu görüş ise Sevrî'nin ve hadîs alimlerinin görüşüdür. Semure hadîsinde Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Kim bir köleyi öldürürse onu öldürürüz. Kim bir köleyi yaralarsa onu yaralarız"⁹⁶³.

Alimler hürle kölenin uzuvlar hususunda kısasta eşit olmadıkları üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu durumda bu hadîs üzerinde tevakkuf edilmekte ve onunla amel edilmemektedir. "Cana can"⁹⁶⁴ ayetinde bahsi geçen hürler olmaktadır. Çünkü bu ayetin devamında uzuvların da eşitlik ilkesinden kısasa tabi olduğundan bahsedilmektedir. Bu da hür olanlara ait bir durumdur.

3. Müslüman'ın kafiri öldürmesi meselesi: Kafir eğer harbî ise ittifakla Müslüman'a karşılık öldürülmeyeceği söylenmiştir. Çünkü harbînin öldürülmesi şüphesiz helaldir. Şayet harbî zimmi veya anlaşmalı mu'ahid birisi ise cumhura göre yine öldürülmez. Buhârî'de geçen bir hadîste Rasulullah (s.a.v.): "Kafire karşılık Müslüman öldürülmez" buyurmuştur⁹⁶⁵.

Ebu Hanîfe ve Kufe'li fakîhlerden bir grup ise kafirin Müslüman'a karşılık kısasla öldürüleceğini söylemişlerdir...

4. Bir adamın kadını öldürmesi meselesi: Burada kadını öldüren kişi kısasla ihtilafsız öldürülür. Rasulullah (s.a.v.): "Erkek kadına karşılık kısasla öldürülür" buyurmuştur⁹⁶⁶. Rasulullah bir Yahudi'yi kadın öldürdüğü için öldürtmüştür⁹⁶⁷.

Görüldüğü gibi İbn Receb burada hadîsi yorumlarken kısas konusuna girmekte, ayet ve hadîs ışığında kısas konusunu ve istisnalarını izah etmektedir.

⁹⁶³ Ahmed b. Hanbel, V, 10, 11, 12.

⁹⁶⁴ Mâide, 45.

⁹⁶⁵ Buhârî, Diyat, 24.

⁹⁶⁶ Hâkim, I, 395.

⁹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 170; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 316-318.

22384. İbn Ömer'in Boşadığı Hanımına Geri Dönmesini Değerlendirmesi

İbn Receb bu konuda şöyle demektedir: "İnsanlardan bazıları İbn Ömer'in hanımını üç talakla boşadığını zannederler. Rasulullah (s.a.v.)'ın İbn Ömer'i vazgeçirmesinin sebebi hanımını üç talakla boşaması değil, adet halinde boşamasıdır. Bu konu Mu'aviye b. Ammar ed-Duhenî'nin rivayetiyle Ebu Zubeyr'den de nakledilmiştir. Ebu Zubeyr belki de bunu doğru olarak kabul etmiştir. Böyle olunca bu lafzı anladığı mana ile rivayet etmiştir. Bu hadîsî İbn Luhay'a Ebu Zubeyr'den rivayet etmiş ve Cabir'den şöyle haber vermiştir: 'İbn Ömer hanımını adet halinde boşamıştır. Rasulullah (s.a.v.); 'hanımını geri alsın o hanımıdır' buyurmuştur. Bu senedde Cabir'i zikretmekle hata etmiş ve 'o onun hanımıdır' ifadesinde de tek kalmıştır. Bu manada hadîs ille de üç talakla boşandığı manasına delalet etmemektedir.

Bu hadîsin rivayeti hususunda Ebu Zubeyr'e muhalefet edilmiştir. Eyyub, İbn Sîrîn'den rivayetinde şöyle demektedir: 'Yirmi sene kendilerine güvendiğim alimler bana İbn Ömer'in hanımını adet halinde üç defa boşadığını, Rasulullah (s.a.v.)'in ona, hanımını geri almasını emrettiğini söylediler. Bende Ebu Ğullâb Yunus b. Cubeyr ile karşılaşınca kadar hadîsin içeriğini bilmediğimden onları bu söylediklerinden dolayı hiç itham etmedim. Ebu Ğuleyb hadîste çok sağlam birisiydi. Bana şöyle haber verdi: "İbn Ömer'e kaç defa boşadığı konusunda sordum, o da bana, hanımını bir defa boşadığını söyledi"⁹⁶⁸ demektedir⁹⁶⁹.

Görüldüğü gibi İbn Receb burada İbn Ömer ile ilgili yanlış anlaşılmaya işaret ederek aslında onun, hanımını üç defa değil bir defa boşadığını bu sebeple Rasulullah'ın tekrar kendisinden hanımına dönmesini istediğini vurgulamaktadır.

22385. Ayetten Fıkî Hüküm Çıkartması

İbn Receb şerh sırasında pek çok ayetten yararlanmakta ve ayetleri adeta bir müfessir gibi tefsir etmektedir. Bazen fıkîhçi kimliğiyle ayetlerden fıkî hükümler çıkartmaktadır.

⁹⁶⁸ Müslim, Talak, 1.

⁹⁶⁹ İbn Receb, a.g.e., I, 189.

Ayette geçen, "hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır"⁹⁷⁰ ifadesi ile ilgili olarak İbn Receb şöyle demektedir: "Boşanmış kadın, çocuğunu emzirmek istediğinde, buna misli ücret mukabilinde talip olunca babaya düşen bunu reddetmemesi ve bunu kabul etmesidir. Çocuğun annesi dışında başkası bulunsun veya bulunmasın bu böyledir. Ahmed b. Hanbel'de aynı görüştedir. Şayet kadın misli ücretten çok fazla bir ücret talebinde bulunacak olur da baba emzirecek birisini temin etmiş olursa bu durumda babanın, boşanmış annenin talebine icabet etmek zorunluluğu bulunmaz. Çünkü amaç zarar vermek olmuştur. Ahmed b. Hanbel'den bu görüş de nakledilmiştir⁹⁷¹.

22386. Miras Hukuku Konusunu İşlemesi

İbn Receb şerhinde feraiz konusunu da uzun uzadıya işlemektedir. Buharî ve Müslim'in tahrîc ettikleri İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.): "Ferâizi Kur'an'da bildirilen sahiplerine veriniz. Bunlardan geri kalan mal da asabeden -baba tarafından- en yakın olan erkeğe aittir" buyurmuştur⁹⁷².

İbn Receb hadîsi şerhinde şöyle demektedir: "Alimler feraizi ehline veriniz"ın manasında ihtilaf etmiştir.

Bir gurup: Feraizden murad, Allah'ın kitabında takdir edilmiş olandır. Bu durumda mana: Takdir edilmiş olan farizaları Allah'ın belirttiği kimselere verin, bu farzlardan sonra kalana erkeklerin en evlasi müstehaktır. En evladan maksat en yakındır, erkeklerin en yakını, asabenin en yakınıdır, geri kalan pay, asabellik hak edilir. Hadîsi imamlardan bir topluluk bu mana ile tefsir etmiştir. İmam Ahmed, İshak bin Raheveyh bunlardandır, bunu o ikisinden İshak b. Mansur nakletmiştir. Buna göre; kız, kız kardeş ve amca yahut amca oğlu veya kardeş oğlu bir arada olsa, kızın yarıyı almasından sonra geri kalanı asabe alır. Bu hadîse dayalı olarak İbn Abbas'ın görüşü olup o, insanların hepsinin bu görüşün zıddı üzere olduklarını kabul ediyordu. Zahiriye mezhebi de onun görüşünü benimsemiştir. Cumhur alimlere göre ise: Kız kardeş kızla beraber olunca asabe olur. ona geriye kalan

⁹⁷⁰ Bakara, 233.

⁹⁷¹ İbn Receb, a.g.e., II, 215.

⁹⁷² İbn Receb, a.g.e., II, 419.

verilir. Bu görüş Ömer, Ali, Zeyd, İbn Mesud, Muaz b. Cebel ve bazı alimlere dayanmaktadır⁹⁷³.

Diğer bir gurup şöyle demektedir: “Farzları ehline veriniz” sözüyle kastedilen: farz sahiblerinin ister farzla, ister ta’sible (asabelikle) bütünüyle hak ettikleridir. “Geri kalanı en yakın erkeğedir” sözünden maksad: Kendisine herhangi bir şekilde farz olmayan asabedir...⁹⁷⁴.

Bir başka grup ise şöyle demektedir: “Farzları ehline veriniz” ve: “Malı, feraiz ehli arasında taksim ediniz” sözündeki feraiz ehliyle kastedilen: Allah’ın kitabında belirlediği mirasçılar, akrabalar ve asabelerin hepsidir, ister takdir edilmiş ister edilmemiş olsun varislerin aldığı herşey Allah’ın kendilerine kıldığı farzdır. Ana baba ve çocukların zikrinden sonra ayeti kerimede şöyle buyurulmuştur: "Allah tarafında konmuş farzlardır"⁹⁷⁵. Onlar içinde farz sahibi ve asabe de vardır. Yine ayette şöyle buyrulur: "Ana baba ve yakınlarının bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından ve gerek çoğundan bir hisse ayrılmıştır"⁹⁷⁶. Bu asabeleri de, farz sahabeleri de kapsar"⁹⁷⁷.

Görüldüğü gibi İbn Receb adeta bir fıkıhçı gibi miras hukukunu bu hadîsin şerhinde özet olarak anlatmakta, ferâiz ile ilgili ayetleri de vermekte ve miras konusunu adeta bütünüyle işlemektedir⁹⁷⁸.

22387. Allah'ın Haram Kıldığı Şeylerin Kullanılması

İbn Receb şerhinde haramlarla ilgili olarak hadîsleri sunduktan sonra, konuyu şöyle ele alır: “Allah bir şeyi haram kılınca onun bedelini de haram kılar.” Bu genel bir mana ifade etmektedir. Haram olan şeylerden istifade edilmesi kastedilen her şeyi kapsar, bu da iki kısımdır:

⁹⁷³ İbn Receb, a.g.e., II, 419.

⁹⁷⁴ İbn Receb, a.g.e., II, 423.

⁹⁷⁵ Nîsa, 11.

⁹⁷⁶ Nîsa, 7.

⁹⁷⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 423.

⁹⁷⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 419-437.

Birincisi: Zatının bekasıyla birlikte faydalanmanın gerçekleştiği şeydir. Putlar gibi. Çünkü putlardan kastedilen menfaat Allah'a şirktir, bu kayıtsız masiyetlerin en büyüğüdür. Buna menfaati haram kılınanlar da dahil edilmektedir. Şirk, sihir, bidatlar, dalalet kitapları, haram resimler, eğlence aletleri tanbur, şarkı söyletmek için cariye satın almak vb. gibi.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tahriç ettiği Ebu Ümame'nin rivayet ettiği bir hadîste, Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurmaktadır: "Allah beni alemlere rahmet ve hidayet rehberi olarak gönderdi, bana zurnaları, davulları (veya udları) ve cahiliyyede tapılan putları yok etmemi emretti. Rabbim izzetiyle yemin etti ve şöyle buyurdu: 'Kullarımdan bir kul içkiden bir yudum içerse onun yerine -kendisine azap olunmuş veya mağfîret olunmuş olsun- ona cehennem ateşinden içiririm, küçük bir çocuğa içki içirirse -azab olunmuş veya mağfîret olunmuş olsun- yerine ona cehennem ateşinden içiririm. Korkumdan dolayı kullarımdan bir kulda içkiyi terkederse ona kutsal koruluktan içiririm. O şarkıcı kadınların satımı, satın alımı, öğretilmesi, ticareti ve bedelleri helal değildir, haramdır"⁹⁷⁹.

Şarkıyı Ahmed b. Hanbel ve Malik gibi haram kılanlar, şarkıcı cariye satılırsa el becerisi olduğu için satımı helal olur, şarkısından dolayı yetimin cariyesi de olsa para alınmaz görüşündedirler. Ahmed b. Hanbel buna özellikle dikkat çekmiştir. Şarkı, köle ve cariyenin satışına engel değildir, çünkü hizmet ve başka konularda yararlanma şarkı dışında gerçekleşmektedir, bu da kölenin maksadının en büyüklerindedir. İmam Ahmed ve başka alimlere göre; müşterinin ancak haram menfaat için satın alacağı bilirse, ona satış caiz olmaz. Aynı şekilde meyve suyunu içki yapana satmak caiz olmadığı gibi, silahı fitne için alana satmak da caiz değildir. Bardakların onlarda içki içeceği bilinen kimseye satılması ve hayasızlık yaptığı bilinene köle çocuğu satmakta caiz değildir.

İkinci kısım: Telef edilmek suretiyle kendisinden faydalanılandır. Şayet bir şeyde en büyük maksat haram kılınmış ise onu satmak da haramdır. Domuz, içki ve ölü satımının haram olduğu gibi. Bunların bazı kısımlarında haram kılınmamış menfaat bulunmakla birlikte durum böyledir. Muztar (mecbur kalmış, zaruret hasıl olan) kimsenin ölü etinden yemesi, boğazı tıkanan kimsenin içkiyle onu aşağı indirmesi için içmesi veya onunla yangını söndürmesi, bir topluluğa göre domuzun kılıyla dikim yapmak, uygun görene göre kılı ve derisinden faydalanma gibi.

⁹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 257.

Ancak, bu menfaatler asıl maksat olmayınca önem arz etmemektedir. Ölü ve domuzdan maksat, etinin yenmesi ve içkiden maksat içilmesi olduğu için satışı haram kılınmıştır. Bunun dışındaki şeylere iltifat edilmemiştir. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ölünün iç yağı hakkında görüşünüz nedir, onunla gemi yağlanıyor, deriler yağlanıyor ve insanlar onunla lamba yakıyor" denilince bu manaya işaret ederek, şöyle buyurdu: "Hayır, o haramdır"⁹⁸⁰.

İbn Receb bu konuyu şerhinde detaylı olarak işlemeye devam etmektedir⁹⁸¹.

İbn Receb kitabının pek çok yerinde fıkıh konularına değinmektedir. Yeri geldiğinde fıkıh konularını, fıkıh kitabı gibi enine boyuna detaylı olarak incelemektedir⁹⁸².

2239. Hadîslerdeki Akîde Konularına İşaret Etmesi

İbn Receb şerhinde fıkıh konularına olduğu gibi akîde konularına da sıklıkla yer vermektedir. Hadîsin konumu şayet bir akîde konusu içermekteyse buraya işaret etmekte ve detaylı olarak konuyu izah etmektedir. İbn Receb'in eserleri bölümünde görüldüğü gibi akîde üzerinde de yazılmış eserleri bulunmaktadır. Bu yönünü yeri geldiğinde şerhinde göstermektedir. Biz bunu örneklerle izah edelim.

Örnek 1:

Buhârî ve Müslim'in tahrîç ettikleri Ömer (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle işittiğini haber vermektedir: "Ameller niyetlere göredir"⁹⁸³.

İbn Receb bu hadîsi şerhinde akîde konusuna girer ve amel riya ilişkisini izah eder ve şöyle der: "Bil ki, Allah rızasından başka bir gayeyle yapılan ameller kısımlara ayrılır. Münafıkların namazlarındaki hallerinde olduğu gibi, sadece dünyevi bir maksat uğruna yapılmışlara gösteriş için yapılanlar. Bunlar gerçek riya olanlardır. Allah Teala ayetinde şöyle buyurur: "Namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş

⁹⁸⁰ Buhârî, Büyü 112, Meğâzî 50; Müslim, Musâkât, 71; Ebu Dâvud, Büyü 66; Tirmizî, Büyü, 93.

⁹⁸¹ İbn Receb, a.g.e., II, 447-455.

⁹⁸² İbn Receb, a.g.e., I, 273. Ayrıca bkz. 65, 87, 88 91, 84, 136, 233, 266, 267, 322, 377, 382, 177, 196, 328, 189, 312, 315-317, II, 153, 159, 164, 212-215, 231, 240, 253, 269, 320, 343, 359, 367, 370, 447, 449, 458, 481,438, 367-368, 465.

⁹⁸³ Buhârî, Eyman ve'n-nuzur, 23; Müslim, 'İmare, 155.

yaparlar"⁹⁸⁴. Yine başka bir ayetinde: "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını ciddiye almazlar"⁹⁸⁵. Yine kafirler bir ayette riyakarlıkla vasıflandırılmaktadır: "Yurtlarından böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan men edenler gibi olmayın. Allah onların işlediklerini her yönüyle bilendir"⁹⁸⁶.

İbn Receb'e göre bu çeşit riya, müminlerin farz namazında ve orucunda meydana gelmektedir. Zekat, hac ve bu ikisi gibi zahiri amellerde de olabileceği gibi faydası kendinden başkasına geçen ibadetlerde de olabilir. Bu ibadetlerde ihlaslı olmak güçtür. Gösterişle yapılan amelin boşa gideceğinde müslüman şüphe etmez. Riya sahibi, Allah'ın gazabına ve cezasına müstahak olur.

İbn Receb'e göre; amel bazen de Allah için olur ve riyada ona bulaşır. Eğer riya amele temelde girmiş ise sahih naslar yine amelin batıl olacağına ve boşa gideceğine işaret etmektedir"⁹⁸⁷.

Sahihi Müslim'de bulunan Ebû Hureyre (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîste, Rasulullah (s.a.v.) buyurduğuna göre: "Allah Teala şöyle buyurmuştur: Ben ortağa hiç ihtiyacı olmayanım. Kim bir amel işleyip de benden başkasını o ameli ortak yaparsa, onu kendi şirkiyle başbaşa bırakırım". İbni Mace ise hadîsin manasını şu lafızla tahric etmiştir: "Ben o amelden beriyim ve o amel ortak koştuğuna olacaktır"⁹⁸⁸.

Görüldüğü gibi İbn Receb Allah'tan başkasına ameli burada bazen direk riya olan amel ve bazen de Allah için yapılp sonradan riya bulaşan amel olarak iki kısımda değerlendirmektedir.

Örnek 2:

Tirmizî'nin tahric ettiği Enes b. Malik'in rivayet ettiği hadîsi kutsîde Rasulullah (s.a.v.)'den o şöyle işittiğini nakleder: "Allah (c.c.) buyuruyor ki: Ey Adem oğlu, sen bana

⁹⁸⁴ Nîsa, 142.

⁹⁸⁵ Maûn, 4-6.

⁹⁸⁶ Enfal, 47.

⁹⁸⁷ İbn Receb, a.g.e., I, 79.

⁹⁸⁸ Müslim, Zühhd, 46; İbn Mace, Riya, 21; Ahmed b. Hanbel, II, 301.

yalvarıp benden ümit ettikçe ne olursa olsun senden sadır olanı affederim, aldırmam. Ey Adem oğlu, günahların gökyüzüne ulaşsa, sonra da benden af dilesen, seni affederim. Ey Adem oğlu, eğer bana yeryüzü dolusu günah getirirsen, sonra da bana ortak koşmadan bana gelsen (ölsen) ben de sana yeryüzü dolusu af ile gelirim"⁹⁸⁹.

İbn Receb, bu hadîsi kutsîde geçen: "Ey Adem oğlu, günahların gökyüzüne ulaşsa, sonra da benden af dilesen, seni affederim" bölümünü açıklarken istiğfar konusuna değinerek şöyle demektedir: "İstiğfarın en faziletlisi yanlışlara ısrarla devam etmekten vazgeçmekle yapılandır. Böyle bir istiğfar nasuh tevbesi mesabesindedir. İstiğfar eden lisanıyla; 'Allah'ım senden af diliyorum' der. Ancak kalbiyle yaptığı yanlışlardan vazgeçmemiş ise bu kişi sadece Allah'a dua etmiş olur. Allah'ım beni affeyle demiş olur. Bu güzeldir. Allah'ın buna icabet edeceği umulur. Ancak bazıları, günahları terk etmeden istiğfar edene "yalancı tevbekar" demektedir. Aslında o istiğfarı yapan, bazılarının zannettiği gibi tevbe yapmış olmamaktadır. Doğru olan budur. Çünkü tevbenin geçerli olması için mutlaka günahlardan vazgeçmek gerekmektedir."

Birisi "أستغفر الله وأتوب إليه" = Allah'ım senden af diliyorum ve sana tevbe ediyorum" derse bunun iki hali bulunmaktadır:

Birincisi: Kalbinde günahlara devam edeceğine dair niyetinin bulunması. Bu durumda bu kişi "sana tevbe ediyorum" sözüyle yalancı durumundadır. Çünkü tevbe etmemektedir. Bir kişinin tevbe etmemesine rağmen tevbe ediyorum diye kendinden haber vermesi caiz değildir.

İkincisi: Tevbe ettiği anda kalbinde günah işlemekten vazgeçmiş olması. İnsanlar bu durumda "sana tevbe ediyorum" demenin caiz olması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Tahâvî'nin haber verdiği göre seleften Ebu Hanife'nin ashâbı bu sözü mekruh görmüşlerdir. Rebi' b. Hesyem'e göre: "Sana tevbe ediyorum" sözü yalan ve günah olur. "Allah'ım günahımı affeyle" veya "Allah'ım beni affet ve günahımı bağışla" şeklinde söylenmelidir. Bu sözün, kalbiyle günahından vazgeçmeyen ve olduğu hal üzere devam eden tarafından söylenmesi daha uygun olur. Muhammed b. Sûka; "Kendisinden başka ilah olmayan hay ve kayyum olan büyük Allah'ım. Senden af diliyorum, affımı nasuh bir tevbe ile istiyorum" şeklinde istiğfar ederdi.

⁹⁸⁹ Tirmizî, Daavât, 99; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 400.

Huzeyfe'den rivayet edildiğine göre: "Kişiyi, Allah'ım senden af diliyorum deyip sonra dönmesi günah olarak yeter" demiştir. Mutarrıf birisinin: "Allah'ım beni affet ve sana tevbe ediyorum" şeklinde tevbe ettiğini duyunca kızmış ve o kişiye; "belki de yapmazsın" demiştir.

Buradan açıkça anlaşılır, "sana tevbe ediyorum" sözü kerih görülmüştür. Çünkü nasuh üzere tevbenin şartı ebediyen günaha geri dönmemektir. Ne zaman tevbe ettiği günaha geri dönerse söylediği "sana tevbe ediyorum" sözünde yalancı olmuş olur⁹⁹⁰.

İbn Receb konuyu diğer alimlerin görüşlerine de yer vermek suretiyle şerhinde işlemeye devam eder.

Örnek 3:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.) "Dört özellik kimde bulunursa o münafıktır. Bu özelliklerden birisi bir kişide bulunursa, bu kişi de, bunları terk edinceye kadar nifak özelliği bulunmaktadır. Bunlar: konuştuğunda yalan söylemesi, söz verince yerine getirmemesi, münakaşa yapınca haktan ayrılıp aşırı gitmesi ve vaat edince ahdini bozmasıdır" buyurdu⁹⁹¹.

İbn Receb bu hadîsi şerhinde nifaktan bahseder ve şöyle der: "Nifak lügatte: kandırmak, aldatmak, iyi gözücüğü kötüyü saklamak demektir. İstılahta ise; iki kısma ayrılmaktadır.

Birincisi: Büyük nifaktır. Bunda kişi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman eder gibi görünür ve gizli olarak da bunların hepsinin veya bir kısmının aksini yapar. İşte bu çeşit nifak peygamberimiz zamanında yapılan ve hakkında ayet inen nifaktır.

İkincisi: Küçük nifaktır. Bu amelle yapılan nifaktır. Kişi bunda salih bir kişi olarak gözücüğü ve içinden farklı olur.

Bu nifakın esasları hadîste bahsi geçen unsurlara dayanmaktadır. Bunlar beş tanedir.

⁹⁹⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 411.

⁹⁹¹ Buhârî, İmân, 24; Müslim, İmân, 106; Ahmed b. Hanbel, II, 189; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 480.

1. Bir kişinin kendisini doğrulayan birisiyle konuşurken ona yalan söylemesi. Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'inde geçen hadîste Rasulullah (s.a.v.): "Kardeşin seni doğruladığı halde ona yalan söylemen sana hainlik olarak yeter" buyurmuştur⁹⁹².

2. Vaat ettiği zaman vaadine muhalefet etmesi. Bu iki çeşittir.

Birisine, niyetinde verdiği sözü yapmamak varken, söz vermek ve söz verdiği işi yerine getirmemek. Bu en şerli muhalefettir.

Birisine, niyetinde verdiği sözü yapmak varken, söz vermesi ve özrü olmaksızın sözüne muhalefet etmesi.

Ebu Davud'un tahriç ettiği Zeyd b. Erkam'ın rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.): "Bir kişi yapmak niyetiyle bir şeyi vaat ederde onu yerine getirmez ise ona günah yoktur" buyurur⁹⁹³.

Alimler vaat edileni yerine getirme zorunluluğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları vaat edilenin yerine getirilmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da söz verilene zarar gelecek olursa vacip olur demişlerdir.

3. Münakaşa yapınca haktan ayrılıp aşırı gitmesi. Kasıtlı olarak hakkı batıl ve batılı hak olarak iddia etmesi. Bu insanın yalan konuşmasını zorunlu kılacak durumdur. Rasulullah (s.a.v.): "Yalandan sakınınız. Muhakkak yalan kötülüğe götürür. Kötülük ise ateşe götürür" buyurur⁹⁹⁴.

Batıl olan bir konuda münakaşada bir kimsenin aşırı gitmesi ve batılın hak olduğunu iddia etmesi, en çirkin haramlardandır.

4. Vaat edince ahdini bozması. Allah Teala Kur'an'da ahitleri yerine getirmemizi emretmiştir. Ayette: "Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir" buyurulur⁹⁹⁵. "Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve

⁹⁹² Ahmed b. Hanbel, IV, 183.

⁹⁹³ Ebu Dâvud, Edeb, 90.

⁹⁹⁴ Müslim, Bir, 103.

⁹⁹⁵ İsra, 34.

Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir" buyrulur⁹⁹⁶.

Müslümanların birbirlerine karşı vaatlerini yerine getirmeleri daha önemli, birbirlerine olan ahitlerini bozmaları da daha kötüdür. En önemli olan ise; başta bulunan liderlere biat edildiği ve ilk başta onlara rıza gösterildiği halde sonradan verilen biata muhalefet edilmesidir.

5. Emanete hıyanetlik yapmak. Bir kişiye emanet bırakıldığında ona düşen görev, emaneti vaktinde sahibine teslim etmektir. Ayette: "Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder" buyrulur⁹⁹⁷.

Görüldüğü gibi İbn Receb nifak konusunu da bu şekilde geniş bir şekilde maddeler halinde işlemek suretiyle ayet ve hadîsler ışığında izah etmektedir⁹⁹⁸.

Örnek 4:

Buharî'nin tahriç ettiği Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîsi kutsîde Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah buyuruyor: Kim benim bir velime düşmanlık yaparsa, şüphesiz ben ona harp ilan ederim. Benim kulum kendisine farz kıldığım şeyden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaşırsa, ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Eğer benden isterse mutlaka veririm. Bana sığınırorsa muhakkak onu korurum"⁹⁹⁹.

İbn Receb hadîsin şerhinde şöyle demektedir: "Allah'ın evliyaları iki derecedir.

Birinci derece: Mukarrabînlerdir. Farzlarını yerine getirmek suretiyle O'na yaklaşanlardır. Bu derece; muktasitler ve yemin ashabının derecesidir. Farz görevleri yerine getirmek en faziletli amellerdir. Ömer b. Hattab (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Amellerin en faziletlisi farzları yerine getirmek ve haramlardan sakınmaktır. Allah

⁹⁹⁶ Nahl, 91.

⁹⁹⁷ Nîsa, 58.

⁹⁹⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 481-495.

⁹⁹⁹ Buhârî, Rikâk, 38; İbn Receb, a.g.e., II, 330.

katından geleceklere iyi niyet beslemektir." Ömer b. Abdülaziz'de hutbesinde şöyle buyurmuştur: "En faziletli ameller farzları yerine getirmek, haramlardan uzak durmaktır."

İkinci derece ise: Sâbikînler. Bunlar Allah'a farzların dışında nafîle ibadetler de yapmak suretiyle, haramların en incesine kadar hassas davranmak suretiyle yaklaşanlardır. Bu Allah'ın kulunu sevmesini vacip kılan durumdur. Hadîste olduğu gibi: 'Kulum nafîle ibadetlerle bana yaklaşırsa, ben de onu severim'¹⁰⁰⁰. Allah kimi severse, onu muhabbetiyle, itaatıyla, zikriyle, kendisine hizmetle rızıklandırır, ona yakınlığını vacip kılar, onu yakınına yaklaştırır" demektir¹⁰⁰¹.

Görüldüğü gibi İbn Receb bu hadîsi şerhinde Allah'ın evliyalarını mukarrabînler ve sâbikînler olarak iki derecede incelemekte ve tanıtmaktadır.

22310. Hadîslerdeki Tasavvufî Konulara İşaret Etmesi

İbn Receb kitabında yeri geldiğinde tasavvufî konulara da değinmektedir. Hatta kerametlerden ve keramet örneklerinden bahsetmektedir.

Örnek 1:

Müslim'in tahriç ettiği Ömer b. Hattab'ın rivayet ettiği bir hadîste "Cebrail (a.s.) Resulullah'a :“İhsan hakkında bana bilgi ver” diye yine sordu. Resulullah (s.a.v.): “ihsan; sanki görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Her ne kadar sen O' nu görmüyorsan da, O seni görüyor” buyurdu. Adam: “Doğru söylüyorsun” dedi¹⁰⁰².

İbn Receb Cibril hadîsi olarak bilinen bu hadîsi açıklarken bildirdiğine göre: "Seleften bazı alimler şöyle demektir: 'Kim Allah'ı görürcesine ibadet ederse o arif kişidir. Kim de Allah onu görüyormuşçasına ibadet ederse bu kişi ihlaslı kişidir'. Burada iki makama işaret edilmiştir. Bunlar;

İhlas makamı; burada kişi ibadet ederken Allah'ın, onu görüyormuşçasına, onun işlerini takip ettiğini ve ona yakınlaştığını varsayarak Allah'a ibadet etmesidir. Kul amelinde

¹⁰⁰⁰ Buhârî, Rikâk, 38.

¹⁰⁰¹ İbn Receb, a.g.e., II, 336-337.

¹⁰⁰² Müslim, İmân, 1; Ahmed b. Hanbel, VIII, 27,51,52,53; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 93.

kendisini bu şekilde hazır hissedince ve bu şekilde ameline devam edince ibadetinde Allah'a karşı ihlaslı olmuş olur. Çünkü bu durumda Allah'ın dışında başka şeylere ilgi duymaz ve sadece ameliyle meşgul olur.

Müşahede makamı; Allah'ı görürmüşçesine kulun kalbiyle Allah'a ibadet etmesidir. Bu, kalbin iman nuruyla nurlanması ve basiret sahibi olması demektir. Onun için gayp sanki ortada olan maddi bir durum haline dönüşmüş olur.

İşte bu durum Cibril (a.s.)'in hadîsinde işaret edilen ihsan makamıdır. Bu durumdaki kişiler basiretlerinin kuvvetine göre farklılık arz ederler¹⁰⁰³.

Ebu'l-Celed'in naklettiğine göre, Allah'u Teala nebîlerinden birisine; "kavmine söyle size ne oluyor da yaptığımız günahları kullarımdan saklıyor bana arz ediyorsunuz. Eğer, benim sizi görmediğimi zannediyorsanız bana şirk koşuyorsunuz. Şayet, benim gördüğümü biliyorsanız öyleyse beni neden görenlerin en önemsizi olarak kabul ediyorsunuz" şeklinde vahyetmiştir¹⁰⁰⁴.

Örnek 2:

İbn Mace'nin tahrîç ettiği Sehl b. Sa'd es-Sa'idi'nin rivayet ettiği hadîste bir adam Rasulullah (s.a.v.)'e geldi ve şöyle dedi: "Ya Rasulallah, bana bir amel göster ki onu yaptığımda beni hem Allah sevsin, hem de insanlar sevsin". Rasulullah (s.a.v.) ona: "Dünyaya gönül verme seni Allah sevsin. İnsanların elindekine göz dikme seni insanlar sevsin" buyurdu¹⁰⁰⁵.

İbn Receb bu hadîsi şerh ederken şerhinde şöyle demektedir: "Zühd ehli dünyanın nimetlerine karşı farklı farklıdır demektedir.

Kimilerine dünya nimetleri ulaşmakta ve sahabelerden pek çoğunun yaptığı gibi bu nimetleri değerlendirmek suretiyle Allah'a ulaşmaktadırlar. Ebu Süleyman şöyle der;

¹⁰⁰³ İbn Receb, a.g.e., I, 129.

¹⁰⁰⁴ İbn Receb, a.g.e., I, 407.

¹⁰⁰⁵ İbn Mâce, Zühd, 1; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 174.

'Osman ve Abdurrahman b. Avf, yer yüzünde Allah'ın hazinelerinden iki hazine gibiydi. Allah yolunda her zaman harcarlardı. Onların Allah'la işleri kalpleri ile olmaktadır¹⁰⁰⁶.

Kimileri de dünya nimetlerini elinden çıkartmakta ve dünyayı arka plana itmektelerdir. Bunlar kendi aralarında iki kısımdır. Bazıları bunu kendi istek ve arzularıyla, bazıları da bunu nefis rızası dışında nefsiyle mücadele ederek yaparlar. Bunların hangisinin daha faziletli olduğunda ihtilaf edilmiştir. İbnü's-Semmâk ve el-Cuneyd'e göre birincisi daha faziletlidir. Çünkü burada nefsin cömertlik ve züht makamına erişmesi ve olgunlaşması vardır. Bu sebeple daha faziletlidir demişlerdir. İbn Ata ise, ikincisinin hem amel yapma ve hem de nefisle mücadele örneği taşıması sebebiyle daha faziletli olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in de bu konuda aynı görüşte olduğuna delalet eden sözleri bulunmaktadır.

Kimilerine de dünya nimetlerinden bir nasip ulaşmamıştır. Bir kişi dünyayı elde etmek konusunda gücü yettiği halde önemsememiş ve zahit olmuştur. Öncekinin durumu bundan daha evladır. Çünkü çoğu selef alimleri Ebu Süleyman ve başkaları şöyle demişlerdir: Ömer b. Abdülaziz, Uveys ve onun gibilerden daha zahit birisidir. Çünkü o mallarından feragat etmiş ve mallarını terk etmiştir.

Alimler insanın kendisine ve akrabalarına bakmak için helal yollardan dünyayı talep etmekle, dünyayı aramayıp hepten terk etmenin hangisinin daha faziletli olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Hasan vb. gibi şahsiyetler terk edeni ve bunun taraftarlarını daha faziletli görmektedirler. Nehaği vb. ise, kendisine ve yakın akrabalarına bakmak için dünyayı talep etmeyi daha faziletli görmektedirler¹⁰⁰⁷.

İbn Receb zühd konusunu ayet, hadîs ve alimlerin veciz sözleriyle sayfalarca uzun uzadıya şerhe devam etmektedir¹⁰⁰⁸.

İbn Receb'in, kitabında buna benzer tasavvufla ilgili değişik konulara yer verdiği görülmektedir. Bazen tasavvuf konularını işlerken keramet örneklerine de yer vermektedir¹⁰⁰⁹.

¹⁰⁰⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 95-196.

¹⁰⁰⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 196.

¹⁰⁰⁸ İbn Receb, a.g.e., II, 196-206.

Mesela kadının birisi, Sa'id b. Zeyd'e ait bir arazinin aslında kendisine ait olduğunu Sa'id'in onun arazisini aldığını iddia etmiş. Sa'id b. Zeyd bu iddia üzerine şöyle dua etmiş: "Allah'ım eğer yalan söylüyorsa onun gözlerini kör et. Onu arazisinde öldür." Bedduadan sonra kadının gözleri kör olur ve bir gece arazisinde dolaşırken su kuyusuna düşmesi sonucunda ölür¹⁰¹⁰.

Enes b. Malik'e Basra'da bulunan arazisinin susuz kaldığı haber verilince Enes abdestini aldı, araziye çıktı ve iki rekat namaz kıldı. Arkasından dua etti. Bunun üzerine yağmur yağdı ve yağmur suları onun arazisi dışına fazla taşmadan arazisini suladı¹⁰¹¹.

İbrahim et-Teymî'ye Haccac'ın hapisanesinde bulunduğu sırada ziyaretçileri: "Allah'a dua etsen de buradan kurtulsan" deyince o: "Burada aldığım mükafattan kurtulmam için dua etmeyi kerih görürüm" diye cevap vermiş¹⁰¹².

Sa'id b. Cubeyr'de duası kabul olunan birisiydi. Haccac'ın işkencesine ölünceye kadar sabretmişti. Onun bir horozu vardı ve onu namaza kaldırırdı. Bir gece bağırmadığında o da namaza kalkmamıştı. Bu durum Sa'id'in zoruna gitti ve şöyle dedi: "Ne oldu ona Allah sesini kessin" dedi. Bu sözünden sonra horoz bir daha ötmedi. Annesi ona; "aman oğlum bundan sonra hiçbir şeye beddua etme" dedi¹⁰¹³.

2241. Hadîslerdeki Bazı Adap Konularına İşaret Etmesi

İbn Receb hadîsleri açıkladığı sırada hadîsin içerisinde geçen bazı adaplara yönelik ifadeleri açıklar ve okuyucuyu konuyla ilgili olarak islamî adaplara göre bilinçlenmek üzere bilgilendirir. Biz bunu örneklerle izah edelim.

Örnek 1:

Müslim'in tahriç ettiği Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "...Birbirinize sırt çevirip dargın durmayınız. Birinizin pazarlığı üzerine bir

---

¹⁰⁰⁹ İbn Receb, a.g.e., II, 350, 351, 172.

¹⁰¹⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 350.

¹⁰¹¹ İbn Receb, a.g.e., II, 351.

¹⁰¹² İbn Receb, a.g.e., II, 354.

¹⁰¹³ İbn Receb, a.g.e., II, 354-355.

kısmınız pazarlık yapmasın (açık arttırma usulü değilse). Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu yardımsız bırakmaz. Ona yalan söylemez. Onu hakir görmez. (Üç kere göğsüne işaret ederek) takva işte buradadır. Kişiyi günah olarak müslüman kardeşini hakir görmesi yeter. Müslümanın her şeyi kanı, malı, ırzı müslümana haramdır"¹⁰¹⁴.

İbn Receb "küs kalmayı" kendi görüşü yanında başkalarının da görüşlerini nakletmek suretiyle şöyle yorumlar: "Burada müslümanların birbirleriyle dünya işleri dolayısıyla dargın kalmalarının yanlış olacağı vurgulanmıştır. Ancak dini mesele sebebiyle üç günden fazla dargın kalmakta sakınca yoktur. Ahmed b. Hanbel'den bu konuda görüş bulunmaktadır. Rasulullah katı bidatçilere ve kendi havasına göre insanları yönlendirenlere boykot uygulamıştır. Hattabî'de; babanın çocuğuna, kocanın hanımına ve terbiye etmek amaçlı üç günden fazla dargınlıklarına cevaz vermiştir. Rasulullah (s.a.v.)'ın hanımlarından bir ay uzak durduğu olmuştur" demektedir.

İbn Receb selam vermekle aradaki dargınlığın kalkıp kalkmayacağına da değinerek şöyle demektedir: "Alimler, selamla dargınlığın bitip bitmeyeceğini tartışmışlardır. Hasan, Malik ve bir rivayette de İbn Vehb'in de bulunduğu bizim ashaptan bir gurup alim, selam vermekle aradaki küslüğün sona ereceğini söylemişlerdir. Buna şu hadîsi delil göstermişlerdir. "Mü'min kişinin mü'min kardeşiyle üç günden fazla dargın olması yakışmaz. Şayet karşılaşırlarsa o kardeşine selam versin. Şayet selamına cevap verirse sevabı paylaşmış olurlar. Selama cevap vermez ise günah kazanmış olur. Selam veren de dargınlık günahından kurtulmuş olur"¹⁰¹⁵ buyrulur.

İbn Receb'e göre, "şayet selam verene cevap verilmez ise durum böyledir. Ancak selama cevap verir de dargınlıktan önceki kaynaşmaları ve samimiyetleri devam etmez ise bu da tartışılır" demiştir¹⁰¹⁶.

¹⁰¹⁴ Müslim, Bir, 32; Ahmed b. Hanbel, II, 277; krş. İbn Receb, a.g.e., II, 257.

¹⁰¹⁵ Ebu Dâvud, Edeb, 53.

¹⁰¹⁶ İbn Receb, a.g.e., II, 269.

Örnek 2:

Müslim'in tahriç ettiği Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle haber vermiştir: "Allah temizdir, ancak temiz olanı kabul eder. Şüphesiz Allah mü'minlere neyi emretti ise onu peygamberlere de emretmiştir. Allah Teala peygamberlere: 'Ey peygamberler, temiz ve helâl olanlardan yiyin ve salih amel işleyin.' Allah Teala mü'minlere de: 'Ey mü'minler, size rızık olarak verdiğimiz temiz ve helâl olanlardan yiyiniz' buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) devamla; uzun yolculuğa katlanan, saçları birbirine karışan, toz toprak içinde kalan bu haliyle ellerini gökyüzüne açan ve Ya Rab! Ya Rab! diye dua eden birini hatırlattı, halbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır. Haramla beslenmiştir. Bunun duası nasıl kabul olunur?"¹⁰¹⁷ buyurdu.

İbn Receb hadîsin "bunun duası nasıl kabul olunur?" kısmını açıklarken şöyle demektedir: "Rasulullah (s.a.v.) burada duanın adabına ve duanın kabul olmasına etki eden adaplara işaret etmekte ve bu unsurları da dört madde olarak sıralamaktadır."

Birincisi; yolculuğun uzun olması. Yolculuk başlı başına duanın kabul olmasında etkendir. Peygamberimiz (s.a.v): "Üç dua şüphesiz kabul edilir. Bunlar; mazlumun duası, yolcunun duası ve babanın çocuğuna duasıdır"¹⁰¹⁸ buyurmuştur. Bu hadîsi Ebu Davut, İbn Mâce ve Tirmizi tahriç etmişlerdir. Bu hadîs İbn Mes'ud'dan kendi sözü olarak da rivayet edilmiştir.

İbn Receb devamla; "yolculuk uzadıkça duanın kabul olması daha da kesin olmaktadır der. Çünkü yolculuk sırasında insanda gariplik, vatan özlemi ve nefsinin körlenmesi gibi haller oluşmaktadır. Sıkıntıları artmaktadır. İnsanın bu durumda olması duasının kabul olmasına etkendir.

İkincisi ise, elbiselerde ve üst başta meydana gelen tozlanma, düşkünlük ve bakımsızlıktır. Bu da duanın kabul olmasında etki eden unsurdur. Rasulullah (s.a.v.) mütevazı, bakımsız ve mağdur bir şekilde yağmur duasına çıkmıştır.

Üçüncüsü ise, ellerin semaya doğru kaldırılmasıdır. Bu da duanın kabul edilmesinde etken olan adaplardandır. Ahmed b. Hanbel'in tahriç ettiği Selman'ın rivayet ettiği bir

¹⁰¹⁷ Müslim, Zekât, 65; Tirmizî, Tefsîri'l-Kur'an, 3; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 258.

¹⁰¹⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 258.

hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle haber vermektedir. 'Allah hay ve cömerttir. Kulu, elini kendisine doğru kaldırdığında onu boş olarak geri çevirmeye utanır'¹⁰¹⁹ buyurur. Rasulullah yağmur duasında ellerini koltuk altının beyazı görününceye kadar kaldırmıştır. Bedir gününde müşrikler aleyhine dua ederken ellerini o kadar kaldırmıştır ki omzundan cüppesi yere düşmüştür. Rasulullah'tan dua sırasında ellerini kaldırması hususunda değişik rivayetler bulunmaktadır. Bazen baş parmağıyla sadece işaret ettiği de olmuştur. Bunu da minberde ve bineğinin üzerinde iken yaptığı rivayet edilmiştir.

Alimlerden el-Evza'i, Se'id b. Abdülaziz, İshak b. Rahuye gibi bazıları buradan hareketle, 'namazda kunut duasında parmakla işaret edilir' demişlerdir. İbni Abbas ve başkaları bunun duada ihlâsa delalet ettiğini söylemişlerdir. İbn Sirin'de, 'Allah'a hamdu sena edeceğin zaman parmağınla işaret et' demiştir.

Yine, kibleye dönerek elleri kaldırıp ellerin üst kısımlarını kible yönüne gelecek şekilde kaldırmak ve ellerin iç kısmını suratına doğru tutmak da adaptan sayılmaktadır. Bunu Rasulullah (s.a.v.)'in yağmur duası sırasında yaptığı rivayet edilmiştir.

İbn Receb, ellerin kaldırılarak dua edilmesiyle ilgili değişik adapları ve bunlara dair sünnetten delilleri nakletmektedir¹⁰²⁰.

Dördüncü olarak, Allah'ın rububiyetini tekrarlayarak, duada istekli ve azimli olmak. İbn Receb bu maddeyle ilgili olarak; duanın en çok kabul olması için etken olan husustur" demektedir¹⁰²¹.

Örnek 3:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri Enes b. Malik'in rivayet ettiği hadîste Rasulullah (s.a.v.) "Sizden biri kendisi için arzu ettiğini (mü'min) kardeşi için de arzu etmedikçe (hakkıyla) iman etmiş olmaz"¹⁰²² buyurmuştur.

¹⁰¹⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 438.

¹⁰²⁰ İbn Receb, a.g.e., I, 271-272.

¹⁰²¹ İbn Receb, a.g.e., I, 273.

¹⁰²² Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71.

İbn Receb bu hadîsi şerhinde şöyle demektedir: "Mü'min nefsini yüksek derecelerden düşük görmelidir, bunu yapınca iki güzel kazanç sağlamış olur. Bunlar: Faziletler ile faziletlerin artmasına çalışmak ve nefsine eksik olduğu gözüyle bakmaktır. Bunun neticesi olarak, mü'minlerin kendisi gibi olmalarına razı olmayacağı için onların kendinden daha hayırlı olmalarını istemeye başlar. Çünkü o kendi nefsinden de razı olmaz ve daha salih olması için çalışır. Muhammed bin Vasi' kendi oğluna şöyle demiştir: 'Allah senin baban gibisini müslümanlar içinde çoğaltmasın.'

Kendi nefsinden razı olmayan kişi, onlara nasihat etmesine rağmen müslümanların kendisi gibi olmalarını nasıl ister? Bilakis müslümanların kendinden daha hayırlı olmasını ister, kendi nefsinin de olduğu halinden daha iyisini ister.

Eğer kişi, Allah'ın başkalarına karşı ona özel kıldığını bilirse bundan dini bir fayda için haber verir. Haber vermesi nimetten bahsetmek amacıyla. Nefsinin bu nimetin şükürünü yerine getirmekte nakıs olduğunu görür, bu caizdir"¹⁰²³.

Görüldüğü gibi İbn Receb'e göre insan; sahip olduğu nimetleri Allah'ın nimeti olarak bilmelidir. Bu nimetlere karşı şükürünü yerine getirmelidir. Nimetlerin sadece kendisinde değil herkeste bulunmasını ve başkalarının kendinden daha üstün durumlarda olmalarını isteyebilmelidir.

Örnek 4:

Buhârî ve Müslim'in tahriç ettikleri Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Kim Allah'a ahiret gününe iman ederse ya hayır söylesin yahut sussun...."¹⁰²⁴.

İbn Receb Hadîsin bu bölümü ile ilgili olarak şerhinde şu açıklamayı yapmaktadır: "Ne söz, nede susmak mutlak manada emredilmiş değildir. Mutlaka hayrı söylemek ve şerden susmak gerekir. Selef alimleri, çoğu zaman şerden ve nefse yük olduğundan malayani şeylerden susmayı övmüşler, insanlar da çoğu zaman bu yanlışa düşmüştür. Bunun için

¹⁰²³ İbn Receb, a.g.e., I, 309-310.

¹⁰²⁴ Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İmân, 77.

selef kendilerini ilgilendirmeyen konularda susmak için nefisleriyle mücadele ediyorlardı ve nefislerini tedavi ediyorlardı"¹⁰²⁵.

Görüldüğü gibi İbn Receb'e göre her şey hakkında konuşmak güzel karşılanmadığı gibi, her şeyden susmakta güzel karşılanmamaktadır. Konuşmanın da usul ve adabının olduğuna işaret edilmiştir.

2242. Hadîsin Konusuyla Alakalı Tasnifler Yapması

İbn Receb'in şerhinde konuları genelde tasnif ederek sunduğu görülür. Bu şekilde konunun daha da kolay anlaşılması sağlanmış olmaktadır. Bunu örneklerle görmeye çalışalım.

Örnek 1:

Buhârî'nin tahric ettiği Ebu Mes'ud el-Bedrî'nin rivayet ettiği bir hadîste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İnsanların hatırında kalan Peygamberlik sözlerinden ilki: 'Utanmazsan dilediğini yap' sözüdür"¹⁰²⁶.

İbn Receb bu hadîsi açıklarken haya konusuna girer ve hayanın iki kısım olduğunu söyler.

Birinci kısım; kişide doğumdan bulunup, dışarıdan kazanım olmaksızın varolan hayadır. Bu Allah'ın bahşettiği, kullarına kazandırdığı en değerli ahlaklardandır. Bunun için Rasulullah; "haya sadece hayır getirir"¹⁰²⁷ buyurmuştur. Haya insanı kötülükleri işlemekten ve kötü ahlak sahibi olmaktan men eder. Güzel ve yüksek ahlaki kurallarının kullanılmasını teşvik eder. Bu yönüyle haya imanın neticelerinden olmaktadır.

İkinci kısım ise; Allah'ı tanımak suretiyle meydana gelen hayadır. O'nun büyüklüğünü tanımak ve O'na ibadetle yaklaşmakla oluşur. Çünkü O yapılanlara muttali olur, gönüllerde saklananları ve hain gözle bakanları O bilir. Bu imanın en yüksek hasleti ve özelliğidir. Bilakis bu ihsanın da en yüksek derecesidir.

¹⁰²⁵ İbn Receb, a.g.e., I, 341.

¹⁰²⁶ Buhârî, Enbiya, 54; Ahmed b. Hanbel, IV, 121, 122, V. 273; krş. İbn Receb, a.g.e., I, 496.

¹⁰²⁷ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, I, 52, 75.

İbn Receb haya konusunu hadîslerle ve alimlerin sözleriyle uzatarak anlatmaya devam eder"¹⁰²⁸.

Burada görüldüğü gibi İbn Receb hayayı iki kısma ayırmış ve böylece tasnif ederek açıklamıştır.

Örnek 2:

Buharî ve Müslim'in tahriç ettikleri Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayet ettiği bir hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu haber vermektedir: "İnsanın eklemlerinden her biri için, güneşin doğduğu her gün bir sadaka gerekir. İki kimse arasında adil davranman sadakadır. Birisine hayvanına binerken yardım edip bindirmen veya eşyasını onun üzerine kaldırıvermen sadakadır. Kelime-i tayyibe (güzel söz, kelime-i tevhid) sadakadır. Namaz için attığın her adım için sadaka (sevabı) vardır. Eza veren şeyi yoldan kaldırman sadakadır"¹⁰²⁹.

İbn Receb hadîsin, "insanın eklemlerinden her biri için güneşin doğduğu her gün bir sadaka gerekir" bölümünü açıklarken şöyle demektedir: "Hadîsin zahiri manasına göre yaşadığı her gün için sadaka vermek suretiyle şükretmesi her müslümana farzdır. Ancak şükür hüküm açısından iki derecedir:

Birincisi; vacip olan şükürdür. Bu, kişinin vacipleri yapmasıyla ve haramlardan kaçınmasıyla olmaktadır. Bu mutlaka yapılmalı ve nimetlere karşı yapılacak teşekkür ayarında olmalıdır...¹⁰³⁰.

İkincisi ise; mustahap olan şükürdür. Bu, kişinin farzlardan sonra nafîle olan şeyleri yapması ve haramlardan uzak kalmasıyla olmaktadır. Bu sâbıklar ve mukarrebînler derecesine ulaşmaktır¹⁰³¹.

İbn Receb burada şükürü iki dereceye ayırmış ve şerh etmiştir.

¹⁰²⁸ İbn Receb, a.g.e., I, 500-505.

¹⁰²⁹ Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekat, 56; İbn Receb, a.g.e., II, 71.

¹⁰³⁰ İbn Receb, a.g.e., II, 83-84.

¹⁰³¹ İbn Receb, a.g.e., II, 85.

Örnek 3:

Buharî ve Müslim'in tahrîç ettikleri Ömer (r.a.)'in rivayet ettiği bir hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle işittiğini haber vermektedir: "Ameller niyetlere göredir"¹⁰³².

İbn Receb bu hadîste geçen "النّية = niyet" kelimesini alimlerin sözlerinde iki maddede tasnif eder ve şu şekilde açıklar: "Bilki: Niyet sözlükte kast ve iradenin bir çeşididir. Alimlerin sözünde niyet iki manada kullanılır:

Birinci mana: İbadetleri birbirinden ayırtmaktır. Mesela öğle namazını ikindi namazından, ramazan orucunu diğer oruçlardan, cünüplükten dolayı yıkanmayı, serinlemek ve temizlenmekten ayırmak gibi. Bu niyet, fakihlerin kitaplarında çokça bulunmaktadır.

İkinci mana: Amellerdeki maksadı ayırt etmektir. Amel yapılırca kast olunan sadece şeriki olmayan Allah mıdır, yoksa hem Allah, hem de başkası mıdır? Bu çeşit niyet ariflerin kitaplarında ihlas ve unsurları üzerinde konuştukları niyettir, bu geçmiş selefin cümlelerinde çokça bulunmaktadır"¹⁰³³.

Görüldüğü gibi İbn Receb burada "النّية = niyet" kelimesinin manasını iki ayrı madde halinde tasnif ederek sunmaktadır.

Örnek 4:

Müslim'in tahrîç ettiği Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadîste o Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle buyurduğunu haber vermektedir: "Kim bir mü'minden dünya üzüntülerinden bir üzüntüyü giderirse Allah da ondan kıyamet günü üzüntülerinden bir üzüntüyü giderir. Kim bir fakire kolaylık sağlarsa, Allah da ona dünya ve ahirette kolaylık sağlar. Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da onun dünya ve ahirette ayıbını örter. Kul, kardeşinin yardımında oldukça, Allah da o kula yardım eder..."¹⁰³⁴.

¹⁰³² Buhârî, Eyman ve'n-nuzur, 23; Müslim, İmare, 155.

¹⁰³³ İbn Receb, a.g.e., I, 65-66.

¹⁰³⁴ Müslim, Zikr, 38; Tirmizî, Kiraat, 12.

İbn Receb bu hadîsi şerhinde İnsanları iki bölümde tasnif ederek şöyle demektedir: "Bil ki, insanlar iki çeşittir:

Birincisi: Hali gizli olup, masiyet işlediği hiç bilinmeyendir. Eğer böyle birisinden bir ayak kayması veya hata vaki olsa onu açığa çıkarmak ve onu konuşmak caiz olmaz. Çünkü o haram kılınmış gıybettir, bunun hakkında çok naslar bulunmaktadır. Ayeti kerimedede: 'İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir azap vardır'¹⁰³⁵. Burada murad edilen: ifk hadîsesinde olduğu gibi müminden vaki olan veya beri olduğu halde itham edilmiş olduğu bir kötülüğü yaymaktır. Salih vezirlerden iyiliği emreden biri dedi ki: Asileri gizlemeye çalış, çünkü onların isyanlarının ortaya çıkması İslam ehli için ayıptır, işlerin en iyisi ayıpları gizlemektir. Bunun misali; tevbe ederek ve pişmanlık duyarak gelen ve açıklama yapmadan kendisine had cezası gerektiğini ikrar eden ve kendisinden açıklama talep edilmeyen, Peygamber (s.a.v.)'in Maiz ve Ğamidiye'ye dönüp nefisini gizlemesini emrettiği gibidir. Yine Rasulullah; 'Bir had cezası gerektirecek suç işledim bu cezayı bana tatbik et.' diyenden de açıklama talep etmemiştir. Bu gibi misallerde suçlu itiraf etse tutulup adli makama teslim edilmekten ziyade, ona şefaet edilip imama suçunun ulaştırılmaması gerekir. Buna benzer bir hususta Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Güzel halli olanların ayak kaymalarını affedin"¹⁰³⁶.

İkincisi: İsyancılarla şöhret bulmuş ve açıkça bu tür işleri yapan kimsedir ki, işlediği şeye aldırılmaz, kendisine denilene de aldırılmaz, bu kimse fiskını açıklayan facirdir, ona gıybet yoktur (gıybeti caizdir), Hasan-ı Basri ve başkalarının ifade ettiği gibi, had cezasının uygulanması için bu gibisinin durumunun araştırılmasında sakınca bulunmamaktadır¹⁰³⁷.

Görüldüğü gibi İbn Receb burada insanları iki özellikte tasnif etmiş ve her iki özelliği açıklamıştır.

---

¹⁰³⁵ Nur, 19.

¹⁰³⁶ Ebu Dâvud, Hudûd, 4; Ahmed b. Hanbel, VI, 181.

¹⁰³⁷ İbn Receb, a.g.e., II, 292-293.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İbn Receb (h.736-795), (m.1335-1393), yılları arasında yaşamış, Hanbelî mezhebine mensup ve mezhep içerisinde çok önemli yeri bulunan, dini ilimlerde her konuda uzman olduğunu söyleyebileceğimiz bir alimdir.

Dini ilimlerde muhtelif konularda pek çok eseri bulunmaktadır. Pek çok hocadan ders almıştır. Bunların içerisinde İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye gibi ünlü isimler de bulunmaktadır. Önemli talebeler yetiştirmiştir. Hakkında zamanın alimleri tarafından ilmi şahsiyeti ile ilgili olarak çok güzel ifadeler söylenmiş, kendisinden övgüyle bahsedilmiştir.

İbn Receb, Nevevî'nin kırk iki hadîsden oluşan ve *Erbeûn* (kırk hadîs) diye isimlendirdiği esere, sekiz hadîs daha ilave etmiştir. İbn Receb daha sonra istek üzerine bu elli hadîsi şerh etmesiyle meydana gelen esere *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* adını vermiştir. Bu eser son zamanlarda Türkçeye de kazandırılmıştır.

Yaptığımız çalışmadan anlaşılmıştır ki, İbn Receb hadîsleri hem sened hem de metin açısından detaylı bir şekilde şerhetmiştir. Bu çerçevede hadîslerin tahricini yapmış, değişik rivayet yönlerine değinmiş, aralarında karşılaştırmalara girmiş, sıhhatini araştırmış, hadîsin sahih mi hasen mi, yoksa zayıf mı olduğu konularına değinmiştir. İbn Receb böylece rivayet ve dirayet konusunda hadîs ilminde gerçekten ne kadar mahir olduğunu göstermiştir.

İbn Receb şerhinde ayetlerden deliller sunmakta ve hadîsleri ayetlerle açıklamaktadır. Ayetlerin tefsirini yapmakta, müfessirlerden nakiller sunmaktadır.

İbn Receb hadîsleri şerhinde, delil olarak fazla miktarda başka hadîslere yer vermektedir. Konuyu açıklarken konu ile alakalı hadîsleri başka eserlerden alarak meseleleri daha detaylı anlatmak amacıyla okuyucuya sunmaktadır.

Hadîslerde geçen kapalı manaları izah eder, garip kelimeleri açıklar, dil alimlerinin görüşlerine yer verir, bazen de kelimeleri tahlil eder.

İbn Receb'in şerhinde fıkıh konularına genişçe yer vermektedir. Bu şekilde okuyucunun ihtiyacını önemli derecede gidermektedir. Fıkıh konularını verirken yerine göre görüşün kaynağına kadar inmekte, yerine göre tercihlerde bulunmaktadır.

İbn Receb şerhinde itikat konularına da yer vermekte hadîslerde konusu geçince itikatla ilgili meseleleri enine boyuna incelemektedir. İtikadı konulardaki tartışmalara değinmekte, delilleriyle beraber görüşleri ve görüş sahiplerini bildirmektedir.

Alimlerden çok fazla hikmetli sözler nakletmiştir. Böylece şerhine ayrı bir güzellik katmıştır. İbn Receb bu kitabında kendi hayatından da kesitler sunmuştur. Bazen görülen rüyalar bazen de yaşanmış hikayeler kitapta yer almıştır.

İbn Receb eserinde geçmiş kitaplardan da alıntılar yapmıştır. Geçmiş peygamberlerin ifadelerine, israilî olaylara ve bazı kişilerin rüyalarına, bazı doktorların görüşlerine yer vermiştir. Bunun yanında şiiirlerden de şerh sırasında yararlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak İbn Receb zamanında olduğu gibi günümüzde de eserlerine başvuru olan, ilmiyle ve görüşleriyle takdir edilen bir alimdir. O pek çok eser bırakmıştır. Hadîslerin anlaşılması ve yorumlanmasına üzerinde çalıştığımız eserle birlikte diğer eserleriyle de büyük katkıda bulunmuştur. Bu eserler hadîslerin anlaşılması ve yorumlanmasında bizlere kaynaklık etmekte, önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a.Kitaplar

- AHMED b. HANBEL, : el-Müsned, İstanbul, 1992.
- AHMED NAİM : Tecrid-i Sarih Tercümesi ve şerhi, Ankara, 1984.
- ALİ b. ABDÜLAZİZ b. ALİ eŞ-ŞİBİL : Menhecü'l-Hafız İbn Receb el-Hanbeli fi'l-akîde, Riyad, 2001.
- ATAR, FAHRETTİN : Fıkıh Usûlü, İstanbul, 2006.
- BEYHAKÎ : es-Sünenü'l-kübrâ, Beyrut, 1992.
- BUHÂRÎ : el-Câmi'u's-sahîh, İstanbul, 1992.
- ÇAKAN, İSMAİL L. : Hadîs Edebiyatı, Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri, İstanbul, 1989.
- _____ : Hadîslerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, İstanbul, 1982.
- DARİMÎ : es-Sünen, İstanbul, 1992.
- EBU DAVUT : es-Sünen, İstanbul, 1992.
- ERUL, BÜNYAMİN : Sahabenin Sünnet Anlayışı, Ankara, 1999.
- EBU MUHAMMED ABDÜLVEHHAB eL-BAĞDÂDÎ, eL-MÂLİKÎ: et-Telkîn, thk. Muhammed Salis Sa'id el-Ğânî, Mekke, ts.
- HATİB eL-BAĞDÂDÎ : el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye, thk. Ahmed Ömer Haşim, Beyrut, 1986.
- HAMMÂD, NAFİZ HÜSEYİN : Muhtelefu'l-hadîs beyne'l-fukahâi ve'l-muhaddisîn, el-Mensûre, 1993.
- HÂKİM eN-NEYSEBURÎ : el-Müstedrek ale's-Sahihayn, (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut, 1990.
- İBN ADÎ, : el-K'amil fi'd-duafâ, Beyrut. ts.
- İBN MÂCE : es-Sünen, İstanbul, 1992.
- İBN NASİRÜDDİN : er-Reddü'l-vâfir, thk. Zuheyr Çavuş, Mektebetu'l-İslami 1393.

- İBN KESİR : Tefsîru İbn Kesîr, thk. eş-Şeyh Halil el-Meys, Beyrut, ts.
- İBN HACER : İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l umri fî't-târîh, Beyrut, 1986.
- _____ : ed-Dürerü'l-kâmine fi ağyânî'l-mie'es-sâmine, Beyrut, ts.
- İBNÜ'L-İMÂD el-HANBELÎ : Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb, Beyrut, 1992.
- İBN KUTEYBE : Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs, Beyrut, 1991.
- İBN RECEB : Câmiü'l-ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsine hadîsen min cevâmiü'l-kelim, Beyrut 2004.
- _____ : ez-Zeyl ala tabakâti'l-Hanâbile, Beyrût, ts.
- _____ : Beyanu fedaili ilmi's-selef ala ilmi'l-halef, thk. Muhammed b. Nasir el-Ucmî, Beyrut 1995.
- _____ : Ahvalu'l-Kubûr, thc. Halit Abdullatif es-Seb' el-Alemî, Beyrut, 1994.
- _____ : İhtiyâru'l-evlâ şerhu hadîsi "ihtisâmu'l-melei'l-ala el-keffarât ve'd-derecât ve'd-deavât", thk. Hüseyin el-Cemel, XXXX.
- _____ : Nuru'l-İktibas fî mişkâti vasiyyeti'n-nebiyyi li ibn Abbas, thk. Muhammed Nasir el-Ucmî, Beyrut, 1989.
- _____ : Mecmu'u resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî, thk. Ebu Mus'ab Talat b. Fuad el-Hulvânî, Kahire, 2033.
- _____ : Revâi'u't-tefsîr el-cami' li tefsiri'l-İmam İbn Receb el-Hanbelî, tlf. Tarik b. İvezullah Muhammed Riyad, 2001.
- _____ : Fazlu ilmi's-selef ala ilmi'l-halef, thk. Mervân el-Atıyye, Beyrut, 1989.
- _____ : Keşfu'l-kurbeti fi vasfi hali ehli'l-ğurbe, thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz, Kahire, ts.

-
- : Mevridu'd-dam'an ilâ ma'rifeti fezâilu'l-Kur'an, thk. Yusri Abdülğina el-Buşrî, Kahire, ts.
-
- : el-Hikemu'l-cedîre bi'l-iza'e min kavli'n-nebiyyi, "bu'istu beyne yedeyi's-sa'eti", thk. Abdülkadir el-Arnaut, Beyrut, 1990.
-
- : Takriru'l-kava'id ve tahrîru'l-fevâid, thk. Ebu Ubeyde Meşhurîn Hasan Ali Seman, Kahire, 1999.
-
- : el-İstihrac li ahkâmi'l-harac, thk. Cüdi mahmud Şulaşi el-Haynî, Riyad, 1989.
-
- : İstinşaku nesfî'l-insi min nefehâti riyâdî'l-Kudsi, thk. Muhammed Kasım, Tanta, 1990.
-
- : Tesliyeti nufusi'n-nisai ve'r-ricali inde fakdi'l-etfâl, thk. Velid b. Abdurrahman el-Foreyyan, Riyad, 1988.
-
- : Faslun fi vucubi ihraci'z-zekâti ale'l-fevri, thk. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tarikî, Riyad, 1992.
-
- : Risale muhtasara fi ma ruviye an ehli'l-ma'rifeti ve'l-hakâiki fî muameleti'z-zalimi's-sârik, thk. Velid b. Abdurrahman el-Fureyyan, Riyad, 1986.
-
- : Keşfu'l-kurbeti fi vasfî hali ehli'l-ğurbe, thk. Yusri Abdulğani el-Buşrî, Kahire, ts.
-
- : Şerhu ve beyanu li hadîsi "ma zi'bâni cai'ani", thk. Muhammed Subhî, Beyrut, 1992.
-
- : Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, thk. Komisyon, Medine, 1996.
-
- : Letâifu'l-meârif, thk. Yasîn Muhammed es-Sevvâs, Beyrut, 1992.
-
- : Kitabu ahkâmi'l-havâtım, thk. Abdullah el-Kâdi, Beyrut, 1985.
-
- : Şerhu ileli't-Tirmizi, thk. Nurettin Atar, Beyrut, 1978.

- KÂTİP ÇELEBÎ : Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn, Beyrut, 1992.
- KEHHÂLE, ÖMER RIZA : Mu'cemu'l-muellifîn terâcimu musannifî'l-kutubi'l-'arabiyye, Beyrut, ts.
- KETTÂNÎ, MUHAMMED B. CAFER : Hadîs literatürü, trc. Yusuf ÖZBEK, İstanbul, 1994.
- KETTÂNÎ, ABDULHAY b. ABDULKEBİR : Fehresu'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'acim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât, thk. İhsan Abbas, Daru'l-Ğarbi'l-İslamî. ts.
- MEKKÎ, MUHAMMED b. ABDULLAH b. HAMİD eN-NECDÎ: es-Suhbu'l-vâbile 'alâ darâih'l-Hanâbile, Beyrut, 1996.
- MUSTAFA, ŞAKİR : et-Târîh el-Arabî, ve'l-muerrihîn dirâse fi tedavvuri ilmi't-târîh ve m'afireti ricâlihî fi'l-İslam, Beyrut, 1993.
- MÜSLİM : el-Câmi'u's-sahîh, İstanbul, 1992.
- MÂLİK b. ENES, : el-Muvatta, İstanbul, 1992.
- MER'Î eL-KERMÎ : eş-Şehadetü'z-zekiyye fî senâi'l-eimmeti ala İbn Teymiyye, thk. Necm Halef, Daru'l-furkan h. 1404.
- NESAÎ : es-Sünen, İstanbul, 1992.
- SANDIKÇI, S. KEMAL : Sahih-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar, Ankara, 1991.
- SELAHUDDİN eL MUNECCİD : Mu'cemu'l-muerrihîn ed-Dimeşkiyyîn ve âsâruhum el-mahdude ve'l-matbu'a, Beyrut, ts.
- SALİHÎ, MUHAMMED İSA : el-Mu'cemu'ş-şâmile li't-türâsi'l-arabî, Kahire, 1993.
- ŞA'BÂN, ZEKİYYUDDÎN : İslam Hukuk İlminin Esasları, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, 1990.
- ŞEVKÂNÎ, MUHAMMED B. ALÎ: el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi', Kahire, ts.
- ŞEYH eL-FERÂVÎ : el-Erbe'üne hadîsen mine'l-musâvât mustehrece an sikâti'r-ruvât tahrîc el-Hafız b. Asâkir, thk. Ebu Ali Tahâ Busureyh, Riyad, 1993.

- TAŞKÖPRÜZÂDE AHMED EFENDİ: Mevzuâtu'l-ulûm, trc. Kemâlettin Muhammed Efendi, İstanbul, 1313.
- TİRMİZÎ : es-Sünen, İstanbul, 1992.
- UĞUR, MUCTEBA : Hadîs İlimleri Edebiyatı, Ankara, 1996.
- ZİRİKLÎ : el-A'lâm kâmûsi terâcim li eşhuri'r-ricâli mine'l-arabi ve'l-muste'ribîne ve'l-musteşrikîn, Kahire, 1956.

b.Makaleler

- EBU GUDDE, ABDULFETTAH : “Nazretun ğâbire fi Zeyl tabakâti'l-Hanâbile”, , Dimeşk 1957.
- _____ : “Havle zeyli tabâkâti'l-hanâbile li'İbni Receb en-Nevevî ellezî ecâze İbn Receb”,;: **Mecelletü'l-mecma'ul-ilmî'l-Arabî**, Dimeşk, 1954, XXIX.
- eL-FEREYYÂN, VELÎD b. ABDURRAHMAN, “Risâle Muhtasara fîmâ revâ ehli'l-ma'rif ve'l-hakâik fî mu'ameleti'z-zâlim es-sârik” :**Mecelletü'l-buhusi'l-İlmiyye**, Riyad 1974, XVI.
- _____ : **Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye**, Riyad, 1992, sy. 23.
- _____ : “Risâletü sadakatü's-sirri ve fazlihâ li'l-hâfiz Abdurrahman b. Receb” :**Alemü'l-kütüb**, Riyad, 1986.
- et-TUREYKÎ, ABDULLAH B. MUHAMMED B. AHMED: “Faslu fî vucûbi ihrâci'z-zekâti 'alel-fevr”, **Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye**, Riyad, 1992, sy. 33.
- EYMEN eŞ-ŞEVÂ : “İbn Receb (Abdurrahman) h. 736-795/m. 1335-1392” **el-Mevsu'al-Arabiyye**, Dimeşk, 2004.
- KALLEK, CENGİZ : “İbn Receb” **DİA**, İstanbul, 2000, XXI.
- “Kütüp sadaret hadîsen” : **Alemi'l-kütüb**, Riyad, 1992, XIII.
- KANDEMİR, M. YAŞAR : “Cevâmi'ul-keîm” **DİA**, İstanbul, 1993, VII.

MUHAMMED UMEYRA ALÌ : “İbn Receb el-Hanbelî” **Mecelletü'l-Ezher**,
(Kahire, 1983), LVI, sy. 3.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet SUIÇMEZ, Trabzon'un Köprübaşı ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sürmene ilçesinde yaptı. Üniversiteyi S. Arabistan'ın başkenti Riyat şehrinde, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesinde tamamladı. Lisans denkliğini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden aldı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam-Hatip olarak görev aldı. İstanbul Haseki Eğitim Merkezinden mezun oldu. Vaizlik görevinden sonra halen ilçe Müftüsü olarak Çaykara ilçesinde görev yapmaktadır. Arapça ve İngilizce bilmektedir.